

Société scientifique de Chevtchenko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'ethnologie ukraino-ruthène

publié par la Commission ethnographique

Tome second.

Les Houzoules, par prof. Vladimir Šoukhevyč, première partie.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРИЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАННЕ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ.

Том II.

Львів

Лéопол

1899.

**З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Веднарського.**

ГУЩУЛЬЩИНА

НАПИСАВ

Проф. Володимир Шухевич.

У ЛЬВОВІ, 1899.

Накладом Наукового Тов. імени Шевченка

з друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

ПАМ'ЯТИ

МОЇХ РОДИЧІВ,

бл. п. ІОСИФА і АННИ

з КУЛЬЧИЦЬКИХ

ШУХЕВИЧІВ

присвячую сю працю.

Гуцульщина, се вислідок моєї більше як 20-я літної праці; в ній подаю усе те, що я сам бачив, чув, зібрав або списав; проте є вона самостійною працею з виїмкою фізіографічного огляду, який зладив я на підставі праць д-ра Цубера*) і д-ра Ремана**).

З інших публікацій, які про Гуцулів появили ся, не користав я просто для того, бо крім праць д-ра Кайндля, які впрочім дотикають властиво буковинських Гуцулів, не найшов я таких, на які можна би оперти ся.

Крім кількох образків (ілюстрацій), які зазначую в тексті, всі інші споряджені з фотографічних знімків, dokonаних мною або таки в Гуцульщині, або тут у Львові з таких предметів, які я в Гуцульщині зібрав а опісля умістив у музею ім. Дідушицьких у Львові, або з тих, що лишили ся моєю власністю; деякі з образків, як пр. нутро хати, суть *вірними* перерібками моїх оригінальних фотографічних знімків, які задля недостатці світла або з інших причин не були на стільки докладними, як сего вимагає ціль, для якої вони поміщені в тексті.

У відповідні місця тексту вложив я много гуцульських слів і їх форм з вимовою і наголосом так, як я їх чув, не менше старав ся я з усею силою придбати народню термінольоію, що усе зазначую у тексті *курсивом*; особний словарець, поданий при кінці сеї праці, містить усі гуцульські слова, які мені лише удалось зібрати, а по при них і сторону, на якій їх у тексті віднайти можна.

Праця моя обнимає цілу галицьку Гуцульщину, а не поодинокі її села, проте представив я при описі обрядів і пр.

*) Dr. Rudolf Zuber. Atlas geologiczny Galicyi. — Wydawnictwo Komisji fizyograficznej Akademii umiej. Kraków 1888.

**) Dr. Ant. Rehmman. Karpaty pod względem fizyczno-geograficznym. Lwów 1895.

в одній цілості усе те, що бачив по всій Гуцульщині, хоч деякі звичаї, обряди і пр. не всюди однакі, бо як каже Гуцул: *У нас (Гуцулі) шо grunnь, то інша установа.* Тому, не менше і з тої причини, що давнішими роками не вважав я річю потрібною записувати місця або особи, від яких удалось мені що почути чи списати або зібрати, особливо в випадках, коли якась пісня, звичай і т. і. є загально звісною в цілій Гуцульщині — нема в моїй праці назвиськ місцевостей та осіб під усею збіркою пісень і пр., а тільки під спеціально місцевими та тими, що зібрані в остатніх роках.

Не годить ся мені на сїм місці промовчати факту, що мою працю в значній мірі завдячую помочи усіх людей і властей, з якими я мав нагоду стрічати ся в Гуцульщині, або до яких я відносив ся письмом; наслідком того находив я усюди і у кожного не тільки помічну руку, але і незвичайну готовість служити праці, за яку я взяв ся; тому то і прошу вибачити, що не пишу тут спеціально нікого, але всім разом, що мені в який небудь спосіб були помічні, складаю прилюдну подяку.

Тут позволяю собі спеціально з подякою згадати про поміч, якої дізнав я зі сторони звісного нашого композитора, дбр. Філярета Колесси, що зібрав у нотне письмо пісні, коляди, думки і музику, які тут поміщені, на основі оригінальних сьнівів зглядно гри і трембітаня Гуцулів, яких я єму на ту ціль достарчував у Львові.

Для зрозуміння тексту подаю знаки скорочень, яких я уживав. Ї так означає: г. = гора, гг. = гори, і. іі. grunnь, (—і), м. = місто, с. сс. = село (—а), р. рр. = ріка (—и), п. = потік, пол. = полонина, див. = диви ся, ст. = сторона, об. = образок (ілюстрація).

Нехайже моя *Гуцульщина*, присвячена памяти моїх Родичів, буде з одного боку молодшим на науку, а старшим нехай послужить за доказ, що можна при добрій волі і охоті заняти ся не одною хосенною працею, що виходить поза заводів праці, — з другоїж боку нехай наша суспільність прийме *Гуцульщину* так щиро, як щиро я над нею працював не вважаючи ні на великі видатки, ні на трудности, що виходили вже з самого терену, який я собі вибрав за ціль моїх студій.

У Львові в день Собору Пр. Богородиці 1899 р.

Володимир Шухевич.

I. Огляд фізикографічний.

—•—•—

(Орографія, гідрографія, геологія, клімат, плоди мінеральні, флора, фауна).

1. Спичі.

олуднево-східне крило галицьких Карпат знесло ся горі до альпейської висоти помежи жерелами Черемоша, Прута і Тиси. Усі, переважно рівнобіжні пасма гір, прямують від північного-заходу до полудневого-сходу а висота їх зростає в міру, як зближаємо ся до головного вододілу допливів Тисн і Прута а по части і Дністра. Найвисшим *Грунел* (хребтом) того вододілу ве ся границя Галичини і Угорщини. Лінія того ділу є майже рівнобіжна з загальним напрямом тамошніх гірських пасмів і поодиноких геологічних утворів, з яких витворились ті пасма; тільки в закутку

полуднево-східнім над жерелами Черемоша викрчує ся тота лінія в сторону полудня, перетинаючи майже в півперек напрям утворів геологічних. В тім закутку не бачимо вже рівнобіжно уложених гірських пасем, але порозривані групи гір, до котрих належать: *Палениця*, група гір висунена на полудне, з найвисшим шпилем *Команове* (1734 м.), *Ротундул* (1571 м.) на північ від Палениці, *Пурулуй* (1620 м.), *Лостун* на захід від Ротундула (1646 м.), *Мокрин* з величавою вапняною скалою *Мокринів камінь* (1563 м.), *Попадя* (1526 м.), *Шулґул* (1694 м.), *Чивчин* із вершком *Гомул* (1769 м.), *Будийовска* (1684 м.).

На північ і захід від тої групи старокристалічних гір тягне ся значний гірський обшар здвигнений утворами третичними, іменно: верхне-оліоценськими. В тім обшарі визначує ся передовсім пасмо *Чорногора*, найвеличавійше в цілій тій часті Карпат. Грунь Чорногори представляє з далека одностайну слабо вигнуту лінію, що тягне ся звиж 20 km. від північного заходу в сторону полуднево-східну; в однім тільки місці, коло жерел Шибеного, вигинає ся сей хребет до полудня а рівночасно обнижує ся до 1498 m. Ідучи від північного заходу виходимо на слідуючі шпилі чорногірського пасма: *Говерлю* (2058 m.), з під котрої в північну сторону іде віднога *Козинська* (1575 m.) з клавзою, а в сторону заходу: *Петрос* (2022 m.), найвисший вершок угорських східних Карпат, *Данциж* (1822 m.), *Туркул* (1935 m.), *Спиці* (1866 m.) з *Марішевскою великою* (1564 m.) і *М. малою* (1451 m.), *Мунчел* (2002 m.), *Погане місце* (2028 m.), так зване з причини ненастанних вітрів і протягів (властива *Чорногора*), *Пін Іван* (2026 m.).

2. Вид на Говерлю і чорногірське пасмо з гори Марішевська мала.

Про будову сего чорногірського пасма дає найліпше понятя те, що нема на нім ні одного вершка, на який би не можна доїхати верхом.

На північно-східних схлонах чорногірського пасма впливають жерела численних потоків; з тих, що бють межі Говерлю і Спи-

цями, повстає *Прут* — а межі Спицями і Мунчелем *Бистрець*; на схід від Мунчела бють жерела *Дземброні*.

Ложбища ті лежать в амфітеатральних китловинах засипаних з одного боку каменем, що спадає з бігом ріки немов по ступнях, а з других боків замкнених прямовисними скалами. Китловини ті зовуться *улоги* (в них каміне лягає, укладає ся).

Найкрасші велитні скали зносять ся під Спицями на полудневий захід; верхки тих скал стирчать немов шпиль веж (див. ініціал); вони утворені з узковерстованих пісковців олігоценських перегороджених покладами мягкого лупака, котрий звітривши полишав прямовисні, високі а вузкі камінні таблиці фантастичних форм. Подібні скали, *Рєбра*, видно теж на захід від Спиців.

І під Мунчелем в подібні *Камінні тїатри*; на увагу заслугоують тут скали *Кізі Улоги* на північ від Мунчела і жерела потоку *Дземброні*. В тих китловинах видно малі озера, а серед літа біліє там декуди сніг.

3. Камінні тїатри.

Від чорногірського шпилья *Пім Іван* обнижує ся на полудне гірський ірунь, що творить угорско-галицьку границю; з того хребта вихоплює ся ще до 1655 м. стїжковатий шпиль *Стїг*.

В продовженю чорногірського пасма розтягає ся поміж обома Черемошами, *Білою* і *Чорною рікою*, розгалужена група гір

з котрих вирізняють ся: найдалше на північ висунений шпиль тої групи *Лудова* (1466 m), дальше довгий грунь *Стефулец* (із шпилем 1600 m. вис.), *Пнїва* (1585 m.) і *Гостин* (1583 m.).

Долини північних боків того цілого пасма так само скалисті і пропастисті, як під пасмом чорногірським.

Рівнобіжно з тими пасмами тягнуть ся на північнім сході в тім самім олігоценським обшарі три коротші, дуже рівні груні, іменно: *Форесек* на північ від Говерлі з найвисшим шпилем *Кукул* (1542 m.), *Костриця* (1585 m.), *Кринга* (1352 m.), котра на полудні вяже ся з грунем гори *Лудова*. Північні склони Костриці, се скалисті пропасти.

Дальше на північний схід іде плоскогірське пасмо, 5—7 km. широке, з котрого мало котрий шпиль вихоплює ся горі по над 1000 m. В тім пасмі лежать гуцульські села і оселі: Яблониця над Прутом, Ворохта, Кривополе, Красний Луг, Жаба, Красноіля, Довгополе, Полянка, Ферескуля, Яблониця над Черемошем.

На північний захід від того обшару тягне ся ряд карпатських ланцюхів, у котрих визначають ся крейдяні верстви. Ямненський пісковець, котрий тут творить майже всі високі, скалисті, рівнобіжні пасма, надає цілій околиці орографічний характер. І так поступаючи від Жаба на північний захід маємо сильне пасмо, де визначають ся шпилі: *Великий Погар* (1314 m.), *Китулова* (1382 m.), *Ворохтенський верх* (1325 m.), *Ребровач* (1292 m.), *Магура* (1270 m.), *Хом'як* (1544 m.), довгий і скалистий *Горган* із шпилем *Сейк* (1664 m.), а дальше над жерелами Солотвинської Бистриці *Сивуля* (1818 m.), по чорногірських найвисший вершок наших Карпат.

Рівнобіжно з тим поясом ямненського пісковця розпочинає ся над Черемошем коло села Бервінкова другий пас, у орографії так само характеристичний як і тамтой. Значнійші його вершки суть: *Моралева* (гора) (1224 m), *Писаний камінь* (1224 m), найвисший шпиль високого і довгого груня *Буковець*, *Іерець* зо шпилем *Чорний Грунь* (1374 m), *Грегїт* (1471 m), *Лисина* (1464 m) з величезною скалою *Пожеретор*, дуже стрімка і скалиста гора *Явірник* (1467 m).

Дальше на північний схід нема вже таких довгих гірських ланцюхів, порозривали їх ріки; рівнобіжність ланцюхів ямненського пісковця показує ся тут ще сильно, але вже на менчих просторах. Таким пасмом є пр. *Сокільський* межі Черемошем і Рибницею, що не досягає 900 m.; він визначає ся величньою скалистою стіною, одною з найбільших у Карпатах, подібною до звалищ; дальше *Брусний*, що є продовженням *Сокільського* і тягне ся від ріки Рибниці до р. Пістиньки, *Камениста* (г.) межі м. Коссовом і с. Пешо-

рами, *Рокита мала* і *велика* на схід від м. *Микуличина*, *Чорногорець* (1402 м.) на захід від с. Дори, *Підмерічок* (1276 м.) на полудне від с. Пасічної, *Чортка* на північ від с. Зеленої.

Крайній карпатський пояс, аложений переважно з менілітових лупаків і олітоценського пісковця, тягне ся через с. Маркову, м. Десятин, с. Ослави, Текучу, Акришори до долини р. Пістиньки, де майже цілком пропадає; в тім поясі нема рівнобіжних ланцюхів, тільки без ладу порозкидані і порозривані групи гір, котрих шпиль не вихоплюють ся по над 800 м.

Майже всі ріки і потоки, що перерізають землю заселену галицькими Гуцулами, се допливи Дунаю; тільки мала полуднево-західна часть впливає ся до Дністра. Головні ріки першої групи: *Черемош*, *Рибниця*, *Пістинька* і *Прут*, другої: *Вистриця*.

Черемош складає ся з двох рік: східної, *Білої р.* і західної, *Чорної р.* Головний жерельний потік Білого Черемошу називає ся *Перкалаб*; його жерело бе під самою угорською границею на східних склонах г. Палениці. Сім км. понише свого жерела лучить ся *Перкалаб* з потоком *Саратою*, а дальше з п. *Бловічора*, що впливає в Буковинських горах; аж відси має ся ріка

4. Гук на Гранітнім величчю.

назву *Білої* або *Білого Черемоша*. Перкалаб а відтак Білий Черемош творить політичну границю між Галичиною і Буковиною. В селі Гринява вливає ся з лівого боку до Білого Черемоша досить значний потік *Пробійна*; її доплив, *Грамітний великий*, визначає ся дикими і гарними *гуками* (водопадами).

В с. Устеріках сходять ся Білий Черемош з більшим і довшим *Чорним Черемошем*, що впливає близько жерел Перкалаба, але на північно західнім склоні г. Палениці.

До Чорного Черемоша вливають ся більші потоки: *Албінец* і *Понадя* між гг. Лостуном і Чивчином, *Добрин* з під г. Чивчин, *Шибеній*, що впливає між гг. Стіг і Піп Іваном; 5 km. від жерела творить сей потік озеро, ще заливає коло 60.000 m². Давніше були тут луки та ліся; сліди ліса видно ще близь *гати* (слюзи), там стирчать з озера верхки смерік, що росли перед повстанем озера. Перед кількадесятьма роками усунула ся східна часть гори *Руский Діл*, наслідком того утворила ся поміж горами *Грофа*, *Погорілець* і насипом усуненої гори *Руский Діл* природна гать, котра здержала відплив потоку *Шибеній*, творячи озеро *Шибене*. Озеро те збільшено ще штучною гатею в цілі сплавлення дараб і сплавів. Отся штучна гать мірять у горі 80 m. а в долині 20 m. Вода спущена з сего озера допливає в 4 годинах до *Жабя**). — *Дземброня* і *Бистрець* впливають з під північно-східних склонів чорногірського ґруня; *Ильця*, найбільший доплив Чорного Черемоша з лівого боку, вливаєть ся до него з півночи повисше с. *Ильця* (*Жабя*).

Коло с. Ясенова горішного вливає ся з правого боку до Чорного Черемоша короткий але досить великий потік *Чорна ріка*, що повстає з кількох потоків повисше с. *Красноїлі*.

Понизше с. Устерік пливе злучений Черемош широкою долиною, в котрій творить численні, часто острі закрути і *крутижі* (вири) та *плеса* (місця з тихою плівкою водою) і *ковбурі* (глибокі тихі води).

З правого боку допливає до него ще одна значна річка, *Путилівка*. Під г. Сокільський коло Ріжна творить Черемош на великих скалах *гуки* (пороги), нині в більшій части вже розсажені динамітом, а помежи місточками Кутами і Вижицею покидає Черемош Карпати, щоби понизше Снятина доплисти до Прута.

Рибниця, значно менша ріка від Черемоша, впливає під гг. Буківцем і Ігрецем на північ від с. Ясенова горішного; понизше с. Яворова творить она прегарний *гук* (водопад), а під с. Соколівкою лучить ся з р. *Річкою*. Під с. Городом творить Рибниця на пісковцях

*) Подібне озеро, утворене таким самим способом перед 10 роками, тільки дещо менше, є також на потоці *Тьшачи*, що вливає ся до Б. Черемоша в с. Гриняві.

і зліпленнях малий гук, — перепливає м. Коссів, щоби межі м. Заболотовом і м. Снятином доплисти до Прута.

Долина тої ріки і її бічні галузи ведуть в півперек покладів геологічних, в наслідок чого відслонюють ті поклади в многих місцях геологічні верстви.

Пістинька. Її творять: західна *Пістинька Космачка* і східна *Пістинька Брустурска*. Обі вони впливають під високим хребтом *Грегит-Ледескул* на північ від Жабя, плывуть вузкими, пропасти-стими долинами, творячи множество *гуків* і *шипатів* (порогів), і збігають ся коло с. Прокурави в одну більшу ріку *Пістиньку*, котра спадає в с. Шешорах прегарним гуком, а дальше коло м. *Пістиня* покидає Карпати, збігає ся з *Лючкою*, щоби під Коломисю влити ся до Прута.

Прут. Ложбища сеї ріки розложені на північних схлонах чорногірського пасма межі Говерлею і Спицями.

На північно-східних схлонах Говерлі бє одно з найбільших жерел Прута; недалеко від жерела творить Прут дуже гарний, на

5. Перебій коло Ями (перед розбитом).

кілька порогів поділений, звиж 10 м. високий гук. В тісній і скалистій долині помежи гг. Кукул і Кострицею творить Прут цілий ряд гарних гуків. Коло с. Ворохти став його біг лагіднійший, а ціла долина, котрою він тепер плывє, ширшою, — так як долина Черемоша коло с. Жабя; долини ті повстали з крухих лупаків і марглів

Верстви ролянські бувають найчастіше низькомого пологості.
Гарно розвинені вони при дорозі над потоком *Вараким*, що
біжить з с. *Букіня* на потудив і вливає ся до Червоного Черемоша
межи с. *Яворовом* і с. *Кориворівнею*.

Верстви ролянські вкриває на с. *Церем* неглубий поклад
верств плитових.

Гарно виступають ті верстви теж з правого боку Черемоша
коло устя р. *Путялівки*, в руслі потоку *Гранітний*, в руслі Чер-

6. *Добошова сланца* над Черемошем коло с. *Ростоки*.

моша коло с. *Устя-*
рік: видно їх на
гущі р. *Рибниць* між
с. *Яворовом* і *Со-*
колинком, верхами
над горами *Мез* над
р. *Пістинком*, аж
до с. *Машин* над
р. *Солотинського*
Бистрицю: видно
їх на *Добошній*
скалі, при гостинці
над с. *Ростока-*
ми. Згадує про них
тут, бо деякі з
них є головними го-
різонтами *ролянці*,
або мають, особли-
во лупаки, значну
скількість *цїлиці*
(кухонної соли);

б) *верстви пли-*
тові, з *гуцульска*
звані *плоскі*, у-
творені помежи
типовими ролянсь-
кими верствами і
підковцем *ямнен-*
ським. Головні ро-

ляні мають тут підковці виразно уверстовані, плоскі (плитові), сірі,
сині або зелені, з рідшими жилами кальциту як верстви ролянські,
і в гієрокліфах переважно простими і валковатими; верстви ті
розвинули ся на хребті *Плоске*, осідкови *Шкрибляків* у с. *Яворові*;

помежн верствами *плоскими* (плитовими) виступає зліпленець дуже міцний з многими, як горох великими зернами кварцу. З сего зліпленьця роблять *млинське камінє*.

в) *верстви ямненського пісковця*, се один із визначних утворів Карпат заселених Гуцулами, бо він надає тим горам властивий вигляд. В геології названо його ямненським від с. Ямна над Прутом, де гарно розвинув ся. В головній масі є сей пісковець дуже грубо верстований (до 20 метрів), дрібно-зернистий, ясно-жовтавий, рідко рожевавий, крухий; скоро звітріє, покриває ся звичайно крухою, брунатою або сірою верствою, розсипує ся часто на мідкий і дуже чистий пісок, тріскає великими відломами або творить великі скали подібні до звалищ. Йому товаришать майже всюди темно-зелені, кременисті лупаки, що кришать ся в дуже острі, дрібні відломки. Прикладом сего є величезна скала *Сокільський* над Черемошем коло с. Ріжна.

Грубість верстви ямненського пісковця дуже змінна: близько карпатського берега вносить 20—50 м., на полудне в долині Прута доходить до кількохсот метрів, а розтягає ся широко і далеко. Віадукти в Яремчи збудовані з того пісковця, надто гори *Хомяк* (1544 м.), *Сенік* (1664 м.), *Горган* (1595 м.), водопад *Перебий*, *Камінь Краттера*, *Добошеве крісло* і т. н. На цілій просторони поміж сс. Устеріками і Білоберезкою перетинає Черемош виключно крейдяні верстви і то переважно пісковець ямненський.

По лівім боці р. Рибниці в с. Городі творить пісковець ямненський поклад до 50 м. грубий: *Грунь Каменистий* (мальовничі скали, подібні до звалищ). Рідко коли лучає ся в Карпатах бачити геологічний перекрій так виразно від верхка до споду гори, як власне на *Каменистім*.

Здовж цілого *Сокільського* ґруня від р. Рибниці до р. Черемоша творить ямненський пісковець, покладом до 100 м. грубим, *Церковці*, величні і прегарні скали. Позаяк нахилене його верств доходить 70—80°, а упад є рівнобіжний до склону гори, наслідком того площина верстви стає на поверхні кількохсот квадратних метрів чиста, і творить неперобиту, стрімку, гладку стіну, потріскану в різних напрямках і порослу зрідка мохом і поростами. Ті скали являють імповуючий вид особливо з місць висунених більше на полудне.

На дорозі до Жабя, де потік *Бережниця* вливає ся до Черемоша, веде дорога по під прямовисну, величезну скалу з ямненського пісковця.

На полудневних схлонах вершка *Сигленого* над потоком Пістинькою творить ямненський піс. великі і мальовничі пропасти, особливо в місці *Облаз*, на вузкій і стрімкій дорозі, що веде з с. Прокурави до с. Космача.

Ямненський пісковець творить коло с. Прокурава на лівім березі Пістиньки, коло місця званого *Розсохата*, невеличку гроту, *Малий Склен*.

Незвичайно гарні і мальовничі скали, подібні до звалищ, творить ямненський пісковець на східних схлонах гори *Осна* межі с. Лугом і с. Дорою.

III. Утвори третичні обнимають верстви еоценські, олігоценські і міоценські. Найхарактерніші тут верстви олігоценські; головну їх масу становлять крухі, лупливі лупаки живичні, брунатні, майже чорні, котрі вітріючи поволікають ся ясно-жовтним або майже білим пилом; в них бачимо завсїгди численні остатки риб, а особливо їх луски. З утворів олігоценських бачимо в Гуцульщині дуже часто верстви пісковців зеленавих або жовтавих. Найцікавійшими суть *пісковці клівські*, названі від гори *Кліва* коло с. Заріча (на правім березі Прута під Делятином), де той пісковець творить великі поклади, надто в сс. Космачі і Ростоках над Черемошем. Той пісковець має в собі ропу, як пр. в с. Текучи коло Акрешор, де ропу зовуть *текучкою*; звітріла ропа стинає ся місцями в *земну смолу* (асфальт). Такий поклад смоли находить ся на північ від с. Космача при жерелах потока *Рушор*.

В глибоких Карпатах близько угорської границі утворений олігоцен з *пісковця магурського* (від гори *Магури*); се обік пісковця ямненського найважнійший орографічний чинник у тій часті Карпат. З того пісковця зложено пасмо Чорногори з Кукулом, Кострицею і Кринтою.

Типовий магурський пісковець найліпше розвинений на самім пасмі чорногірскім; він грубо-зернистий, звичайно виразно уверстований, ясний, зложений з круглих зерен кварцу і многих бляшок білого лищака.

Майже серединою олігоценського обшару тягне ся широкий пас чорних лупаків. Се верстви *шипітські*. В долні Чорного Черемоша бють з тих верстов три жерела *шєви* (щави), з котрих найважнійше називає ся *Буркут*.

Коло сс. Ферескулі і Явірника бють з тих самих верстов також сильні жерела сірководеневі.

Пісковець магурський творить головну масу цілого чорногірського пасма; се було причиною, що полишались до нині такі високі гори

в тих сторонах, коли тимчасом у інших пасмах вода позбирала їх вершки, як і збирає до нині, та уносить материял із них з собою долі ріками, через що значно обнижує їх. В місцях чорногірського хребта, де пісковець тратить свою однотайність і грубість верстви, спадають вершки гір з 2000 м. від разу на 1200—1400 м.

IV. Утвори четверичні обнимають а) ділювіум і б) алювіум; вони витворились по цілковитім видвигненню Карпат і по уступленю міоценьського моря.

Ділювіум рік повстало переважно з перенесеня глини, звітрілого пісковця і ріяків, що все уложило ся здовж нинішніх рік. Ділювіум, ріяки і оточаки зчіплені жовтою або червоною глиною виступають гарно в долині села Білоберезка, дальше над Рибицею і т. в.

На Чорногорі маємо ще сліди *ледової епохи*, котрі не сягають висше як 1500 м. над позем моря. Майже у всіх китловинах на північнім склоні того хребта видно дуже виразні, хоч малі, бічні, середні і чільні морени, а по при них і великі відломи скал вигладжені і порисовані рівнобіжно, що все свідчить, що були тут колись *ледяки*, які бачимо в Альпах.

Алювіум (земля наплавна) обнимає ті утвори, які повстають тепер через діланє води.

Отсе в коротці важнійше з оро- і гідрографії і з будови геологічної галицьких Карпат, заселених Гуцулами. Під петрографічним зглядом бачили ми, що та часть Карпат збудована головно з м'яких (меніїтових) лупаків і твердих пісковців. Де виступають м'які лупаки, що улягають лекше знищеню, там творились долини ширші, а гори ставали низшими; надто визначають ся ті гори лагідними склонами. Противно *тугі* (тверді) пісковці, котрі сильнійше опирають ся діланю води і повітря, змінили менше первісний вигляд гір, наслідком чого долини вижолоблені в тих пісковцях нераз дуже вузкі, а гори з них збудовані висші і визначають ся смілійшими склонами. Такних пісковців маємо в Гуцульщині два роди: *старші*, *ямненські* (утвору крейдяного), обнимають глубший позем і держать ся ближе краю гір, противно пісковці *магурські* (третичний утвір) витворили найвисші *Груні* властивого чорногірського пасма. При краях Карпат маємо молодші верстви третичні (міоцен), важні з того погляду, що мають у собі сіль, уголь брунатний і земний віск. Усі скали, що входять в склад чорногірського пасма, улягли сильному *зрішеню* (пофалдованю), а *р'ізки* (фалди) були в горішній своїй части, як усюди в пісковцях, змиті і зни-

щені, наслідком чого обнизилась усі гори. Взагалі не мають гори гуцульські вигляду диких, нагих, скалистих вершків, але виглядають як округлаві чуби.

Долини північної сторони чорногірського пасма визначають ся взагалі значнійшою шириною, а гори, що замикають ті долини, спадають лагідними склонами, через що дно тих долин стає дуже часто багnistим і творить *мочері*. Долини звужують ся тільки там, де ріки мусять передирати ся через тверді пісковці; в тих місцях бувають боки долин стрімкі, з руслів рік стирчать пороги, а в самих ріках творять ся *гуки*, як пр. на Пруті коло с. Ямни, на Черемоши коло Г. Сокільського, на Рибниці коло с. Соколівки, низше коло с. Города і т. д. Гори, що розділюють ті долини, покриті лісами; скал видно тут мало; скалисті тільки боки гір над переломами рік: Ямна над Прутом, Сокільський над Черемошем, Добошева гора над Черемошем і ин. Чим більше наближаємо ся до головного хребта, тим частійше змінюють ріки свій напрям, долини стають вузші, а краєвид ріжнороднійший.

Води, що зливають ся з головного хребта до Чорного Черемоша і Прута, розрили глибоко його боки і витворили численні поперечні долини, дуже вузкі і недоступні з причини густого заросту і забагненого дна. З того powodu ведуть усі плаї на Чорногору мало де тими долинками, але спинають ся стрімко по пропастистих склонах гір; під самим хребтом розширюють ся ті долини і творять обширні китловини. Дно тих китловин звичайно вогнуте, покрите румовищем порослим *жеретом* (косодеревиною) або терниною. Стіни тих китловин рідко коли скалисті. Найкрасше виступають такі скали в *Кісіх Улогах*, на полонині *Іаджині*, під г. Спицями і г. Говерлею; вистаючі части скал, а часом і цілі скали, звать Гуцули *ребрами*.

Клімат Гуцульських гір більше континентальний, бо впливає на него континент азійський, наслідком чого в там зима студена а літо горяче, про що свідчить найліпше те, що в Гуцульщині засівають кукурудзу ще під самими вершками гір, прим.: у Бистрецю (850 м.), над Шибеним (925 м.), при Буркуті (930 м.) а пшеницю навіть вище: в Яблониці (1005 м.). Взагалі росте кукурудза і пшениця в Гуцульщині в такій висоті, в якій у західних Карпатах доходить лише овес і бульба.

Після мапи Д-ра Ромера не доходить середня скількість опадів на Чорногорі до 1200 мм.; наслідком сего погода на Чорногорі взагалі тривкійша і певнійша, як прим. у Татрах.

Ропи (нафта) знаходять ся в многих місцях Гуцульщини, по більших або меньших *ропищах* (ропяних теренах). Згадаю тут важніші місця. В лупаках менілітових межі гг. *Плюскій* і *Вижний Середній* між с. Яворовом і с. Білоберезкою, виступають заєдно сліди ропи. В Білоберезці пробовано копати ропяний шиб на захід від гори *Пасічної*, однак без добрих результатів, як звичайно в лупаках менілітових.

Широкий пасі помежи Рибницею і Черемошем, іменно ґруні *Буковець* (883 м.) і *Ропянець* (877 м.), визначають ся теж богатими слідами нафти, які найбільше показують ся в місці званім *Межи-ріки*, належнім до с. Річки і на г. *Ропянци*. На тім остатнім верчено за ропою досить глибоко, однак мимо красних слідів і сильних газів показало ся їй дуже мало.

На схід двора в Жабю виступають близько лавні один до кілька метрів грубі лавиці попеластого пісковця, з котрого витікає ропи; трохи дальше з правого боку Черемоша добувають ся в руслі ріки від давна запальні газы враз з краплями ропи, котрі творять на поверхні води блискучу поволоку.

Ропи виступає теж на *Гравівци*, під *Погаром*, в *Ропиннику*, *Кривополи* і и. І коло с. *Красноїлі* (красна іля, ялиця) в місці званім *Голови*, а з відси в одну сторону на захід через гору *Магуру* до Жабя, а в другу сторону на полудневий схід тягне ся обшар ропищ на Буковину, де в с. *Дістинци* (назва споріднена з словом *деготь*) черпано вже з давна ропу.

І в області ріки *Пістиньки* в с. *Прокураві* є ропи, котра в кількох місцях добуває ся на верх; так само поміж верхками *Брусний* і *Сиглений* коло с. Прокурави.

Ідучи горі потоком *Рушор*, допливом *Пістиньки*, надibuємо під г. *Магурою* посеред еоценських верстов гарні і богаті сліди ропи. На північний захід від жерел Рушора, в місці званім *Гнилиця* [належить до гром. Теуча] розпочато коло 1885 р. добувати ропу, однак з малим результатом.

У підніжжя гори *Запуг* в області ріки *Пістиньки* Космацької заложено копальню ропи в пісковці клівскім, пересяклім ропою.

Однак супротив факту, що утвір лупаків менілітових (мягких) помимо найкрасших слідів ропи, ніколи ще не видав добрих результатів, згадані ропища не надають ся до експлуатації. Інакше представляє ся терен над Бистрицею, де коло с. *Пасічної* находимо в верствах *ропянецьких* много доброї ропи. Рід тої ропи знаменитий (т. г.: = 56° В.), приступ до ропищ легкий; значний простір ропищ і геологічні обставини віщують, що *Пасічна* буде

мати яко копальня ропи свѣтлу будучину. Там існують копальні вже від кільканайцяти років, іменно в долині Бистриці понише устя потоку *Козарки* і на горі, на північ устя того потоку.

В долині потоку *Бітковець*, допливу Бистриці, помежи г. *Погар* і *Маковиця*, добувають ся запальні гази углеводеневі враз з краплями ропи. Подібне бачимо і над потоком *Бітковичком* на північ хребта *Риковиско*. Також під с. *Бітковою* єсть копальні ропи; тота громада має надто свою сировицю. Взагалі терен поміж Пасічною і Манявою має много ропищ, а ті свою запевнену будучність.

Сіль і сировиця. З лівого боку р. *Рубилиць* є перед самим м. Коссовом сільна *баня*. Давнійше була тут копальня *цїлиць*; поклад чистої соли напереміну з верствами илу і пісковця є тут до 20 м. грубий. Нині не вибирають тут уже *цїлиць*, але впускають воду в відслонені хідниками сільні поклади; вода сполоскує сіль, а з так одержаної штучної сировиці виварюють сіль кухонну. Крім тої штучної сировиці допливає у ті підземні хідники щїлянами від північного заходу теж природна сировиця.

З лівого берега Пістиньки помежи с. Космачем і горою *Мел* є поклад камінної соли і гірсу. Колись була і тут баня; нині черпає громада сировицю, що випливає з тої *сільної гори*. І в долині потоку *Банька* є той сам поклад сільного илу.

Сільне жерело є теж з пісковця ямненського в місці, де дорога опускає долину *Прутьця* і тягне в напрямі полуднево-західнім. В с. Битькові є також жерело сировиці.

Води мінеральні. В місці званім *Микулієвський*, з правого боку Чорного Черемоша під горою *Лукавець* є дуже студена *шва* (щав). Теплоота тої залізної води виносить 13° С. при температурі повітря в тіні 23° С. Вода сего жерела має в часі погоди смак острый, трохи стягаючий; скоро порушить ся її, виділяють ся з неї баньки дву-кисняка угля (CO₂).

Ідучи дальше горі Чорним Черемошем приходимо до *Буркута* [назва з угорского бор = вино і кут = жерело; боркут = винне (квасне) жерело]; єв він теж з під гори *Лукавець* (1506 м.).

Перед 1848 р. був тут заклад купелевий і 10 приватних домів. В р. 1848 спалили австрійські війська ті будинки, щоби в них не могли хоронитись угорські повстаньці. Від р. 1851 є жерело буркутске власність ц. к. скарбу і з того часу находилось воно в незвичайнім занедбаню. Доперва в новійших часах старає ся заряд камеральний в Явірнику піднести значіне Буркута, і в тій цілі поставив одно-поверховий будинок і покрив жерело.

Смак свіжого буркута є приємний, квасковатий і по трохи щипучий а температура студена (8°C . при тем. воздуха $21\cdot5^{\circ}\text{C}$ в тіни). Ще студеніша є вода подібна смаком до Буркутської в жерелі на лівім боці ріки против гори *Присліп*.

Над Ферескульским потоком, 1 km. від його устя до Білого Черемоша, є сильне жерело сірчаної води.

Вода буркутська є *шва* (щав), в склад її входять: залізо, дву-кисняк угля і газ сірководеневий.

Руди металеві. На полуднево-західнім склоні г. *Чивчин* (1760 m.) коло найвишого жерела Добрина видно сліди копальні

7. Жерело в Буркуті.

8. Заллад купелевий в Буркуті.

Галеніту (рудн олова), що мав містити в собі і срібло. Гуцули називають се місце: *Двори*. Сліди робіт і дорога, що служила до вивозу тої руди, остались до нині дуже виразно.

Етнографічні Матеріали т. II.

В с. Пасічній була колись *гута зем'я*, яке витоплювано із тамошніх сферосидеритів; вони мали всего 20% заліза, через те і не оплатила ся робота.

Скло. Пісок, що повстає із звітріня клівського пісковця, надає ся дуже до виробу скла; вожено його до гуті в Микуличині, котра вже тепер перестала топити скло.

Каміне млинське роблять із кварцево-вапняного зліплення, який находить ся над потоком *Ставник* (доплив Пістиньки), як також в дорічю Черемоша на полудневий захід від Ріжна великого.

Ростинність гір заселених Гуцулами розвинула ся тут як і в других горах, з тою ріжницею, що деякі ростини сягають тут више. У підніжя гір розвинув ся *дуб*; він росте або у *дубровах* чистих, або підшитих ліщиною, а теж по сполу з *березою*, *трететою*, *берестом*, *кленницею* = *кленом*, *грабом*, *липою* і *обмілою* (омела); місцями по гірських долинах сягає дуб до висоти 520 м. н. п. моря. Ліси, в котрих сумішкою ростуть *бук*, *илем*, *смерека*, *лендерезо* = *мудрина* (*Larix europaea*), *ялиця*, *береза*, *явір* і *ясень*, сягають до 1300 м.

В *туришукуватих* лісах (молодих густих) росте *імшєдь* (мох), котра часом *завгле* ся і на пустім поли, на котрім мече ся і *па-діволюс* (*Equisetum*).

Шкорґа (рябина) росте аж до Жабя, *свид* (*Cornus sanguinea*) при дорогах, *верба* над потоками, з нею *ива*, надто *гліг* і *свербі-гуз* (дика рожа), *бзина*, а по лісах *напороть*. Смереки, ялиці і лендерезо сягають до 1670 м., т. є. до границі лісів. По мочарах на краю гір росте *чорна вільха*, а здовж берегів рік і по ріняках творить *біла вільха* гарні запусти. По скалистих зломах над потоками росте крім сего ще й *таволга* (*Spiraea ulmifolia*), корч гарний з китцями білих *чічок* (цвітів). *Яловець звичайний* належить на Чорногорі до дуже рідких ростин. Зруби лісні заростають тут на краю гір *карлегатою грабіною*, а в середині *ліщиною*. З того powodu не видно тут таких неужиточних пасовиск покритих ялівцем, яких сумні краєвиди дають нам низші гори. Повисше горішньої границі лісів (1670 м.) росте *жереб* (*Pinus Pumilio*) аж до найвисших вершків, а посеред жеребу *кидріна* (*Pinus Cembra*), особливо на *Кидроватім* узгір'ю з Добошевям кріслом під Чорногорою; невідступним товаришем жеребу є *женітин* (*яловець карлеватий*) і *лєлєч* (вільха зелена), котрі творять по глубших паровах запусти, посеред котрих ростуть *малини* і *дряпаки* (ожнини). Крім жеребу росте тут *омєга* (*Rhododendron myrtifolium*) і *шип'он* (*Azalea procumbens*).

Омега, дуже розгалужений корч, досягає до 1 м. високости. Гоні його лежать то при землі, то шнуть ся горі, долішні часті вкриті *бородавками* (сліді листя, яке відпало); листя тримає ся лише на верхках гонів, де воно росте густо і без ладу. Гарні рожеві чічки виростають по 4—5 на коротких хвостиках в *рвскаах* на верхках гонів. Омега росте на скалистих місцях в високости 1300—2000 м., Вона є найкрасшою рослиною властивою лише Чорногорі.

9. Омега.

10. Шипок.

Шипок, се непомірний, сильно розгалужений 15—45 см. розпростертий, радше до моху подібний приземний корчик, густо порослий дрібними, 4—6 мм. довгими листочками; рожеві чічки стоять в коротких *рвсках* на кінцях гонів. *Шипок* росте по сухих неврожайних скалах висших ґрунтів (1600—2200 м.) покриваючи, посеред гірських трав, як на Піч Івані, значні простори. Цвіте від мая до серпня.

Де нема жереба, там верхи гір, покриті буйною травою, творять *полонини*. Тільки 2/10 чорногірського хребта покриті жеребом, а решта — *полонини*, зарослі переважно травою з малою домішкою рослин двоцпрозябцевих.

Полонини займають усі верхи не тільки головного пасма чорногірського, але в інших пасмів повисше горішньої границі лісів, котра в Гуцульщині важить ся між 1100 а 1300 метрами. По полонинах росте *лелеч* (зелена вільха), малий, найбільше 3 м. високий

корч, котрий є виключною властивістю східніх Карпат; лелеч росте над потоками і не забирає стільки місця, що жереб, наслідком чого достарчують полонини буйних, просторих і свобідних пасовищ. З иньших корчів надидуємо на полонинах зрідка *женітнин* (карловатній яловець), *шкорюга*, *дервник* (*Lonicera*) і *боя кораловий*, а місцями покривають землю: *єгоди* (сунці), *афіни* (*Vaccinium Myrtillus*) і *Їбодви* (*Vacc. Vitis Idaea*).

Ростинність зільна полонинська, хоч не богата на роди, змінює свій склад і зверхній вигляд відповідно до властивости землі. На землі сухій, не дуже *ситій*, ростуть переважно трави: *русівка паснивка* (*Antoxantum odoratum*), *мітлиця біла* (*Agrostis alba*), *мітлиця звичайна* (*Agrostis vulgaris*), *черетниця* (*Calamagrostis Halleriana*), *овес ріжноцвітний* (*Avena versicolor*), *дрожачка* (*Briza media*), *вїбіжка лугова* (*Poa pratensis*), *грястиця звичайна* (*Dactylis glomerata*), *костерява овеча* (*Festuca ovina*), *мошноток білавий* (*Luzula alba*), з котрими мішають ся звичайні лукові рослини, пр. *дервник* (*Achillea*), *решітник гадинець* (*Veronica Chamaedrys*), *дзвінець* (*Rhinantus minor i major*), *головатень* (*Centaurea*), *падіволос* (*Equisetum arvense*), *блєкотниця* (*Hyoscyamus niger*), *бешівник* (*Paris quadrifolia*), *нитіта* (*Lycopodium selago*) і я.; по вохких місцях переважає *рєвлять подєрниця* (*Aira caespitosa*), посеред котрої росте висока *чемерниця жовтава* (*Veratrum Lobellianum*). Де земля ялова, там заглушує *пєвника* (*Nardus stricta*) усі иньші рослини. Такі зарости служать за пасовища. Де порієт трави буйнійший, там пасуть ся воли і корови; де трава коротша, там увивають ся вівці від сходу сонця до смерку.

Ростинність тих пасовищ була певно колись ріжнороднійшою, але наслідком щорічного спасаня много родів рослин цілком загинуло, тільки рослини зимотривкі, що не розроджують ся з насіння, але з відємків та коріня, отже передовсім трави, могли через те тут утримати ся.

Ростинність *кішніць* (місьць призначених на сіно) незвичайно ріжнородна і *чічката*. Тут бачимо чудові гірські рослини як: *ніскавец* (*Hypochaeris uniflora*), *пувка великоцвітна* (*Crepis grandiflora*), *корсатка гірська* (*Hieracium aurantiacum*), *дєдик підальнейський* (*Senecio subalpinus*), *перстач золотник* (*Potentilla aurea*), *свїчурник* (*Gentiana asclepiadea*), *постілки* (*Scabiosae*), *дервник* (*Achillea*), *невістувлькі* (*Chrysanthemum*), *кільбаба* (*Leontodon*), *побородник* (*Tragopogon*), *капшучикі* (*Campanula*), *головатень* (*Centaurea*), *козелюці*, *жовті чічки* (*Ranunculus*), *копюшїну* (*Trifolium*), *бсти* (бодяки) (*Cirsium*), *бриндюшкі* (*Crocus banatus*), *косїтень* (*Iris ger-*

spanica), *мечушайтер* (*Bellis perennis*), *серпіанік* (*Cichorium Intybus*) і повисше згадані трави.

Посеред тої мішанини форм, розпостертих широко по цілій середній Європі, виступають тут уже рослини властиві східнім Карпатам, а чужі західнім, як *арійка*, у Гуцулів високо цінена з причини лічничих прикмет, *змійовина* (*Scorzonera rosea*), *звездик* (*Dianthus compactus*), *тонірки* (*Viola declinata*) і др.

Рослини ті повтарають ся майже без зміни і по всіх *царинках*, огорожених місцях посеред сел, призначених на кішницю.

Вегетація на полонинах коротка, бо триває лише від половини червня до половини вересня; вона убога на роди, за те буйна.

Подаю тут ще гуцульські назви рослин, які я зібрав над Пістинською Брустурскою в липні 1899 р.

Деревнік білий (*Achillea millefolium*), лабуштін (*Aconitum Campanatum*), косітень (*Acorus calamus*), зрадзіле (*Agrimonia Eupatorium*), полін (*Artemisia Absinthum*), дика фасолька (*Astragalus glycyphyllos*), матритін (*Atropa Belladonna*), звездики пільські (*Betonica offic.*), хлезінь (*Bunias orient.*), ласкавець (*Bupleurum rotundifolium*), кашушкі (*Campanula glomerata*), чортіполох (*Cirilia acaulis*), самокеша (*Coronilla*), осетній (*Carduus nutans*), ростіпасть (*Chelidonium majus*), голватень (*Centaurea Cyanus*), бурівійк (*Centaurea scabiosa*), земенá граць (*Cetraria island.*), нáтина (*Chenopodium album*), боршівка (*Conium maculatum*), невістка (*Chrysanthemum leucanth.*), бредуша (*Crocus sativus*), серпівнік (*Cichorium Intybus*), матерійка (*Clinopodium vulgare*), вовче личко (*Daphne mesereum*), черсак (*Dipsacus laciniatus*), крутовéжа (*Dyanthus superbus*), падіволое (*Equisetum silvaticum*), Ів́ан зі́ле пільске (*Echium vulgare*), молочій (*Euphorbia cypar.*), самбозелень (*Euphorbia amygdaloides*), золотій Іваньчик (*Galium luteum*), підб́йма (*Geranium plenum*), золотнік (*Geranium sanguineum*), кучерве зі́ле (*Geranium molle*), чорні́биль (*Gentiana carpatica*), сві́точкі́ польові, Божа сві́чка (*Gynnaponia odoratissima*), Божа рука (*Heracleum spondilium*), кровні́к, прозі́рнік (*Hypericum quadrangulum*), Ів́ан зі́ле (*Hysopus offic.*), блекоті́ця (*Hyoscyamus niger*), осетні́к, золотопéра (*Iuncus effusus*), дурі́ць (*Lolium temulentum*), з́новать (*Lotus corniculatus*), збóр'ї́ (*Lamium galeobdolon*), городовий мóлоч (*Leontodon taraxacum*), любі́сток (*Levisticon officinale*), лепті́ця (*Lychnis*), мило́сть Бо́жа (*Myosotis palustris*), куряча ла́бка (*Lycopodium*), брат-сестри́ця (*Melampyrum arg.*), зая́ча капуста (*Menyanthes trifol.*), вовк (*Ononis hircina*), бодя́к (Опо-

porda asanthium), багновиці (*Oxycoccus*), зазубні чоботи (*Orchis ustulata*), коровяче зіле (*Orobanche epithyrum*), заячий квас (*Oxalis*), бешезнік (*Paris quadrifolia*), земляне серце (*Tuber cibarium*), подорожник (*Plantago media*), кременіця (*Petasites officinalis*), півоня (*Paeonia officinalis*), криве зіле (*Polygonum bistorta*), дрестун (*Polygonum lapalifolium*), ростопасть (*Pyrethrum partenium*), папороть лісова (*Polypodium*), раст (*Primula veris*), грушка лісова (*Pyrola senuola*), звонок жовтий (*Rhinantus minor*), куряча сліпотá (*Ranunculus acris*), шєва сїльска (*Rumex crispus*), кохитїник (*Rhododendron ferugineum*), дїдове сало (*Salvia verticillata*), мідущиця (*Salvia glutinosa*), хобза (*Sambucus ebulus*), підбїма чєлєдїньска (*Sanicula europaea*), татарник (*Sanguisorba officinalis*), смїкавка (*Scirpus pal.*), чеснок гадєчий (*Sedum acre*), пук (*Selinum carvifolia*), молочїй (*Sonchus asper*), свинський молочїй (*Son. oleraceus*), кóловатне зіле (*Silybum Marianum*), смóлавка біла (*Silene nutans*), черевець (*Stellaria media*), гáвезь (*Symphytum officinale*), букова грань (*Sticta*), остúда (*Tanacetum vulgare*), підбїма, дєнниця (*Tormentilla erecta*), горішок червоний (*Trifolium pratense*), горішок білий (*Trif. mont.*), ясна заря (*Trif. agrarium*), живóкїсть (*Trif. ochroleucum*), чїбрик дикий (*Thymus montanus*), чїбрик полонинський (*Thymus serpyllum*), підбїл (*Tussilago farfara*), гербатка (*Verbascum Lychnitis*), дєвєна біла (*Verbascum phlomoides*), топїрчики (*Viola tricolor*), потєчний горошок (*Vicia cracca*).

По глубоких лісах, далеко від людських осель, *заплєкає ся* і заложив собі *гайнó медвїдь* = *вуйко* = *тот старий* = *тот великий*, що *бє* маржину, але не гордить і *жершею*; туди забїгав *вок* = *тот малий* = *звїрак* = *декуди флов*, а жив там *рись*, *дик*, *олень*, *сернюк*, близше осель *увисають ся*: *лисицї*, *куницї*, *тєорї*, *білицї* = *ласички*, *чорблїс* (*Myoxus Glis*), *мїдиця* (*Myoxus avellanarius*), *мєчє ся* у землі *кашевóк* (*Hypudaeus arvalis*), по під траву *нрє норá* (*Hypudaeus glareolus*), а глубоко в землі *нрє кертиця*; по полі *скачуть заяцї*, вечєром *плєтуть сї* коло хат *лилики*, над потоками *мєчут сї видри* та *нурцї*, по землі *бїгають вщїрки* (*Lacerta crocea*), *фóвзаят сї*: *софїя* = *довга* = *довгáнка* = *поганка* = *гадина чорна* (*Pelias cherssea*) і *сороката* (*Pelias praester*), *сунєт сї вщїр* (*Salamandra maculata*), *скачє жєба зелєна* (*Rana temporaria*), *жєба їдальна* (*Rana esculenta*), *кумáк* (*Bombinator ignaeus*), *лїзє рáпанка* (ропуха), в водї *колотєт сї пуголовицї*, по землі *лїзуть слимушї* (слимаки).

По недоступних скалах *осіє сї: орел* (*Aquila fulva*) і *Ганя* (*Circus gallicus*).

Ганя, се рід орлів характеристичний для Гудульцини; вона 70 см. довга, а широка з розпостертими крилами 180 см.; голова вкрита брунатними кінчастими відстаючими перами з ясними берегами; крила темно брунатні з чорними перепасками; чоло і шия біляві, груди ясно брунатні, спід білий з брунатними поперечками. Довкола ока вовнистий пушок; око жовте, клюв синяво чорний, ноги ясно сині. Ганя живе в лісах, де веде тихе життя; скоро хто до неї приблизить ся, *натутурить сї* зараз вовнистий пушок в округ очий, а надто кінчасті пера на голові підносять ся, через се став голова більша і подібна до совяної. Головною її поживою є всяке гаде, з якого поводу Гуцули, що гадину уважають за нечисту силу, називають ганю *паськудною* птахою, брідять ся нею і мають про неї много повірок.

11 Ганя.

Поруч з вірлом і ганею живуть іще *птахи* (великі): *пугач*, *сова*, — *пускають сї* різнородні *половики*, — *довбают* у деревах за *дубаками*: *жбонци* = *довбачі*, — *гутьяють сї* на *тірвах*: *готурі* (самця: *Готка*), *тетервакі*, *літають*: *снігурі*, *вазулі*, *джіворонки* (*Coracias garrula*), *круки*, *ворони* (*Corvus frugilegus*), *ворони* (*Corvus cornix*), *чайки* (кавки), *сороки*, *згої* (сойка, *Garrulus glandarius*), *шандаріки* = *погарці* (вудвуди), — *вбв сї*: *орібки*, *Грібкі* (куропатви), — *свищуть дровди*; по сїтниках на мочарах і млаках гніздять ся *дикі качки*, *кулики*, *солукви* (слонки), — по сїножатах *пїтькають*: *перепеліці*, *деркачі*, — над водами *цїскають* і *плещуть* (скачуть) *білогруди* (*Cinclus aquaticus*), і *тюрконяють*: *плискі* білі і жовті; коло хат *літають птиці*: *воробці*, *конопельники*, *синички*, *щиглики*, а під хатами *ліплять* гнізда і *сївають*: *ластівкі*.

Літом *увисають сї бжолы*, а *совають сї осы* і *бендські* (*Bombus terrestris*), а над водами *комарі* (*Calopteryx splendens*), *мухаріці* (*Culex pipiens*), по полях *фурконь*: *кобілиці*, *підскакують коники*

нільні, — в бульбищах **поря́ть медве́дики**, а **белі́ги** (відходи коров'ячі) **переточув**: **Гуджу́лія** (*Geotrupes stercorarius*).

У потоках і ріках Гуцульщини живуть: **струги**, **стружки** (маленькі) (*Trutta fario*), **пересті́ць** (*Phoxinus phoxinus*), **слижі** (*Cobitis barbatula*), **бабкі́** (*Gobius*), **головачі** (молочар) і **голова́тиця** (з икринкою) (*Salmo Hucho*), **підуста**, **свинка** (*Chondrostoma nasus*), **плеті́ця біла** (*Leuciscus rutilus*), **ма́рина** (*Barbus fluviatilis*), **швея**, **ялі́ць** (*Alburnus lucidus*), **лота́** (*Lota vulgaris*), **клень** (*Squalus cephalus*), **кова сика́вка** (*Cobitis taenia*), **пискі́р** (*Cobitis fossilis*), **вереті́льниця**, **га́дв слі́не** (*Petromyzon fluvi.*) і **ивь**. Риби живлять ся **черваками**, **павками** і пр.

II. Огляд етнольоґічний.

осеред тих фізикоґрафічних умовин живуть галицькі Гуцули, щеп українсько-руського народу, котрі по нині задержали найбільше знамен ориґінальности, а то завдяки недоступности гір, а з сим і цивілізаційних впливів. Наслідком того виявляють Гуцули не тільки в своїй зверхній подобі, але і в подробицях життя ще много таких властивостей і прикмет, які у вільших щепів українсько-руського народу вже затерли ся, а надто виріжнюють ся ще й ориґінальними, гуцульськими властивостями, що були викликані природою, посеред якої вони живуть.

Про походженє назви „Гуцул“ подають всяке: і так виводить Й. Корженьовський*) в передмові до драми „Верховиньці“, виданій в мові великорускій в р. 1841—1845 в Харкові, назву Гуцул від *кочувати*; іменно мали в часі татарських і турецьких нападів мешканьці Поділя хоронити ся в гори; *кочуючи* туди назвали себе *Кочулами* а відси *Гуцулами*.

Др. Кайндль**) подає, що на питанє про походженє назви Гуцул Гуцулка Марфа Дучик з Селетина (Буковина) відповіла йому ось що: „Єк *Волохи* нас уздріли, тай тогда кричели: *Гуцан! Гуцан!*“ [готоман (рум.) = великий злодій], з чого витворила ся назва Гуцул.

*) J. Korzeniowski, O Huculach, z jęz. rosyjskiego przełożył Dr. Czarnik, Lwów 1899 (str. 21).

**) Dr. Kaindl, Die Huzulen. Wien 1894 (str. 3).

Інші виводять слово Гуцул від румунського *гоц* = злодій і кінцівки *ул*.

Мені самому довело ся чути про сю назву ось що. В р. 1870 відбув я з моїм шкільним товаришем першу прогульку на Чорногорі. Провідника і двоє *шканет* мали ми з Жабя; одно з тих *шканет* був низший, скорий і гарний кінь; *фока* кликав його провідник; друге *шкане* було висше тамтого, худе і лїниве. На наше питанє, як його кликати, відповів провідник: „*Нїяк, от собі шканс!*“ Ми назвали його Розінанте. Фока ішов сьміло наперед, за ним волїкла ся Розінанте при ненастанім накликуваню: *Ци шканє, ци!* а часом і з додатком: *Ци, Бог би тє побив! Агі на тебе!* Я спитав провідника: Чому се у вас один кінь такий скорий та круглий, а другий лїнивий та худий? — Бо тамтой правдивий гуцул, а цес нї! — Як то, то у вас і люде Гуцули і коні гуцули? спитав я. — Та то у нас коні гуцули, а від коли по горах ходє усєкі шарапатки з окєнами (сурдутовці з лїонєтами), уже і нас ршєних так прозивають!

Що сиравдї назва Гуцул новїща, доказує те, що коли Гакє*) з поручєня австрійського уряду в р. 1793 об'їздив східні Карпати в цілі пізнаня плодів мінеральних тих гір, він не знав назви Гуцул, називав їх „Gebirgsrussen“, „die wahren Pokutier“. Не знав тої назви і польский уряд, до котрого до р. 1772 належали східні Карпати, з чого виходить, що назва Гуцул недавня, придбама новїшим часом, надто гуцульський кінь має бути турецького походження, тож можливо, що назва коня (раси) перейшла і на людей.

Самі Гуцули називають себе: *крескєни, Руснїки, рускі люде*; вони вєї віри *рускої* (обр. грець.).

В їх мові подибуємо чимало фонольоґічних (звукових), морфольоґічних (формальних) і лексичних (словарних) прикмет, що надають їй характер окремого говору спорідненого близько з говорами покутскими.

I. Звуки. 1) Самозвуки: а) *є* замість *а*, *я*: *єк* = *як*, *єгода* = *ягода*, *єблукo* = *яблуко*, *єйце*, *єрмарок*, *єтеле* = *теля*, *єдробєта* = *дробєта*, *єшєнка* = *шапка*, *єкєпєлюх* = *капєлюх*, *Рїчєни*, *Гринєва*, *єворїв*, *єжєбє*, *єчєри*, *єзачєв*; — *є* замість *и* в *єдєш* = *идєш*, *єшли* = *ишли*, *єдїм* = *идїм* (особливо в колядах в Жабю), *єд нам* = *ид нам*; — б) *є* замість *и*: *абєс*, *абєстє*, (*Рїчка*, *Брустури*); — в) *и* зам. *ї*: *Иван* = *Іван*, *иду* = *іду*, *из* = *із*, *зїйшла* = *зійшла*; — г) *и* зам. *я* в сполучєнях: *забаривєми-єи* = *з -єя*; *най єи* = *най єя*; *алє*

*) Haquet, Neueste physikalisch-politische Reisen. III. 1794.

рівночасно подибуємо в *ся і* зам. *я* в сполученнях: *я* забив *фї*, він находив *сї*, як *сї* маєте; д) *у* зам. *ю*: суда = сюда; вівцу, кішницю; е) *ї* зам. *и*: вібрати = вибрати, вїйшов, вїнести, хлопчіще.

2) Співзвук: а) *ї* зам. *д*: *ї*івка = дівка, *ї*ерка = дїрка, *ї*едьо = дедьо, *ї*скую, не*ї*ля, поне*ї*внок, скла*ї*ім, си*ї*ів, по*ї*ля; — б) *ть* зам. *к*: доньтя = донька, (Тюдїв); — в) *д* зам. *ї* (г): ле-дїнь = легїнь = легїнь; — г) *к* зам. *т* перед *є*, *ї*, а часом і на кінци слова: крескани = крестяни, кокс = котс = котя, кешко = тешко = тяжко; повіметати, Уєскрїки = Уєтерїки, свєкі = светї = святї; кіло = тіло; по свїкі = по свїгї; смеркь = смерть; — д) змягчені співзвук шипячі: чьо = чо = чого, нічьо = нічо, чельдь = челядь; шепка, чери, взети, Жєбє; — е) *ц* зам. *ч* і на відворіть: ци = чи, а чьбук = цьбух; — з) тверде *с* зам. м'якого: шос, дес, забаривсми-си, най-си.

II. Форми. 1) Іменники: а) ім. муж. роду I декл. твердо зак. мають в I. відмінку ч. мн. деколи таке закінченє як ім. м'яко зак., пр. ангелї; — б) подибуємо також прояву відворотну: ім. муж. р. I декл. закінчені на м'який співзвук, мають I. відм. ч. мног. утворений під впливом аналогії закін. ім. твєр. зак.: Жєбївци, Соколївци; — в) особливо в колядах подибуємо форму: лїсбє, водбє, гостєви = лїси, води, гостї; г) 6. відм. ім. і прикметників жєнь. роду має закінченє *єв*, *ов* зам. *єю*, *ою*: землєв, горєв, долинов, під вїворїтєв, прєчїстєв гївєв, свєтєв землєв; надто вїкни = вїкнами, слїди = слїдами, колєдїї = колєд, корбїї = корєв; гблубїї = голубїв, молбдцїї = молєдцїв, рїбїї = рїб; 2) Дїєслова: а) дуже часто подибуємо форми: ораю, оравш, орав; їхаю, їхавш, їхав, їхаете, під впливом аналогії форм: співаю, співаєш... Впливови аналогії не підпадають такі форми, як тчу, тчєш, тчє; б) лучав ся часами, що дїєслово задержує в 3 ос. числа єдин. закінченє *т*: рєт, а в иньших випадках тратить його: ісходє (сонцє); в) в 3. ос. ч. мног. подибуємо за те часто форми без закінченя *ть*, при чїм *а*, *я* перемїняють ся згїдно з загальним наклоном фонетичним гуц нарїчя на *є*: держє, бїжє, болє, принбєс, ходє, гонє і т. д.; г) в гуцульській мові бачимо слїди давнього аорїста в сполученю з причасником минулого часу підметного стану (part. praet. act.) на означенє форми способу можливого (conditional): пішов *бїх*, продав *бїх*, я *бїх* просив і т. д.; д) куплє = купає (в колядах: дїтя куплє); е) час будучий творить ся в говорі гуцульскїм тим способом, що до дїєіменника (infinit.) додає ся слово *му*, *мєш*, *мє* зам. *їму*, *їмєш*, *їмє*; від аналогїчних форм в говорах українських відрїжнюєсь форма гуцульска тим, що слово *му*, *мєш*, *мє* кладе ся перед дїє-

словом до котрого належить а не по дієслові: ме їсти, мемо їсти, мете знати; з) часті суть форми: али, ав-сі, али-сьмо ої = взяв ся; и) запримітити також треба форми способу приказового (imperat.): ходімо, несімо, підведімо, а не ходім, несім і т. д.; замітна також форма спос. приказового: скачі = скачи!

III. Гуцульський говір має й деякі свої прикмети синтактичні і в способі вислову. На пр. хочаби означити довше триваня якогось дійства, говорять гуцул: іхаємо шо іхаємо; гуторимо шо гуторимо; ішов шо ішов; спали шо спали і т. д.; для порівняня уживають гуцули вставку: *май*, май білний, май ліпший*).

Декуди вимавають сивено, пивено замісь: сильно, пильно і т. д.

Живучи посеред обставин відмінних від иньших щепів українсько-руського народу придбали собі Гуцули многі відрубні понятя, а потреби відповідні условинам життя викликали також відповідні назви не знані мешканцям долів, як: корчуга, кліть, мішівник, мазанка, опасана, притула, победрина, погірник, стоіще, зимарка і мн. и.**)

Надто прийняли Гуцули живцем або зрусчили многи слів чужих народів, з якими мали зносини, особливо румунських, як: аркан, берфела, бовгар, букат, фін, флеків, торма; німецьких, як: басарунок = Aufbesserung, кальман = Kachelman, ци = zieh' (поклик на коня), і иньших, як боклаг, в болгарскім *боклиця*; деякі слова вказують на походженя грецьке, як колиба (*καλύβη*), ілєт (*ύλαγος*), або латинське: кулястра (culastrum), (ілєт і кулястра уживають в тім значіню як у Гуцулів, і над Дністром), фортуна (fortuna) і т. и.

Гуцули виговорюють *вівагом* (повільно), наслідком чого чути в їх мові певне перетягуваня звуків, котре особливо в устах жіночих звучить незвичайно мило, немов би співно. Є ще й та особливість у вимові Гуцулів, що вони в 5. відмінку не виголошують остатнього складу, лиш кличуть прим.: Марі! Семе! Ону! Мико! Гає! замісь Маріко або Маріє, Семене, Онуфре і т. д. Се походить з обставин фізичних, бо таке урване накликуваня чути дальше, як ціле, довге.

В співанках зміняють Гуцули часто наголос, *бо так ліпше віходить*, прим.:

Ой шо так мало на свікі прбжив...

Єк си вібірав в негілю рано, —

І сказав собі лудіне внести...

На першім возі голбєні дзвони...

*) Ніколи для вираженя найвисшого степеня замісь *маї*, як мильно подає Коперніцій.

**) Осібний словарець, який подаю при кінці сеї праці, містить ті слова і їх значіня.

Я везли, везли, попроваділи...
 Тогди він ұстав тай людем скáзав...
 Я встаньмо братя, ми сї підвєгім, ---
 Підвєгімбєї та руки склáгім...
 Цюлювалісї, обнималісї...

При колядах замітним є те, що де тільки дасть ся вставити й, там чути його в сьпіві. Ось прим. :

Й_а в поли_й, в поли_й рубять ся_й двори_й
 Рубять ся_й двори_й на штири_й угли_й
 На тоті_й угли_й росица_й впала_й
 З тої росици_й стали_й керниці_й,
 Й_а в тих керницях купав ся_й Хрэстос,
 Купав ся_й Хрэстос я_й з святим Пётром.
 Купаючі сї_й перечили сї_й :
 Й_о_й Петре_й Петре_й не перечмо ся_й
 Озмімо_й собі_й два_й три_й янгелі і т. д.

Пісень у Гуцулів, богатих фантазією і пречудними природними порівняннями, дуже много; однак мелодия тих пісень, які вони звичайно висьпівують за скричкою, вправді в мотивах гарна, але мало ріжнородна.

Кожда мелодия, пригравана на фуярці або на скрипці, визначає ся незвичайним богатством прикрас, мелодийних мережанок, котрі суть так субтельні і при повторюваню мелодий так зміняють ся, що стають для уха майже невловимі, через що лише в приближеню мож їх уняти в нотне письмо.

В співах Гуцулів визначають ся головню три типи мелодий, іменно: коломийкова, весільна і колядницька. Мала ріжнородність мелодий походить від значного віддаленя хат, рідких товариських зносин, через що не виробило ся у Гуцулів музикальне чутє, не вважаючи на богатство пісень. Натомісь витворили ся посеред них *специалісти музиканти*, яких, *скрипаків*, за оплатою наймають на хрестини, весіля, толоки, таньці і т. и. а *трембітанників* на похорони.

Пібрекла (Zuname) Гуцулів чисто рускі; в вправді дешица німецких, румунських і малярських, як: Шлехтюк, Штурм, Урседюк, Фока, Менгераш, коли однак зважимо, що в ціли експльоатованя плодів гуцульских гір з дерева, галвнїту, ропи, сировиці, надто в цілях торговельних осіло посеред Гуцулів чимало чужиньцїв, головню Румунів, Малярів та кольоністів Німцїв, котрі зросли ся з гуцульским житєм і самі стали Гуцулами, коли надто зважимо,

що деякі з тих пореклів є тільки *прізвищами* (Spitzname), як пр. тепер в Жабю живучий богатир *Бліндер* називає ся властво Грицько Илюк, а тільки Жидами прозваний Бліндер, бо на одно око сліпий, а Гуцули се підхопили і кличуть його так, — то процент чужих слів, як і чужі порекла у Гуцулів не повинні нас дивувати, тим більше, що і в иньших мовах находимо чимало чужих слів і пореклів придбаних такою самою дорогою.

Сьвітогляд народній Гуцулів, їх звичаї, обичаї, казки, в пісьнях простота мови, поетичні образи і природні прегарві порівняння а в мові складня, доказують, що Гуцули — племя з правіку славянське. Про них повідає В. Поль ось що: „Простір, на яким живуть Гуцули, дуже великий, а племя саме набрало тим більшого значіння, що осіло на пограничю славянських держав. Іменно стикають ся на східнім крилі Карпат оселі Дако-Румунів з державами славянськими. Колиж на иньших пограничах затирають ся родові ціхи двох віддільних щепів, або творять нову мішанину, виступає у Гуцулів з цілою силою незатертий ще славянський тип, що в міру гірської природи виріжнює ся сьмілими і сильними рисами. Велика мусить бути племенна сила Гуцулів, скоро Гуцул на пограничю иньшого, цілком чужого щепу не тільки остояв ся цілі віки, але навіть перебрав ся через хребет гір і розложив свої оселі ще на просторі Сучави посеред чужого племені. Гуцули суть на пограничю осель славянських в карпатській країні тим, чим в иньших часах і під впливом иньших обставин була козаччина на Запорожю, чим іще по нині суть Черногорці на пограничю полудневої Славянщини, тільки що гуцульське племя не підняло ся до сили відрубного політичного житя.

Найвищим пунктом на обшарі гуцульських осад є Черногора, після якої Гуцули називають себе з думою Черногірцями, хоч і чванять ся назвою Гуцула; о скільки Бойки не суть люблені на сусіднім обшарі рівнин Русі і Буковини, о тільки є Гуцул люблений і відгриває в пісьнях люду руського подібну ролю як козак“*).

Гуцули визначають ся сильною і красною будовою тіла, незвичайною енергією і свободою в поставі і рухах. Статеку своєю різнять ся вони виразно від усіх иньших мешканців наших Карпат.

Мушціни бувають більше високого, ніж середнього росту, а низьких рідко подібати; *білєвих* (блондинів) між ними нема, тільки

*) W. Pol. Rzut oka na północne stoki Karpat, Lwów 1877. Nakł. Richtera (стор. 115, 116).

самі *чорнісі*, за те часто подібати мож мужчин з яеними очима, що отінені густими бровами; лиця мужчин овальні, а коли ні, так частійше подовгасті як круглаві; носи прості; голову їх вкриває довгий, по середині по за вуха розчесаний, сильно маслом намащений волос; вуса, тільки у старших легко підстрижені, звисають у долину.

Челядь жіноцтво) теж звичайно сильної будови, гарної стати, в руках звинна; між ними більше середнього росту чим високого; много молодих дівчат і жінок визначає ся незвичайною красою; між челядею трапляє ся більше *білвух*, особливо в сс. Космачи, Брустурах, Прокураві; за те очи у них переважно темні.

Тіло своє достроює Гуцул до краси природи, що його окружає; тож не диво, що він в убраню такий *вігадлиивий*, як ніхто иньший, в чім піддержує його ще і вроджена гордовитість, котра доводить до того, що Гуцул аби показати ся перед иньшим, аби почванити ся своїм богацтвом, любить *повліти ся* (прикрасити ся), набрати на себе особливо на свята стільки всякого *лудиня* (убраня), що воно замісь піднести красу зраджує нераз брак естетичного почутя. Дівка прим. ідучи до шлюбу убирав дві сорочці, дзьобню, сукню, запаску, кештър, поверх него сердак, а верх того туїлю, на котру накидає ще що найменше дві великі хустці!

Замилуванє до прикрас у Гуцулів велике. Вони украшають навіть такі предмети, на котрих окраси підпадають скорому знищенню, як: кушки, бабчері, коновки, дійниці і т. д. На жаль дбають вони тільки про зверхню, для ока видну прикрасу, а самого тіла ніколи не миють окрім лица і рук; тільки під неділю миють мужчини волос лугом, а женщины та кучерві мужчини додають до лугу ще буракового борщу, щоби волос пускав, бо він за цілий тиждень *склимакований* (збитий). Те саме треба сказати про лад у хаті, де тільки про неділю та свята навішують чистого лудиня по жердках, а стіл укривають чистою скатертею; поміст і стіни у хаті миють ледви 3 рази у рік, а декуди лише раз у рік під великдень! Коли зважимо, що по при людий у тій хаті ховає ся *тєлє*, *єгнє*, а під припічком кури, а знов те *тєлє* та *єгнє* мають посеред хати настелену солому, котра перегниває нераз через кілька днів, закив її змінять, надто що вікон у хаті ніколи не відчиняють, а дим з під комина стелить ся по хаті, куди заходить і задуха з *пригуд*, у котрих ховає ся маржина, — зрозуміємо, що *вопя* і *нехарь* панує особливо зимою в гудульских хатах і то на жаль з малими виємками майже у всіх!

На тій нехарности терплять особливо діти, котрі не маючи достаточного одія, пробувають цілу зиму в тій атмосфері, через що незвичайно скоро підпадають заразливим хоробам, з яких рідко виходять.

В родині в газда (*мушціна, мушценін*) паном усього; жінка (*челєдь, челєдина*) мусить безумовно слухати його і віддавати йому належну честь; дівка, що віддає ся за удівця, не сьміє до него інакше промовляти, як *ви*, аби *дїтеві учила ся, аби набирала розуму у хатї*. Мужчини гордують челєдинською роботою; так прим. мужчина не принесе води, *бо се робота челєдїнська!* Коли жінка втручає ся в справи мужа, каже її той: *навь своє!* (пильную свого!), або *заткай си!* (мовчи!).

Жінка кличе чоловіка по імени, а як про него говорить з другою, каже: *цес, мій*; чоловік знов згадує про жінку словом: *моя*, а коли жінка старша, *стара* або *баба!*

Родичі, се *стариня*. Вітця кличуть діти: *тату, таточку, гєдю, гєдику, лєлю!* (в Космачи, Ворохті, Микуличині); мати, се *мама, мамка, няня, ньєнка*.

Про дітий кажуть родичі: *гїти, чєда, глєта; син, донька, доч, донечка*, а з пестошів на доньку чи сина кажуть: *синьку; внучє, унук, унучка, пра(у)нучка*. Діти з сумішного супружя називають ся: *зведенєта*; дальше: *зєть, невістка*, котра називає сестру мужа *збєвицею*, а брата *дївером*; муж сестри, се *шурєк*.

Родичів вітця або матери кличуть діти: *гїду, гїдику, бабо, мамко, бабунько*, а говорячи про них кажуть: *няня гєдева, няня мамина, гєдик гєдів, свєкор, свєкруха*. Інших з роду як по *отцєви* так і по *мамі* звуть *крєвними, свояками, своїми, предками, пращурами; вітчимо, мачухою; вуєм, вуйком, вуйною, тєгою, кїткою*. Дитина неправого ложа, се *байстрє, байстрїк, бажурь*.

Родичі хрестні, се *куми*, а окремо *батько, матка*; похресники називають ся: *фїїн, фїїна*.

Хлопець до 10 років, се *хлопец*, старший: *хлопчіце*, великий: *парубок*, а той що може вже працювати у бутинах: *лєгїнь*; хлопці, що ходять до школи: *шкільники*. Подібно: *дївчє, дївчина, дївчїце, дївка*, а тотя що може віддавати ся: *дївка у заплїтках, дївка у бовтицях*. Хлопець збиточний: *ворозкий*, а *йойлик* такий що часто плаче; ровесники, се *верстакї*.

У розмові поміж собою уживають Гуцули звичайно здрібнілих форм, як: *Марївчко* або *Марїчко, Николку, Гнатику, Петрику*, до

чого додають *любчику, братчику*, а жінки між собою *душко, душко люба, серце, Марівчко душко*.

Старий чоловік, се *сідій*, його *присіла сидина*, він *се сілти*. Убогий, се *прошак*, а коли він старший: *старець, старниця*; *темного* водить *старчук* (малий хлопець, звичайно каліка), а *ліверника* (лірника) водить *дідовід*; *лунавий* вечером нічого не видить, бо *лунá* очі йому заставить; *боковийник* се зизоокій, а *привористий, приворий*, се недобачаючий (*kurzsichtig*); *хужнавий* той, що говорить через ніс, *лопільвий*, котрого не мож розуміти, а *гиклявий*, котрому язик *спирає*. Добрий чоловік = *щирий*, а у людей шанований = *чбський*, учений = *укій*, письменний = *грамітний*, розумний = *умієтний*, кречний = *чбмний*, уцтивий = *ражманний*, богач = *дўка* (*дукір*), заздрісний = *збвисливий*, лакомий = *безжёрний*, сухий = *утлий*, рабія = *гулавій, гулавец*, з таких ставали опришки, бо *гулавій* за *нізачо утопить сокиру в крови* другого, а як допустить ся *головніцтва* (убійства), *утікає* у гори у опришки; злодій = *фацарний*, пустий = *друкарник*, інтриганг = *фаріон*, а *філввий* = се фальшивий; той що добре *данує* = *данцівник*; нероба, то *пустий друк, лихун*, повільний = *нінявий*; Словаки, що ходять із склом по селах, се *олейники*; чужий чоловік в *зайдій*, а чужий сурдутовець = *лентюх* або *шаранатка*, а той, що забогатів між Гуцулами, був *торббем*. Жінка кокетка = *фіцльорна*, молодиця, що заходить собі з парубками, се *подала*, а парубок штуцер, се *подуфáлий* або *джус*. Такий, що вмів грати на губі, як у скрипку, називає ся *джуфб*.

Знайомі витають ся *щіре* і довго, заким *розведуть бесіду* про якусь нову *учутку* (поголоску) або що иньше. Близші знайомі, як тільки зійдуть ся, зараз і цілюють ся в лице, а декуди і по руках (молодші старших), муціни жінок а ті муцін, потім *здоровкають* ся:

Добрідень! — *Добре здорове!* або: *Дай Боже здорове!* — *Єк сі маєте?* — *Гаразд!* *Єк ви, лїпше?* — *Шо вашв жінка?* — *Нїчю собі!* або: *А шож би?* *Гаразд Богу с'тому дякувати!* — *Мамка, татко дужі?* — *Дужі, єк ваші?* *Шо чути коло вас?* — *Нїчю, а шо коло вас?* — *Шо Бог дав, Парасочко люба!* — *А чи мирбм, братчику?* — *Мирбм, фалáбу!* — *Єк спали?* *Єк днували?* *Єк с'ткували?* *Єк гостїли?* *Єк врмаркували?* *Добре, єк ви?* *Єк сі вам лїтує?* *Єк вимували?* *Маржинка, дробета ци дужі?* *Гаразд, Богу дякувати, єк ваші?* Коли добре не знають одні одних, кажуть: *Слава Сусу Христу!* — *На віки Богу слава!*

Як увійдуть у хату а застануть кого при їдженю, кажуть : *Споживайте здорові! — Дай Боже здоровя, просимо і вас рше́них!* . . . *Їжте здорові, я вже попоїв, дякувати Богу с'тому!*

В хаті, де лежить умерлий, треба у перед помолити ся а потім спитати : *Чи ви дужі люде усі рше́ні (хрещені)? — Гаразд, шо ви !* Добрий день або подібно не вільно при мерци казати, бо як би хто так сказав, або привитав ся у перед, заким помолить ся, *того би із села висьміяли!*

Мимо тої щирости в повитаню та в розпитуваню про рідню, маржинку і т. и. Гуцул недовірливий.

З сердечністю в повитаню, в розпитуваню про рідню, маржинку і пр. вяже ся також і незвичайна гостинність Гуцулів; у кожній порі привитає він радо у себе прихожого; хоч *лентюхів, шарпанток*, (сурдутовців), що *тегають* ся по горах та не вміють з *людьми* (себ то з Гуцулами) говорити, він не любить і не радо звірює ся перед ними, всеж таки угостить він їх у хаті, як може найкраще, не жадаючи заплати; *от дайте дитині, я сего не требую*, каже Гуцул, як йому хто хоче заплатити за гостину. Говорю тут про села, куди ще не йде залізниця. Правда, є й такі, що кажуть на сурдутовців: „Ади! мало є своїх з'їдунів, іще он який лентюх іде!“ — а про те стрітить він у своїй хаті того лентюха завсіди гостинно!

Гостинність перейшла у Гуцулів в повірку, що не позволяє їм брати заплати за молоко подане гостеві, *бо би маржина вигинула.*

Гуцул з натури честолюбний, незвичайно вразливий на зневагу і кривду заподіяну йому; він говорить тоді *без обривків*, а урази хочби найменшої не забуде довго; тож не дивно, що Гуцули заздно навіть за марну уразу *доправляють ся*, *подають* ся до суду, *тегають ся по судах*, почім звичайно *вднають ся* по коршмах, наслідком того тратять на ті *їдманки* много часу, а ще більше гроша.

Ся вразливість є причиною, що Гуцули часто *вбдають ся* (сварять ся), особливо сусіди мають часто до себе *гнівника, півьму* (гнів), що дав їм нагоду *гептати ся* (сварити ся), причім уживають різких виразів, усе з закраскою порнографічною, обкидають ними себе поспільно, а не бракує тоді й проклонів, як: *Тфу, нек ти та чур! Агій ти на лице! Щез бис та скаменів! Лише на твою голову! Біда би ти на голову упала! Щез бис у озеро та в тріски! Шляг би ті трафив! А в голові би ти заскпало! Не дїждав бис завтрішної днини! Смагá би те втєла!* і т. и.

Челвдь знов клине по своїому: *Дєволи* (себ то діти) *би в тобі виздихали!* *Ігі на тебе! Ти суко! Ти віволанко! Ти торбо! Ти недонóшенице! Ти галяно! Помийнице! Керїнице! Корбоставко!*

Підпоро жидівска! То недо. ку котечий! Нешствє би ти сї сати плело! Нешствє би ти на голову упало! і т. и. Між чєлєдю бере сї сварка найбільше *із за* курий га любасів.

Із сварки доходить до бійки, при котрій перший ліпший кіл з плота служить за оружє, а тоді вже не щадить Гуцул ні здорвля ні житя супірника, але й не дорожить своїм!

В бійці або з пімсти допускають ся Гуцули *головніцтва*, котре давнійше заводило їх у *опришки*.

Польський писатель І. Корженьовський, що пробував у 20-их роках сєго столїтя в гуцульських горах, а в р. 1830 жив навіть довший час у найглубшій закутку гір у Буркуті, і котрий оснував свою драму „Верховинці“, як сам повідає на основі лично йому звісної пімсти Антося Рєвізорчука над мандатором, подає в передмові до тої драми ось що про причину повстаня опришків*): „Гуцули мають дванайцять днів панщиня; надужитє учинило тих 12 днів елястичними і розтягло їх на кілька місяців“ (ст. 23). „Лучає ся, що серед танців і весїля в коршмі і нїньших місцях топїр утопить ся в груди зневаждя. Гуцули уважають такий поступок цілком природним, то й позволяють убійці втїкати в гори і там хоронити ся посеред опришків. Через те Гуцульщина майже ніколи не вільна від опришків; се однак не походить із склонности Гуцулів до розбійництва, як їм неслушно закидають, але просто із слїпих, та зовсім не низьких пристрастей. Ті самі пристрасти вроджені кождому чоловікови; ми знаємо, що вони повинні уступати перед розсудними вимогами правліня і перед силою закона. Але сєго не розуміють ті діти природи, і через те гинуть. До того треба додати, що низші урядники, як фервальтери, мандатори, присяжні, пушкарі і т. д., заєдно готові до надужитє, не шанують вродженої гордості Гуцулів, через що доводять їх до аухвалости, насильства, а нерідко і просто до згуби!“ (ст. 26).

І. Грегорович, що жив довгі роки в Жабю посеред Гуцулів, так повідає про ту справу: „Деморалїзация Гуцула не тяжить на нїм самім; брак правдивої і щирої опіки, природний наклїн видобути ся з під опіки гіршої від неволї, брак чесного поступуваня з Гуцулами, брак заохоти посиляня дїтній до школи, і взагалї брак узнаня в нїм (Гуцулі) чоловіка і брата впливали і впливають на него некористно“**).

*) Józef Korzeniowski, O Huculach, Lwów 1899 (стр. 23 і 26).

***) Jan Gregorowicz, Przewodnik dla zwiedzających Czarnohorę, Lwów 1881 (стр. 41).

Розумів ся, що такі утікачі, не маючи відки жити, брали ся до розбою, засідали по гірських плаях на Жидів, що торгували маржиною, та на Вірмен, що спродавши виправлені козячі шкури (сафіян) в Угорщині, вертали домів з чересами твердо набитими червінцями. А коли з часом промисл виробу сафіяну зачав упадати, нападали опришки панів та богатших хлопів. Нині і слід по опришках загиб, скрізь по горах безпечно кожному іти, про що найліпше свідчать прогульки слідничів природи, що самі навіть без провідників місяцями сходять усі гори.

Потреби Гуцула на заспокоєннє життя не великі; бідний *леґедує сї* (вдоволяє ся) стравою зготовленою або випеченою з кукурудзяної муки і розведеної *гусьлянкою*, а *бурѣшка* (бульба), *фасуля*, *капуста*, *молоко* і *бриндза* становлять по при кукурудзяну страву головну поживу богача.

Млавї кукурудзяні страви приневоляють Гуцула уживати много і острих приправ, як: соли, перцю, чеснока, цибулі і сильної наперченої горівки з значним % фузлю; з тої самої причини *озме сї* скоро кождий Гуцул до люльки; мушціни курять з мосежної люльки, старі жінки з *черепахи* (черепяної люльки), *лютій тютюн* з так зв. *кручѣнки*, за котрою ходять ночами до сел *доліських*, де закупують або міняють за бриндаю засушене листє тютюну, дома скручують те листє у *скрутки* і набивають їх у барівки від горівки, аби *тютюн замоцував сї від неї*; заднену барівку ховають у лісі в мурашковину, де тютюн переходить горівкою і мурашковим квасом, наслідком чого стає він *лютій*; таким тютюном набивають люльки і запікають їх у грани, а закурюють доперва як зачне тютюн *фушкати* (дим з люльки іти). З такої люльки іде *лютій* (горячий) дим, що відбере тому, хто його перший раз уживає, притомність, а шкура з язика злазить; у хатї, де Гуцули курять такї лютій тютюн, годї висидіти, а у кого є *спір* (астма), той утікає зараз із хати. В Жабю, Криворівни курять майже усі молодиці та старші дівчата *гускї* (циґарета).

Орного поля мало в Гуцульщині, а те, що є, неvistарчило би на виживленє і десятої части всеї тамошньої людности; від управи *ситої* землі здержує ще до нині многих Гуцулів пересуд, мовби то гріх було *землю пороти*, бо там сидить *арїдник* (чорт). Додаймо до того що Гуцул з природи вигідний, лїнивий, а царинка та полонинка дає йому вигідний, певний, легкий заробок, то зрозуміємо, длячого плеканє і торгівля маржиною є головним занятєм Гуцулів. Про маржину дбає Гуцул найбільше, для неї жертвує власну вигоду, своє та дітий здоровлє, ховаючи *добутки* (ягнята, телята)

в хаті, в якій живе сам. Особливо вівцю цінить Гуцул високо. „С'стила би сі Божа овечка“, повідає газдиня, „з неї усе: молоко, вурда, жентиця, гусьленка, бриндза, кожух, сердак, ліжник, щей *бўджениця* (вуджене м'ясо)“. Богатійші Гуцули закупають весною по ярмарках худу, зимою змарнілу худобу за дешеві гроші, випа-сають її літом на полонинах, а в осени продають з добрим за-рібком.

Як з одного боку такий Гуцул, котрому не брак маржини і можности її *вікопати*, не возьме ся до ніякої иньшої роботи, лиш *лотбішить* (дармує), так з другого боку той, котрому *хвбўє* (недо-стає), хапає ся за всяку роботу а нераз за таку заплату, яка не покриває навіть коштів подертої одежі при тій роботі, аби лише придбати собі *Грейцар*. Так пр. побирала в р. 1895 почтарка в Яворові, дівчина 16 літна, 12 зр. в рік за те, що щодень, чи то були тріскучі морози, чи спека, *плова* (злива), в сьвято і в будний день ходила до Соколівки на почту 4 km. там і 4 km. назад!

Многі Гуцули працюють з сокирою по *бўчинах* (зрубках) в на-шім краю, а значна часть, особливо з сс. Ясенова, Криворівні, Бе-резова і инь. *блукає ц'арами* (ц'ара = чужий край), звідки тільки на великдень повертають на короткий час до рідні, щоби *полаго-дити усякі справи*, особливо оплатити податки.

Ті Гуцули, що живуть над більшими ріками, *плавлять* ковбкі, що йдуть водою, або пускають ся літом долі ріками з дара́бами, та *кермуючи* ними обминають з незвичайною зручністю каміня, що вистає з води, круті береги ріки, шипоти та водопади. Притомність ума при тій роботі, сила і сьміливість заслугують на тим більшу увагу, що таким *плавач'ам* та *керманич'ам* грозить майже завжди небезпека, так що очі і руки їх не спочивають ані на хвилинку!

Ті біднійші, що остають дома, займають ся *майстерством* коло *хатій* і *церквій*, *боднарством*, *виробом ложок*, *ткацтвом*, *кушн'рством*, а в деяких селах виходять біднійші цілими родинами у камеральні ліси, де за оплатою 4 зр. від особи збирають *афини*, що закупають у них Жиди або таки у селі або в Коломні, щоби відси розіслати по сьвітї з добрим заробком. (В р. 1898 мали Гу-цули з Брустур за афини 2000 зр. доходу).

Деякі галузи домашнього промислу видали з посеред Гуцулів талановитих робітників; назвемо тільки звісну родину Шкрибляків, надто Марка Мегеденюка; вони хоча не витворили, то вдосконалили певний стиль народньої різби та орнаментики, що зветь ся Шкриб-ляківським або просто гуцульським.

Осібні уступи отсеї праці пояснять ближше всі роди і способи виконання гуцульських робіт.

Гуцул дуже богомільний; скоро рано встане, *ірстит ся* (хрестить ся 3 рази) і молить ся ось так: „Дєкувати Тобі Господи, що Господь Бог допоміг ніч переночувати. — Помози Господи днину зоднувати всему народови православному тай минї“. Почім говорить *Оченаші*. У вечері кінчить *Оченаші* ось як: „Дєкувати Господу Богу, що Господь Бог допоміг днину зоднувати. — Помози Господи ніч переночувати, завтрішної днини дочекати, всему народови православному, хрескєнській худобі і моїй, тай минї“. — Виходячи з хати у дорогу хрестит правою рукою поріг і каже: „В'імя Отца і Сина! Господи Боже прошу тебе на перехід будь добрий, заступи мене, заборони мене від усєкого злого, від припадку кєшкого на рєсах, на вєдах, на кєшких перехєдах! Заступи Господи! Николаю величний, угоднику Божий, поратівнику Божий, поратуй мене і помилуй мене, всеї нарід православний і мене грїшного!“ — Сїдаючи до обїду *ірстит ся* і говорить *Оченаш*, а *попєвши* каже: „Дєкувати Тобі Господи за дар святий і землі с'єтїй, мамі нашїй. Заступи тє (землю) Господи від тучі, від граду, від лихих очий! — Дєкувати Тобі Господи за дар с'єтїй! Землі с'єтїй, мамі нашїй за врожу твою, за тото, щєс нас погодували. Просимо Господа Бога і тебе будь добра погодуй нас і далї! Дєкувати Тобі Господи за дар Божий, с'єтїй землі, мамі нашїй за твою росїцу, за твій дар, за твою благодать, що єс нам наблажила. Дєкуємо Господу Богу і тобі, що отримуєш хрескєнску худобу і нашу. Просимо Господа Бога і землю с'єту, аби Господь Бог заборонив хрескєнску худобу і нашу від звіри, від поганої віри, від усєкого злого, від припадку кєшкого. Заступи тебе Господи, заборони тебе Господи. Николаю величний, угоднику Божий! Прощу тебе заступи і заборони хрескєнску худібку і мою“!

Гуцули обходять з незвичайною пошаною не тільки церквою установлені свята, але надто й иньші, як св. Юрія, Ілїї і инь.. якї в їх газдївствї і віруваню мають важне значїне. Крім церковних обрядів, якї в святачнї днї припадають, мають Гуцули в ті днї ще свої особні обходи, полишенї з часів поганських або розвиненї на тлї чарівництва та людєвих вірувань; навіть при церковних обрядах обходять вони ще чимало таких непризнаних церквою церемонїй, головню на те, щоби устерегти себе від *урокив* а також *за прєщу*.

В неділі і свята ходять Гуцули радо до церкви; вже досвіта видно по *плайчках* (стежках), *плайх* (дорогах для їзди конем) і *дорогах* (для возів) мушци і жінок в мальовничих строях, що прямують до осередка села; ті, що живуть по дальших верхах, *ідуць* звичайно *конем*, мушци одягнені в *прилюдне* (святоче), а челядь (подалша) в *буденне лудине* (убранє); прилюдне несе челядь на плечах у бесагах; близько церкви прив'язує, хто має, своє шкапе до плота: мушци ідуць просто під церков, де завішують на клинках під *опасаням* (у огорожі церковній) або в ганьчику церкви свої кресані, полишають там палиці та топірці і зараз, не витаючись ні з ким, входять до церкви, кождий на своє місце; тимчасом челядь іде одні під тинисте дерево, иньші під близьку хату, під дзвінницю або у кут цвинтара, там виймають з бесаг прилюдне лудине, а скинувши з себе все буденне, нераз до сорочки, убирають чисте, *убувають ся* в нові постолы чи чоботи, потім виймає кожда жінка, молода і стара, маленьке зеркальце, причісує ся при нім, порядкує на собі намисто; тепер завиває її друга жінка *перемітку* чи *рангуж*, а поправивши на собі все *до ладу*, оглянувши доньку та уділивши помочи иньшій жінці, спішають у церков кожда на своє місце. Тут навколїшках кромі молитов церковних відмовляють мушци і челядь ось яку молитву:

„На осиянській горі сяянцке зіле, с'єте праведне сонце сходить і заходить; там Божа матка легла спати, спочівати. Прийшов єї син: „Мати моя, мати, буде час спати, спочівати. Ітім Божу службу мати“. — „Сивку мій любий, прелубий, який ми сі на тебе сон снів, шо тебе Жиди взяли, твої ручки, твої ніжки на хрест розпєнили, звездами прибили, тернинкою оперезали, тернинкою ти голову з'єзали, кровцу твою розливали!“ — „Мати моя, мати, нема чого сі страхати і жєхати, тоби мині незабавком часом за християнський народ муку відбувати“. Встала мамка рано в негілю, озмила сина за праву ручку, пішла на ранну службу, а з ранної на пізну, а з пізної на воду; а на тій вої каменец, а на тім каменци монастир, а в тім монастирі пристіл, а на тім престолі Сус Христос лежить крижом пораненим, стоїт коло него Павло й Петро. „Павле й Петре, не стійте коло мене, не здивуйте з моїх ран. Беріт хрест у руки, ітіт по усему світу розповідаючи, ци найдете старого, ци найдете сліпого, ци найдете кривого, хто буде Божу матку спомнати, тот не буде без сакраменту вмирати. Абиж мав тільки гріхів, як листу, як трави, як звїзди на небі, буде єму Бог душу простити, не буде му звір поїдати, не буде му чадо кров посисати; як буде умирати, буде єму матка koniec голови стояти“. Злекіли два ангелі, озмили

душку до світлого раю, до супокою вішного, де всі с'ятки спочивають і на віки амінь пробувають*).

В Жабю знов відмовляють ту молитву ось у яким варіанті:
 „На горі сиянській матер Божя в зілю заснула. Приснив сі її сон давньєкий: Сус Христос, син маленький. „Мати моя, ти спиш, нічо не чуєш, мої муки не видиш“. — „Сину мій возлюблений, я сплю, все чую, твою муку вижу. Ніжки ручки звідем розбивають, терновий вінок на голов вкладають. На голов вкладають, на хрест розпинають, у ніжки у ручки звідї забивають“. В негілю рано сонце сходе, Пречиста Гіва по небі ходе, Суса Христа, свого сина, за ручку воде. Привела на утрєне, а з утрєня до монастира, а в монастири три столи стов, три свіцці гора, сидить Петро й Павло, книжку читає, Суса Христа кашко благає. „Петре, Павле, не жалуйте мої муки, беріт розпєтє в руки, розносїт по всему сьвіту, научай старого і малого і вбогого і богатоого, хто ме цей оченаш умїти, не ме в пеклі горїти, анї на мори анї на жовтїм піску, ніхто не ме мати грїху!“ На тїм мори злота церкївцїя, в тїй церкївци три столи стов, три свіцці гора, сидить Петро й Павло, книжку читає, Суса Христа кашко благає. „Петре й Павле, не давїть сі на мої муки, берїть хрест і книжку в руки, розносїт по всему сьвіту, научайте старого й малого і найменшого за петнїшне спїванє, за суботїшне невмиванє, за негілїшне свїданє. Хто ме цей оченаш говорити зарань і в вечер, то ме Господь Бог з неба сходити, грїхи одпускати рай отворети, пекло заперати, на віки віков, амінь“**).

Помолившись задоровкають ся поспїльно мушцини і чєлєдь, при чїм цїлюють ся близпї знайомї. В церкві самїй важнїйшою є присутнїсть, як участь в богослужєню; нема тут звичаю, як на долах, щоб усї присутнї в церкві втурували спївови дяка; деякі розмовляють, особливо старпї, розсївши ся на ступнях або лавках таки в церкві, нїшї виходять на двір, де збирають ся в групи одні в *Ганьчику*, другї *під опасанєм* церковним, а знов нїшї на цвинтари, або під дзвїнницею, де *гўторять*, розповїдаючи одні одним про те, що чули, що видїли, що перебули, випитують ся про подїї в сєлї, про маржину, полїг, торги, цїну маржини і т. н. Жїнки оглядають поспїльно своє убранє, говорять про домашнї і родиннї справи, та *вївѳдять* сплетнї; дївчата звїряють ся одна однїй тайком, з залицяня, оповїдей, весїль; парубки, позакурювавши *дєлґарки*, розповїдають про свої парубоцькї пригоди, висьмївають дївчат. Одним

*) Записано від Парася Харак з Брустур.

**) Записано від Юрія Бендейчука з Жабя Слупейки.

словом маємо тут громадські сходи. Тільки Євангелиє, проповідь з оповідями, Евхаристія та голос дзвінка на Вірую переривають на хвилю розговор, збирають деяких на той час назад у церков, а всіх разом *заставляють* перервати *гүтірку*.

По скінченім богослуженю збирають ся газди перед церквою, або перед громадським урядом, щоби з уст війта вислухати ріжні урядові накази або відобрати яке візване до суду чи староства. Чельдь приводить свою туалету назад до такого стану, в яким ішла до церкви, по чім розходять ся всі групами, одні в свої *верхи*, иньші в гостину, а знов иньші, сумішкою старі й молоді, мушцини і чельдь прямують у коршму, щоби у *воросі* (купі) поготорити; там обговорюють церковні і війтівські *бповіди*, та те, що хто почув, причім *набувають ся* (пют), що дає часто нагоду до хвиль зворушень, в яких стає Гуцул дикий як тота природа, що його окружає, а тоді перетворює ся часто гірська іділля в драматичні і трагічні сцени, що остаточно опирають ся о суд. Тому то і не дивно, що суд у Жабю, до котрого належать три громади, Жабя, Криворівня і Ясенів з числом мешканців коло 10.000, мав від р. 1895 до 24 липня 1899 ось які справи до полагодження :

В році :	1895	1896	1897	1898	до 24 липня 1899
злочинів	148	141	125	150	100
пьянства	108	87	83	57	49
провин*)	407	426	415	397	441**)

Говіне (пости) обходять Гуцули дуже строго, а вже дівчата, певні того, що говіне принесе їм скорше мужа, *спішують* ся до крайности. Я мав нагоду сконстатувати, що дівчина, котра в сиропустну неділю важила 58 kg., по шести неділях стратила 3·20 kg. на вазі.

Крім постів уставлених церквою *закличе* собі Гуцул по перебутій хоробі або з иньшої нагоди осібну *бжжу* (піст) в скоромний день ; таку божку перестерігає він більше, як церковні пости. Є й такі, особливо богачі, що *забожили* ся не їсти мяса нпр. на пущене або на великдень, а се на те, щоби їм *маржина вела ся*,

*) Виявлених по більшій часті пьянством.

***) В півроці 1899 викрито о много більше провин і злочинів, як за цілі попередні роки наслідком збільшення числа жандармів в р. 1899.

щоби ї ніщо не вкусило, аби не мали через цілий рік шкоди в маржині.

Гуцули шанують усякі зверхні ознаки і місця християнські, як хрести, каплиці, церкви; вже здалека перед кождим таким місцем здійсмають *кресаню* (капелюх), та перехрестившись говорять *Оченаші*, зачинаючи: „Слава тобі Господи Сусе Христе сину Божий. Оче наш і т. д.“ а кінчать: „Заборони Господи від усєкого лихого, від припадку кєжкого всеї нарід православний тай мене!“ Однак ті *Оченаші* не перешкаджають їм, особливо в дорозі, накликавати на конину або маржину, при якій нагоді можє нераз почути і не конче приличні вислови. Ось примір. Вертав Гуцул з голодним шкапєм до дому; близько церкви здоймив *кресаню*, перехрестив ся і став говорити Отче наш; голодне шкапє почало *скубсти* траву, а Гуцул його підганяв; з того вийшов ось який Отче наш: „Оче наш, оже вси на небесах... птруу ршена!... і на землі, да с'єтить ся имя твоє... ци ршена, Бог би тє побив!... хлїб наш насушний даш нам днесь... ци ршена, агі на тебе! і т. д.“

З причини многих поганських вірувань а надто ддятого, що Гуцули задля територіяльних причин не можуть точно приходити до церкви, а тим меньше посилати до неї дітей, виробили ся у них подекуди дивовижні понятя на тлі християнської релїїї. І так Богородиця а Пречиста Дїва, се у Гуцулів дві відрубні особи, що бачимо з легенди про писанку, яку подаю понизше; на дарабах і взагалі при воді не вільно згадувати Богородицу, бо вона *вєжить на потопельників* (чекає на них), се її душі, тому загонить вона умисне дарабу у таке місце, де чоловік легко може утопити ся! — Ось іще розговір двох Гуцулів: „Ив'а! — А гов? — Хто ме варє богувати, ек цєс Бог умре? — Иги, який єс дивний! Ні мене, ні тебе, а свою якус шарапатку вткне!“ — Не мало причиняють ся і родичі до того, що вже з малку не виробляє ся у Гуцулів релїійне почутє, бо не то що навіть найближші сусіди не беруть дітей у церков, але й відстрашують їх *ксьондвом*, як по містах коминарем, говорячи до них: *Не йди там, бо ті ксьондв овме!* — Тож не дивно, що ось яка пригода лучила ся о. Окуневському з Яворова: Іде він вулицею, в тім надбігла дитина, а побачивши сьвященника — в плач: „Ой йой йой ксьондзайку, любчику, не бери мене — душко, душко, дам ти їрейцар!“ — Нічого не помогло привітливє успокоюване дитини, вона йойкала, тиснучись по під пліт, а скоро тільки пролізла, далі на втікача!

Фізїографічні обставини, які здержують у Гуцулів розвиток інтелектуальних сил, підтримують у них старі віруваня. Всі зміни

і пригоди в життю вони приписують впливам злих *духів*: *нявбк*, *нічниць*, *лісниць*, *юдів*; ті духи випивають молоко у коров, насилають сон на чоловіка, коли він хоче пильнувати чого, вівертають дерева, провалюють каміня з гори, насилають громи та лискавки, бувають причиною того, що вівця *розчвала* ся, що земля не вродила, що дитина вродить ся німа, що корова дістане на вимени чираки, що в дереві в два серця, що чоловік упе ся, що дитина дістає вогник, що вкусить *соф'ія* (гадина), юдине племя, яке ховаєть ся у землю, де живе юда і т. д.

Гуцули вірять, що поміж людьми бувають *богі зємні*, *непрості* (люде), котрі знають цілий сьвіт духів і можуть ворожити будуще. Вони вірять в силу слова *чародїнників*, котрі можуть спровадити бурю, град і громи; вірять в те, що *Мамуні*, уводять жінок, *манять людий* так що ті відразу остовпіють; що *Мавкі* роблять дівчатам при куделї збитки, слинять, мотають і плентають нитки; що на 40 с'єтих *Нявки* учеплюють ся спячого чоловіка і сєсають його так, що часом і здурів: він уже ніколи *вєселости* не має, так Нявка карає его; що *Мольфарі* *накликують* усяке лихо на людий, на їх маржину, на їх майно!

Кождий чоловік може стати таким земним богом, треба до того лише незвичайної сили волї і сьмілости, а надто треба знати тайну, як се зробити. Так нпр. аби стати градівником, треба украсти в церкві патик (палицю яку, або дручок від запалюваня сьвічок); над тим патиком мусить відправити ся 12 *службий*, так аби ніхто про се не знав і аби патика ніхто не бачив.

Але і против діланя тих людий *непростих* є *розлука*. Щоби прим. не зайшла чарівниця у кошеру та не счарувала маржини, треба на дверех кошери зробити дехтем знак хреста. Гакке оповідає, що в часї його побуту в горах уживали Гуцули дехтю против *наскїдника* (карбункула), мазали дехтем не тільки заражену маржину, але і здорову, щоби від неї відвернути хоробу; віра в силу дехтю мала правдоподобно первісно на ціли відвернути і від кошери епідемію); длятого кладуть ще до нинї Гуцули на дверех кошери і на воротах хрест намазаний дехтем. Ся розлука (хрест на дверех) легка, її може доконати кождий; але в иньші *розлуки* вельми трудні, на які треба *способу* осібного, надто треба все дуже докладно робити, коли хто хоче, аби *віповчувало сі* (сповнило ся) так, як собі загадає, або *аби лише відвернути*.

Ба, але і против *розлуки* знає чародїнник розлуку. Ось прим. від граду оплачують ся Гуцули *градівникови*; та коли не вважаючи на його чари пове град у селї, має градівник зараз розлуку:

поїздки; на жаль представляють ті дані о много гірший стан річи, як змогли се сконстатувати статистичні дані по шпиталях, а то просто для того, що многі Гуцули цілком не лічать ся, а коли лічать ся, так найбільше у своїх чародівників та знахорів, а тільки маленька часть удає ся о поратунок до шпиталів; се передовсім для того, що Гуцули не розуміючи просто хороби, толкують собі кождей її прояв інакше; і так прим. скоро потеруха кине ся на ніс, кажуть, що се *волкниця*, яка бере ся з води, — прояв знов на піднебіню називають *раком*, котрий бере ся з *пороху*, а вилікує ся чоловік з него лише *лютим* тютюном, як його зараз курить, — колиж виступлять рани по тілі, се знов інша хороба, *бешета*, на яку помагав листя *бешетника* і т. д.

Ось і вислідки розслідів д-ра Меруновича: комісія веліла припроваджувати до себе таких людей і їх рідню, що були по шпиталях лічені, або про котрих у селу люде знали, що вони хворють на подібні хороби, яких частину я навів повше. В 14 селах було візваних звиз 600 людей, однак коло 200 не ставило ся, бо або не було їх дома, або просто не хотіли явитись. Наслідком чого оглянули лікарі тільки 378 людей з таким результатом:

в селі	оглянено осіб	найдено хорих, що потребують зараз лічення
Жабю	109	25
Ясенові гор.	23	6
Криворівни	23	8
Гриняві	—	2
Яблониці	} 64	2
Ферескули		1
Головах	2	1
Перехреснім	12	4
Полянках	8	1
Монастирську	36	9
Москалівці	50	5
Яворові	20	8
Річці	11	7
Космачи	20	12
	378	91

На 378 оглянених потребує зараз лічення 91! Прочі були або вилічені в шпиталях, або стан їх не був грізний, але всі 378 були сіфілітичні! При тій нагоді сконстатувала комісія, що потеруха виступає дуже часто в цілій родині, де навіть малі діти за-

ражують ся від старших; розвиткови тої страшної хвороби сприяє нечистота тіла і нехарність у хаті, про що я згадував вище, а переносить її по більшій частині ложка і люлька!

Подам на тім місці ще дані про Жабу і Космач призначені в шпитали в Коломиї.

І так лічено:

в році:	з Жаба	з Космача
1896	8 осіб	10 осіб
1897	13 "	27 "
1898	28 "	31 "
до 1/5 1899	6 "	1 "
	разом 55 осіб	69 осіб

між котрими було 24 мушчин, 26 жєнщин а 5 дітєй. В р. 1868 була одна ціла родина: мати і 5 дітєй, з котрих одно 5-літєне умерло. — Хоробу принїс отець з Румунїї, а з матерї удїлилась она всїм дітєям.

З одної родини в Космачи було в шпитали 8 осіб: 55-літний батько, 40-літна мати і 6 дітєй від 5 до 15-ти літ. — Причина хороби як у Жабу.

З роком 1899 зменшило ся число хорих в шпитали Коломиї-ским, бо в Жабу осїв лікар, у котрого недужї шукають поратунку.

Повисші дані зовсїм не вичерпують числа хорих, а то з причин вже згаданих, іменно що многі хорі лічать ся самі, або у знахорів, або й цілком не лічать ся, а надто, що шпиталь Коломиї-ский має всего 80 ліжок для сифілітичних, про те шукають ті, що хотять ся лічити, помочи також у шпиталях у Снятинї, Надвірній, Станїславові і Львові.

Зароди тої страшної хороби приносять Гуцули найбільше з Румунїї і Росїї, де многі з них пробувають на заробках нераз і цілими роками. Послухаймож тепер іще в тїй справі двох гєлосів, одного з року 1793, а другого з р. 1896.

Гакке сконстатував у р. 1793, що в околицю над Черемошем занесли московські жовніри потеруху з нагоди війни Росїї з Туреччинною; надто повідає Гакке, що по над Черемошем провадив тоді головний шлях, яким переганяли всякі кушці худобу з Волиня, Поділя і України на Угорщину, а Вірмени, що для торгу маржиною осїли в Кутах, в осередку того шляху, стали головними винуват-

цями деморалізації посеред Гуцулів. Так писав Гакке 1793 р. Сто літ пізніше подає про повстанє потерухи „Справозданє ц. к. Ради здоровля про санітарні обставини в Галичині в р. 1896“ (видає р. 1893) на стор. 78 ось що: „Від кількох років загниздила ся (значить передше не було) потеруха також у гірських місцевостях повіту Надвірнянського, як в Зеленій, Пасічній, а від р. 1896 показала ся також у Дорі і Делятині, куди заволікли її робітники заняті в рр. 1893 і 1894 при будові залізниці Стаїславів-Марморош-Сігет“.

Як бачимо оба урядові документи стверджують, що посторонні люди заносили і заносять зароди страшної хороби поміж наших людей. А наслідки тої хороби? Ось які: 1) велика смертельність дітей, особливо в перших днях житя; в родини, де вимерло 12-о дітей; 2) бездітність; 3) неплодність, а наслідком її 4) деморалізація, 5) упадок зросту людности, 6) перехід гуцульського майна в жидівські руки а в слід за тим 7) скорий упадок Гуцульщини, — як се покажу зараз, а надто в статистичнім огляді.

Давніше було поміж Гуцулами чимало *дуків, дукарів*, що мали свої просторі полонини, де випасали по кілька соток власних овець, а у кожного навіть найбіднішого була своя маржина, овечки, царинка і добрий кавалок огорода; скрізь по горах *орудував* Гуцул, там чув ся він вольним, як козак на степах.

Описуючи добробит Гуцулів подає В. Поль ось який опис заможности Гуцулів: „Увійшовши у хату виділи ми, що гайда був маючий, ціла одна стіна була покрита дорогою зброєю, рушницями, яничарками, турецькими ножами і кінджалами викладаними сріблом, слоневою костою і перловою матицею, — обік висіли пістолети, мисливські роги і боклаги на горівку і молоко. Усе те висіло на килимі, що покривав цілу стіну. Про багатство Гуцула свідчить також скількість ліжників, порозвішуваних на жердці перед ліжком. Ліжниками, що висіли, можна би оббити кілька хат. Та про те не легко купити ліжник, стрільбу або коня... бо як Гуцул сказав: „Бачите, пане, у нас люди не кохають ся в грошех“, і виняв із скрині капелюх, котрий довкола був убраний перепаскою з кавалків золота! На нашу прозьбу, щоби нам гайда вистарав ся 18 коней, загнали його сини з близького пасовиска на подвірє стадо зложене з 46 коний...“*)

*) W. Pol, Obrazy z życia i z natury. Nakład Tow. przyj. ośw. Kraków 1869. T. I. 323 i d.

Нині змінилися ті обставини; дукарів поміж Гуцулами майже нема, їх нерухоме майно роздроблене, маржини у них мало, число коний зменшилось так, що й на ціле село годі їх найти. 48, килимів дасть Бог, словом Гуцули з'убожли, а вроджена їх бута зломана. Натомість заобогатили Жиди, що стали тепер власниками майже всіх придоріжних царин, піль, та найкрасчих, найдоступнійших полонин. Жиди орудують нині по горах та полонинах!

Ось примір: Десять років тому назад жив у Ворохті один одніський Жидок у лихій коршмині; нині заняли найдогідніщі придорожні місця самі Сальпетри, Фертільтери, Шафери і инь., що недавно зайшли туди *торбелями*, а поклавши там кільканайцять гарних самотрісків в роді шинків, крамів, складів стухлої муки і т. н. і живучи з 629 гуцульських ворохтянських душ стали панамі найкрасшої верховни!

Чогож воно так? На се склалися і складають ся ось які, в часті природні а більше *неповинні* обставини:

1. Зріст числа людности в загалі, котрої після спису з $^{31}/_{12}$ 1880 було в гуцульських селах 54.634 а $^{31}/_{12}$ 1890 уже 63.265, значить о 15·79% більше. (В тім самім часі виносив у цілій Галичині приріст людности 10·8%). Коли зважимо, що в тім часі зросло в Гуцульщині число Жидів о 42·33% а Гуцулів лише о 12·7% і що, як згадаю више, найкрасші полонини, царинки, поля перейшли від Гуцулів у жидівські руки, а кожний Гуцул, не маючи певного способу заробкованя, хоче конечно бодай на кавалочку ґрунту оперти ся, щоби на тім *клаттику* землі стати самостійним газдою, то зрозуміємо, що мусіло витворитись поміж Гуцулами багато посідачів, що мають лише хату і маленький кусень городу, на чім годі удержати і одну штуку маржини. З тої верстви дрібних посідачів витворило і витворює ся що раз більше число щоденних зарібників, що працюють по бутинах, полонинах, ходять *царями* (чужими краями) з сокирою в руці на заробок або стають наймитами. Гуцули навіть найбідніщі не предвиджують будущих потреб і не дбають про заробок, а коли який з них і рад би ухопитись заробку, прим. при будові залізниці, не найде його, бо підприємці приводять цілу масу чужих робітників, котрі забирають увесь заробок, а за те полишають між Гуцулами тільки деморалізацію, і, як показано више, зароди страшної потерухи!

На доказ того, як роздроблені нині гуцульські ґрунти, подаю для інформації викази стану посіlostей зібрані з одної громади Гриняви з рр. 1882 і 1898.

Громада	Після виказу стану посіlostей з р. 1882 було посіlostей :						
Гринява	без при- ходу ґрун- тового	з приходом ґрунтовим					разом
		до 5 зр.	над 5—10 зр.	над 10—20 зр.	над 20—30 зр.	над 30—40 зр.	
	21	4 269	2 107	2 82	1 46	20	1 39

Громада	Після виказу стану посіlostей з р. 1898 було посіlostей :						
Гринява	без при- ходу ґрун- тового	з приходом ґрунтовим					разом
		до 5 зр.	над 5—10 зр.	над 10—20 зр.	над 20—30 зр.	над 30—40 зр.	
	2	9 398	6 154	3 116	43	1 31	10 51

Дрібніші числа, подані над загальним числом посіlostей, вказують число жидівських посіlostей.

З порівняння сих виказів виходить, що в протязу 15 літ зросло число всіх посіlostей у Гриняві о 227, найбільший %, бо 47·9 припадає на посіlosti з приходом ґрунтовим до 5 зр., отже в найбіднішій верстві. Число посіlostей жидівських зросло в тім часі з 10 на 31, отже о 210%, підчас коли число гуцульських посіlostей лише о 35·9%!

2. Гуцули руйнують ся на *оказиях* (хрестинах, весілях, празниках і т. и.), які в загалі у руского народу опирають ся на народніх звичаях, випливають із звісної його гостинности, а у Гуцулів, оперті надто на фізіографічних обставинах, є просто природними і конечними, бо дають найблизшій рідні можність бодай при тій нагоді побачитись і *у вірості погуторити* (поспільно поговорити), а при тім і *набувати ся до сита*. Жида користаючи з того піддають Гуцулам сардинки, фіги, вино і т. и., за що велять собі підохоченому народови платити в десятеро вартости.

Новіцями часами вкрала ся у Гуцулів мода носити *дзигарки*, на які вони видають великі гроші розмірно до вартости товару найпідлішого сорта!

Звісна прим. є конечність мати в *паківнику* бодай кавалок сала при посвященю паски. Бідний, що не має власного *кусака*

сала, зазначує його за оплатою у богача, аби лиш показати ся прилюдно!

3. Матеріальні тягарі, які безупинно спадають на робучу клясу в виді податків, різних додатків до податків і иньших *дачок*. Так прим. мала громада Гринява в р. 1897 чистого доходу 20.275 зр. 35 кр. а заплатила податку 5.582 зр. 59 кр.

4. Ненастанні процеси, які Гуцули ведуть між собою навіть в справах дуже благих, от прим. за *образу гонору*, що їх коштує не тільки много часу, але надто дає їм нагоду цілими днями *набувати ся* по містах.

5. Легкий кредит, уділюваний без потреби Гуцулам цілими десятками банків, заложених ріжнородними спекулянтами радше в цілі знищена як поратованя людий, котрі нераз не потребують кредиту, а що гірше, не розуміють строгости закона і не добачають сїтій, які позакладали на них усякі павуки, що дожидають тільки спосібности, щоби тими сїтьми обмотати довжника і виссати з него остатню краплю крови.

Крім тих видимих, законом дозволених сїтій, закидають Жиди на Гуцулів ще иньші. Вони ходять по горах ніби то за щетиною, і т. и., а властиво розносять горівку та тютюн, особливо зимою по тих Гуцулах, що *поклідних* грошей не мають, що виходять літом на заробок у бутини, до сплавачки і т. и. Жиди втискають тим зарібникам горівку, почестувавши їх нею уперед, та тютюн з тим, що заплата слїдує тоді, як Гуцул заробить, або спродасть маржину. Підохочений і мнимою ласкавостю Жида унятий Гуцул набере того доволі, обіцяє вернути належитість з *лифбою*, дає яку *залогу*, а часто ще *фелелув* (ручить) за другого, а коли прийде час сплати, прийдець йому заплатити з коштами судовимими за 1 зр. нераз і 20 зр.

Усі Жиди, що живуть у Гуцульщині, утворили між собою *змову* (Ring), наслідком якої продають вони у верхах, куди літом в добру пору навезуть муки і пр., все у трое дорожше, як у місті. І так прим. мука, якої літр платить ся в Коссові 7 кр., коштує в горах 25—30 кр. готівкою, а ще дорожше на *борл* для робітників у бутинах, при сплавачці. З такого *боргованя* муки, тютюну, горівки виходять процеси, що цілковито нищать бідніших Гуцулів.

На доказ сего наведу числа судових процесів із суду в Жабу, до котрого належать три села: Жабє, Криворівня і Ясенів з числом людности коло 12.000. І так було там процесів за дрібні справи (нижше 50 зр.)

В році:	1895	1896	1897	1898	до $\frac{24}{7}$	1899	було
справ дрібних:	1627	1770	1400	1062		1034	
а екзакуцій	—*)	—*)	—*)	477		625	

Скарги по більшій частині внесені Жидами, а екзакуції переведені виключно Жидами!

6. Гуцул не довіряє інтелігентови; на се зложили ся часи панщизняні, матеріяльна залежність сьвященства від парафіян і може мимовільне поневіряне Гуцулів по урядах, у котрих, коли веде ся яка справа, урядник промовляє до Жида рег пан, просить його сідати, а Гуцулови велить дождити рішеня за дверми або під дверми. З того виробили собі Гуцули понятя, що *Жида мають борше віру в суді як Руснаки*. Що таке поступуване впливає некорисно на віру в справедливість суду, не треба й казати.

Се використовує хитрий Жид, а знаючи натуру Гуцула, піддержує в нім те недовіре, дораджує йому в кожній хвилі, а розуміючи власний інтерес помагає йому в потребі, аж поки як той павук не обмотає свою жертву і не стане сам газдою в гуцульській хаті.

Много гуцульского майна дістало ся в жидівські руки ще тим способом, що Жид підійшовши Гуцула виеднав у нього нотаріальний запис, на підставі котрого Гуцул стає жидівським *годованцем*, якого Жид має до смерти годувати і давати йому певну скількість горівки на день, за що все майно годованця має перейти по його смерті в жидівські руки. Розуміє ся, скоро Жид дістане такий запис, розпиває Гуцула так, що сей дуже скоро мине ся з тим сьвітом! Такі записи лучали ся найчастіше поміж подружжями, що не жили з собою, або не мали дітий або просто з пияцтва!**)

*) В рр. 1895-6-7, не проваджено еще виказу екзакуцій, тому не можу дати за ті роки подати.

**) Що такі відносини існували в Гуцульщині вже від давна, бачимо з урядового документу з р. 1852, який тут наводжу дословно:

Bericht des Dominiums Nadwórna dt. 10/1 1852 Zhl. 2246 ex 1851 betreffend die Mittheilung von Aufschliessen über den ruthenischen Volksstamm Huzulen genannt.

„Dieses Volk überlässt sich nur zu sehr dem verderblichen Einflusse der Juden. Und so kömmt es, dass der Huzule dem Brandweingenusse zu sehr fröhnt, daher nichts zu ersparren vermag. Der rührige Jude dringt in die Hütte des Huzulen, ja selbst bis in seine Sennenhütte ein, und schwazt diesem unwissenden Volke oft das beste Stück Rindvieh, mit Zuhilfenahme des alles vermögenden Brandweins ab. Von Ersparung kann da keine Rede sein, wo das in Gal. hübsch zahlreiche Volk Israels einerseits auf Vieh, Kleidungsstücke und Wirtschaftgeräthschaften gegen 90% stets willig borgt, andererseits das geborgte Geld durch Brandweinauschanck gleich wieder verschlingt.“

7. Тепер зрозуміємо причину незвичайного зросту жидівських посіlostий, якого примір дають викази подані на ст. 50-тій. Жиди відбирають Гуцулам уже й остатній питомий їх заробок по полонинах; вони *прячуть* там самі бриндзю; з разу вигадують, що ось то тому, бо хотять мати кошерну бриндзю, а тим часом витискають они Гуцулів з *ватагіваня* заставляючи їх *вівчарувати* (пасти)!

8) Брак просвіти, котрий справив те, що легковірні Гуцули йдуть на жидівську вудку, стають жертвами несумлінних дорадників, попадають у лихварські сіти тим лекше, що Жиди маневрують *не-навірцем*, уміють обійти всякий закон і ударемнити всяку діяльність людей доброї волі.

До упадку Гуцулів причиняють ся немало і ті, що підпирають Жидів з різних причин, через що помагають Гуцулам летіти що раз глубше у пропасть, а на послідок п'янують не тільки того, хто пімстив свою кривду, але і ціле племя за мниму провину кількох людей, опришками.

Сі обставини довели до того, що, як се виказують понизші статистичні дані, не вважаючи на зріст людности маліе в Гуцульщині в страшній мірі число позиточних звірят, властивого гуцульського майна, яке достарчає їм гроша не тільки на власні потреби, але й на покритє ріжнородних тягарів. Аджеж величезні і найкрасші обшари гуцульської землі перейшли і переходять заодно в жидівські руки, наслідком чого корчать ся гуцульські оселі, а рівночасно збільшають ся жидівські!

Додаймо до того нівеляторську і неприродну цивілізаційну систему нашого шкільництва, вплив зелізних доріг, зниченє домашнього промислу фабричними виробами і заведенєм промислових шкід, які впливають дуже некористно на розвій домашнього промислу, і грозять йому скорою загладою, — тож, коли не зайдуть які незвичайні відносини, той Гуцул, що ведений почутєм своєї волі був пострахом Вірмен та Жидів — той Гуцул, для котрого кінь і стрільба були до недавна невідступними товаришами, — той Гуцул, що нині ще звуком своєї трембіти витає на полонині схід сонця і працює нею товариша зложеного у домовину, — стане скоро мітичною постатею!

III. Статистичний огляд.

Галичині, замешкують Гуцули 40 катастральних громад, з яких 24 *тіше ст* до коссівського, 11 до печеніжинського, а 5 до надвірнянського повітів.

До деяких з тих громад належить по кілька окремих осель, зв'язаних із своїми осередками в одну територіяльну цілість. І так до громади Жабе належать: Багна, Чорна гора, Буковец, Ходак, Грабовец,

Ильця долішна, Ильця горішна, Косарище, Красний Луг, Криве поле, Кривец, Погар малий, Погар великий, Біланец, Блхавя, Кринта, Матура, Пушкар, Сениці, Слупейка, Віпче, Жабіський, Жмівський; до гр. Текучі належать: Баня свірска, до Дори — Яремче, до Ямни — Багривец, до Микуличина — Татарів, Ворохта і Поляна. Бував й так, що оселі територіяльно розділені від осередків. І так оселі Бистрець, Дземброня, Зелене, Явірник, Ріка, висунені найглибше на полудне в гору, відмежені від своїх осередків, Криворівні і Ясенова, обшарами громади Жабе. Такі оселі повстали так, що деякі Гуцули, маючи глибоко в горах свої полонини, поклали зразу близь них *зимаркі* (хати, в котрих зимою живуть Гуцули, щоби сіно з далеких кішниць не звозити домів, але згодувати маржину на місці полігу), а потім позбувши ся ґрунту, положеного на території осередка громади, осіли на все в тих зимарках, не зриваючи однак зв'язи із первісним місцем замешканя.

Села згаданих громад визначають ся типовим характером гуцульських сел*), а їх мешканці, з малими виїмками, східні у всіх чертах, які визначають Гуцулів. До тих виїмків належать Жиди, що загніздили ся по всіх гуцульських селах, надто шляхта в с. Березові, котра вже нині з'асимілювала ся з Гуцулами, а в громаді Зеленій зближають ся мешканці частий Зелена, Фентарала, Хрипильової ношею і мовою більше до Бойків, як до Гуцулів.

До сел типово гуцульських зачислені тут громади Тюдів, Шешори, Люча, де живуть так звані *перевідники*, що граничать з одного боку з Гуцулами, з другого з *людьми доліськими*; перевідники повстали з колишніх Гуцулів, що перевелись девчим, або з доліських людей, що стали Гуцулами; та сьак чи так нині майже не різнять ся вони від типових Гуцулів, хоча про те Гуцули не зачисляють їх до себе, лиш виразно називають їх *перевідниками*. Хати сел перевідників тримають ся більше купи, зрідка хто живе поза осередком села; в мові перевідників менше чужих слів, а віра в чари не вкоренила ся так глибоко, як у типових Гуцулів.

Статистичні дані наведені тут зібрав я з урядових жерел, а іменно . в Ortsrepertorium von Galizien, Ausgabe der k. statistischen Central-commission in Wien, з актів ц. к. Намістництва у Львові, Староств, Урядів податкових, Ради шкільної краюї, Архіва мап, Виділу краюого і Виділів повітових.

Для порівняння зросту людности, надто зросту зглядно упадку числа позиточних звірят, подаю дані з остатніх двох конскрипцій, іменно з рр. 1880 і 1890. Виказів високости оплачуваних податків за ті роки годі було роздобути, тому подаю найновіший виказ за р. 1896, а для порівняння зросту податків виказ з р. 1886. Для ілюстрації приходів і розходів поодиноких громад подаю дотичні викази за р. 1896; вони показують потреби гуцульських громад а надто жерела з яких громади черпають фонди на покритє тих потреб. Статистичні дані про стан шкільництва уділені мені ц. к. Радою шкільною краювою; вони уложені на підставі реляцій отриманих по 23. марта 1899 р. від окружних рад шкільних; число людности в тім виказі подане після шематизма гр. к. клира стани-славівської Епархії, до якої належать гуцульські громади в Галичині.

З причини, що гуцульські громади не творять для себе одного повіту, а тільки частини трьох повітів, годі було зібрати вишні дані, прим. про санітарні відносини, родини, смертельність, рух торговельний, судові відносини. Що мож було зробити в тім напрямі, подав я вже в попередній часті.

*) Про се буде бесіда в особнім розділі.

Людність галицької Гуцульщини

Повіт	Громада	Простір в km ²		Після спису людности в днѣ 21/12 1880 було:						
		громад-ський	двіо-ський	хвѣт	воіх меш-каницѣв	з тих віри:				
						гр. к.	р. к.	ука.	иньш.	
Мосоівецький	Бабин	11-23	0-89	150	638	638	—	—	—	
	Бервінкова	2-59	0-36	60	245	240	1	4	—	
	Білоберезка	19-30	7-86	300	1104	1092	2	10	—	
	Хороцева	4-04	—	83	298	290	—	8	—	
	Довгополе	4-85	0-02	67	294	285	3	6	—	
	Ферескуля	8-13	0-006	99	463	452	—	11	—	
	Голови	34-42	1-42	273	1274	1253	6	15	—	
	Грипява	181-98	237-87	356	959	939	2	14	4	
	Яблонця	10-95	3-65	116	531	482	3	46	—	
	Ясенів з Рікою, Зеленим і Явірником	36-64	15-00	542	2152	2091	14	47	—	
	Яворів	48-92	8-36	534	2284	2226	16	42	—	
	Красноїла	14-05	1-30	170	695	664	3	28	—	
	Криворівня з Вистрицем, Дзембронєю і Рікою	43-75	1-00	481	1833	1744	17	72	—	
	Пережресне	8-48	—	112	520	517	—	3	—	
	Поляни	4-64	0-47	174	385	385	—	—	—	
	Ростоля	26-21	1-73	391	1497	1449	2	46	—	
	Рожен малий	17-11	00-07	220	906	891	—	15	—	
	Рожен великий	21-86	3-50	326	1437	1373	6	58	—	
	Річка	51-18	0-12	605	2681	2656	—	25	—	
	Стебне	7-69	0-66	84	374	363	—	11	—	
	Соколівка	10-19	7-42	306	1391	1366	2	23	—	
	Тюдів	9-16	0-0004	280	1155	1132	—	23	—	
	Устеріки	8-85	2-02	139	540	513	16	11	—	
	Жаба { Ильця Слупейка }	412-96	183-16	1467	5458	4923	38	495	2	
Почейпінський	Акришори	8-44	1-24	150	733	707	—	26	—	
	Баня березівська	8-30	4-80	208	888	855	3	30	—	
	Березів нижній	8-75	0-45	290	1274	1113	94	67	—	
	Березів вищий	30-98	3-14	683	2919	2734	39	146	—	
	Брустура	48-06	4-56	385	1891	1855	—	36	—	
	Космач	62-62	23-86	734	3023	2872	10	141	—	
	Люча	15-60	23-64	255	1007	967	9	31	—	
	Лючка	3-39	2-99	62	261	254	—	7	—	
	Прокурава	6-60	4-30	176	874	845	—	29	—	
	Текуча і Баня сьвірска	15-19	4-60	270	1070	1029	—	41	—	
Пешори	45-88	0-29	324	1485	1313	146	26	—		
Надвірнянський	Дора з Яремчем	25-37	46-06	341	1623	1553	1	74	—	
	Яблонця	44-32	60-96	265	1199	1111	8	80	—	
	Ямна з Багрівцем	13-68	23-75	153	727	723	—	4	—	
	Микуличин з Татаровом, Ворохтою і Полянцем	116-52	315-98	676	2717	2520	41	154	2	
	Зелена	74-50	391-28	347	2239	2219	—	20	—	
Разом		1527-58	1383-82	12654	54049	51634	482	1925	8	

в роках 1880 і 1890.

Після спису людности в дня 31/12 1890 було:										Отже вроско, наглядно змаліко, від р. 1880 до р. 1890 число					
ХАТ	ВСІХ МІЩ-КАНЦІВ	з тих віри:				а пародности:				ХАТ	ВСІХ МІЩ-КАНЦІВ	а з тих:			
		ГР. К.	Р. К.	КАТ.	ІНЬШ.	РУСКОЇ	ПОЛЬС.	НІМЦ.	ІНЬШ.			ГР. К.	Р. К.	КАТ.	ІНЬШ.
151	770	770	—	—	—	770	—	—	—	1	132	132	—	—	—
63	270	262	—	8	—	262	—	8	—	3	25	22	-1	4	—
309	1267	1236	5	26	—	1236	5	26	—	9	163	144	3	16	—
92	388	363	—	25	—	363	—	25	—	9	90	73	—	17	—
78	378	342	7	28	1	343	7	28	—	11	84	57	4	22	1
105	499	470	4	25	—	474	—	25	—	6	36	18	4	14	—
361	1441	1409	13	19	—	1409	13	19	—	91	167	156	7	4	—
430	1246	1130	50	59	7	1130	50	64	2	74	287	191	48	45	3
129	590	518	13	59	—	518	13	59	—	13	59	36	10	13	—
653	2561	2444	21	88	8	2447	16	98	—	111	409	353	7	41	8
565	2497	2440	11	45	1	2452	—	45	—	31	213	214	-5	8	1
167	851	797	12	42	—	797	12	42	—	3	156	133	9	14	—
525	2166	2056	28	82	—	2056	28	82	—	44	338	312	11	10	—
121	554	548	—	6	—	548	—	6	—	9	34	31	—	3	—
227	452	440	1	11	—	441	—	11	—	53	67	65	1	11	—
430	1600	1529	—	71	—	1529	—	71	—	39	103	80	-2	25	—
227	1030	1008	—	22	—	1008	—	22	—	7	124	117	—	7	—
335	1607	1539	8	65	—	1542	—	65	—	9	170	160	3	7	—
681	3109	3082	2	25	—	3084	—	25	—	76	428	426	2	—	—
94	484	460	12	10	2	462	12	10	—	10	110	97	12	-1	2
325	1619	1582	—	37	—	1582	—	37	—	19	228	216	-2	14	—
283	1283	1264	—	17	—	1266	—	17	—	3	128	134	—	-6	—
141	602	549	20	33	—	549	20	33	—	2	62	36	4	22	—
1590	6259	5543	59	654	3	5599	57	603	—	63	801	620	21	159	1
161	778	738	—	38	—	761	—	15	—	11	43	31	—	12	—
218	1025	987	7	31	—	1019	6	—	—	10	137	132	4	1	—
314	1670	1520	66	84	—	1663	7	—	—	24	396	407	-28	17	—
795	3737	3592	8	142	—	3737	—	—	—	112	88	858	-36	-4	—
433	2260	2211	2	47	—	2210	3	47	—	48	369	356	2	11	—
823	3568	3385	7	176	—	3385	7	176	—	89	545	513	-3	35	—
278	1224	1179	13	32	—	1184	—	40	—	23	217	212	4	1	—
67	249	240	—	9	—	240	—	9	—	5	-12	-14	—	2	—
195	985	942	—	43	—	942	—	43	—	19	111	97	—	14	—
279	1265	1194	8	63	—	1256	—	9	—	9	195	175	8	22	—
374	1678	1450	198	30	—	1550	98	30	—	50	193	137	52	4	—
365	1945	1783	29	133	—	1873	—	68	4	24	317	230	28	59	—
344	1405	1239	44	110	12	1240	154	11	—	79	206	128	36	30	12
165	803	784	4	15	—	787	4	12	—	12	76	61	4	11	—
755	3295	2907	150	236	2	3001	120	174	—	79	578	387	109	82	—
462	2857	2554	198	94	11	2605	170	82	—	115	618	335	198	74	11
14053	63265	59488	990	2740	47	59320	802	2137	6	1399	9216	7854	508	815	89

Табулярна власність гуцульських

Повіт	Громади	Рілі		Луки		Городів		Пасовиск		Полонин	
		мор.	сяж.	мор.	сяж.	мор.	сяж.	мор.	сяж.	мор.	сяж.
Мосоівський	Бабин	83	160	912	854	38	994	680	309		
	Бервінкова	50	813	92	257	5	1118	181	1496		
	Білоберезка	240	1347	1759	506	45	1537	1880	219		
	Хороцова	57	1369	259	1183	22	1396	282	1392		
	Довгополе	80	13	378	332	6	857	307	162		
	Ферескула	140	1482	676	1132	6	1161	308	1304		
	Голови	281	555	2164	711	8	685	1835	361		
	Грнява	161	1258	4253	1249	4	672	4455	1155	9436	1315
	Яблонця	110	631	687	87	7	1214	6*1	235		
	Ясенів горішний	150	990	5547	116	90	949	2115	1583		
	Яворів	242	979	3504	763	54	1166	3225	831		
	Красноія	136	924	1105	895	16	327	966	1049		
	Криворівня	54	559	2027	196	63	889	2946	1376		
	Перехресне	215	1449	775	1022	4	1531	427	558		
	Полянки	78	52	323	1431	6	649	245	815		
	Ростоки	340	660	1856	751	65	228	1292	19		
	Рожен малий	212	1552	1056	1098	47	294	950	445		
	Рожен великий	260	281	1304	945	39	1565	1178	388		
	Річка	160	724	3419	33	78	292	2730	1151		
	Стебне	131	1319	658	97	9	1220	317	1297		
Соколівка	155	714	1081	559	63	498	642	1199			
Тюдів	313	1105	204	1422	60	301	854	611			
Устєрши	74	586	522	663	8	534	533	921			
Жаба	914	1326	13914	276	99	900	13751	545	14865	166	
Печенізьський	Агришори	115	777	886	127	45	768	332	1271		
	Бани березівська	255	404	810	502	18	1412	227	977		
	Березів нижній	314	759	681	637	25	316	337	774		
	Березів вищий	1011	753	2648	1470	101	512	1107	1124		
	Брустурі	160	340	3034	963	81	1052	2335	853		
	Космач	275	1161	5440	1424	97	964	3120	335		
	Люча	286	262	1678	35	27	155	735	1251		
	Лючки	111	1018	323	63	14	535	133	1115		
	Прокурава	92	1211	62	995	30	1223	558	859		
	Шешори	249	861	1535	187	75	13	987	903		
Текуча	208	292	1840	1005	52	1424	337	1258			
Надвірнянський	Дора	262	163	2435	1474	79	68	1427	1333		
	Яблониця	212	920	3184	260	1	535	2709	853	654	319
	Ямна	77	1533	731	1581	19	377	518	1360	369	387
	Мякуличин	366	1135	5089	9*8	25	1279	8418	953	5322	638
	Зелена	304	1059	2985	1228	47	364	3362	946	4634	416
В 3 повітах а 40 громадах											
всього		8954	876	80424	647	1587	1574	69944	886	35232	41

громад в Галичині.

Лісів		Сума ґрун- тів підпа- даючих по- датковим		Ґрунтів неурожай- них		Площ під будівлю і по- двіра		Інших ґрунтів віль- них від по- датку		Сума ґрун- тів вільних від податку		Сума всіх ґрунтів	
		морґ.	сая.	морґ.	сая.	морґ.	сая.	морґ.	сая.	морґ.	сая.	морґ.	сая.
381	362	2095	1079	2	1515	2	963	5	892	10	1270	2106	749
136	487	466	971	12	1251	1	1423	30	1420	45	894	512	265
689	645	4615	1034	12	1545	7	1452	82	1120	103	917	4719	351
38	1211	662	151	3	706	2	414	34	516	40	36	702	187
12	470	784	234	13	922	2	813	45	775	61	910	845	1144
240	385	1873	664	7	452	2	1533	30	1151	40	1536	1414	600
1888	1369	6178	481	—	741	9	240	40	360	49	1341	6228	222
53188	664	71500	1513	1101	260	12	1273	344	119	1468	52	72958	1565
1013	473	2499	1040	12	738	2	647	22	532	37	317	2536	1357
2904	1061	8808	1499	15	1527	13	611	136	625	165	1203	8974	1102
1907	650	8934	689	39	1133	16	807	93	203	149	543	9083	1232
360	545	2585	540	11	340	5	1433	65	907	82	1080	2668	20
2478	1196	7570	1016	45	129	12	545	146	1180	204	254	7774	1270
43	1136	1467	896	2	643	3	670	—	971	6	684	1473	1580
196	532	850	279	10	1083	1	910	25	877	37	1270	887	1549
1027	916	4581	974	49	349	8	662	215	769	273	180	4854	1154
663	179	2930	368	9	1205	7	298	27	221	44	124	2974	492
1501	767	4284	746	26	1308	8	1489	87	16	122	1293	4407	439
2260	91	8748	691	78	1095	21	768	66	851	166	1104	8915	195
217	1391	1395	524	14	47	3	103	88	79	55	229	1450	753
978	415	2921	185	73	1192	5	1271	60	474	139	1337	3060	1522
6	972	1439	1211	52	663	9	707	89	1080	151	850	1591	461
653	1444	1793	348	4	81	3	1376	87	1115	95	972	1888	1320
58853	1564	102898	1577	261	433	65	1127	846	1437	1173	1447	103672	1424
358	50	1637	1893	2	637	3	823	37	407	43	267	1681	60
869	291	2181	386	7	1017	10	149	76	1098	94	664	2275	1050
129	461	1487	1347	9	1424	10	599	93	680	113	1103	1601	860
808	79	5677	1450	72	799	23	762	153	1208	249	1169	5927	1019
2769	380	8881	388	118	544	10	1330	134	1593	264	267	9145	665
5632	1046	14567	129	114	897	19	1467	322	1373	457	537	15024	666
3979	1273	6706	1376	1	1160	7	514	101	398	110	472	6817	248
499	1250	1002	781	—	728	3	562	23	795	27	485	1109	1266
535	1077	1840	565	6	774	3	1208	43	138	53	520	1893	1085
4995	788	7842	1152	12	1476	9	1041	158	691	181	8	8023	1160
841	1109	3281	288	21	779	8	328	126	1535	156	1042	3437	1330
7902	1498	12107	1386	148	94	17	622	137	1089	303	155	12410	1491
11076	780	17838	467	406	963	13	875	106	1582	527	220	18365	687
4251	3	6068	468	348	1136	5	831	86	730	440	1097	6508	1565
54279	40	78502	528	991	777	29	1218	632	58	1653	453	7515	981
67840	587	79174	140	1250	1256	31	835	482	829	1764	1320	70939	1120
298572	340	494765	1164	5386	299	433	1129	5336	994	11156	822	505922	386
													= 291140
													Km ²

Виказ позиточних звірт в роках 1880

Повіт	В громадах	після конскрипції з року 1880 було					
		ху- добн	коний	овець	кіз	свиний	пнів бжів
Косівський	Бабин	318	28	1235	18	140	43
	Бервішкова	212	35	498	—	86	19
	Білоберезка	996	181	1783	29	448	184
	Хороцева	199	43	427	8	140	34
	Довгополе	282	40	567	29	134	17
	Ферескуля	421	77	695	17	168	17
	Голови	1768	203	2696	310	599	97
	Гринява	1190	258	2021	242	444	47
	Яблонця	557	117	599	38	207	5
	Ясенів горішний	1514	198	3949	177	622	178
	Яворів	1633	294	3824	238	715	130
	Красноля	881	107	1359	—	504	109
	Криворівня	1004	268	3809	—	630	158
	Полянки	288	53	453	—	127	—
	Перехресне	530	53	864	—	188	26
	Рожен малий	468	69	736	143	148	43
	Рожен великий	781	109	1153	57	325	156
	Ростоки	1024	124	1458	10	393	76
	Річва	1378	368	3913	208	606	90
	Соколіва	467	64	1336	80	248	54
	Стебле	326	72	668	—	138	29
	Тюдів	399	61	171	72	225	41
	Устеріки	328	89	663	—	138	32
Жаба	6608	1018	11799	761	2415	628	
Печеніжинський	Акришори	402	85	575	—	176	50
	Бая березівська	465	27	193	—	180	24
	Березів нижній	805	43	393	59	287	19
	Березів вищий	1157	95	843	71	441	66
	Брустури	1017	287	1992	97	463	23
	Босмач	2098	340	2586	113	708	85
	Люча	351	43	132	46	122	12
	Лючки	87	18	29	41	26	8
	Прокурава	272	40	644	102	129	77
	Шетори	704	83	977	100	24	112
Темуча	579	29	475	83	176	45	
Надвірнянський	Дора	502	22	1030	8	204	—
	Яблонця	2095	95	3231	213	215	—
	Янів	341	41	702	13	130	—
	Микуличин	3594	267	4784	104	1194	—
	Зелена	1296	85	1880	210	480	—
	Разом	59930	5341	66979	3647	14838	2724

і 1890 в гуцульських громадах в Галичині.

місяч неоскритці з року 1890 було						Змаліло, вважно зросло, від р. 1880—1890 число					
ху- доби	коний	овець	кіз	свиний	пів бжіл	ху- доби	коний	овець	кіз	свиний	пів бжіл
315	30	1660	56	112	86	-3	+2	+425	+38	-28	+43
146	24	400	—	42	8	-66	-11	-98	—	-44	-11
805	87	1575	80	211	165	-191	-44	-158	+51	-222	-19
162	22	259	—	81	—	-47	-21	-168	-8	-59	+1
285	28	803	1	132	35	+3	-12	+246	-28	-2	+9
460	67	925	37	117	28	+29	-10	+230	+20	-51	+25
1664	174	3452	89	476	42	-104	-29	+756	-231	-123	+119
1118	201	2200	223	452	216	-72	-57	+179	-19	+8	+84
528	104	885	141	199	130	-29	-13	+286	+103	-8	+20
1414	183	3731	110	462	25	-100	-15	-198	-67	-160	+96
1474	183	4485	241	473	274	-159	-111	+661	+3	-242	+118
844	97	1088	27	293	248	-37	-10	-271	+27	-211	-18
1578	148	3850	199	466	91	-31	-120	+41	+199	-164	+246
353	48	760	—	137	404	+65	-5	+307	—	+10	+14
514	39	751	2	190	14	-16	-14	-113	+2	+2	+40
462	48	803	225	78	66	-6	-21	+67	+32	-70	+18
693	89	1746	89	244	61	-83	-20	+593	+32	-81	-1
890	90	1607	35	319	155	-134	-34	+149	+25	-74	+36
1247	205	4310	91	430	112	-131	-163	+397	-117	-176	+146
393	65	1312	154	159	236	-74	+1	+476	+74	-39	+11
347	36	650	—	163	65	+21	-36	-18	—	+25	+3
344	53	410	121	144	32	-55	-8	+239	+49	-81	+13
273	39	477	20	106	54	-55	—	-186	+20	-32	+76
5454	793	10314	332	1974	966	-1154	-225	-1485	-379	-441	+337
379	40	897	80	100	33	-23	+5	+322	+30	-76	-17
435	29	287	2	155	5	-30	+2	+94	+2	+25	-19
661	45	310	33	110	—	-144	+2	-83	-26	-127	-19
1711	98	1671	101	485	88	+554	+3	+828	+30	+44	+22
1173	231	2842	63	400	56	+156	-56	+850	-31	-63	+33
2023	270	2961	112	715	174	-75	-70	+425	-1	+7	+89
566	99	349	18	233	66	+215	+56	+217	-28	+111	+54
100	17	59	—	30	—	+13	-1	+30	-41	+4	-8
253	30	953	7	72	66	-19	-10	+309	-95	-57	-11
844	72	1252	48	259	110	+140	-11	+275	-52	+85	-2
484	24	236	—	103	4	-95	-5	+461	-33	-73	-41
780	97	1287	24	310	—	+278	+75	+257	+16	+106	—
1418	91	1776	61	240	—	-677	-4	-1455	-152	+25	—
417	31	604	—	32	—	+76	-10	-98	-13	-48	—
2727	265	3286	121	797	—	-867	-2	-1498	+17	-397	—
1563	268	1643	206	417	—	+267	+133	-187	-2	-63	—
36381	4087	69786	3200	11970	4222	-23049	-654	+2307	-447	-2808	+1498

Виказ податків і додатків

Повіт	Громада	Приписані до побору на р. 1886 податки безпосередні з додатками державними:									
		грунто-вий		домовий		зарібно-вий		доходо-вий		разом	
		зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.
Косівський	Бабин	295	98	228	30	8	92	19	14	552	34
	Бервінкова	59	50	85	70	3	57	8	00	156	77
	Бідоберезка	556	25	336	60	17	84	23	96	934	65
	Хороцева	102	46	102	95	28	56	13	30	247	27
	Довгополе	128	31	110	05	14	28	27	24	279	88
	Ферескуля	205	10	131	95	17	35	25	48	380	38
	Голови	518	40	427	25	22	31	28	07	996	04
	Гришава	2161	34	341	45	52	65	69	77	2625	21
	Яблонця	259	75	178	70	49	98	41	48	529	91
	Ясенів	702	39	782	65	73	92	194	80	1754	46
	Яворів	1117	72	724	75	122	05	55	70	2020	22
	Красноля	321	53	277	00	46	41	56	83	717	27
	Криворівня	624	29	718	35	120	59	98	34	1556	57
	Пережресне	196	77	172	15	7	14	3	00	379	06
	Полянка	122	41	122	05	3	57	2	60	250	63
	Ростоки	552	58	557	45	44	65	47	36	1202	04
	Ромен великий	438	51	470	60	82	13	32	53	1023	78
	Рожен малий	349	94	312	40	21	67	13	00	703	01
	Річка	858	91	980	90	109	80	54	41	2004	02
	Соколівка	433	01	448	30	49	09	68	53	998	94
Стебне	186	48	187	05	14	28	12	64	350	45	
Тюдів	230	79	407	65	38	38	53	00	729	82	
Устерки	177	08	209	75	43	74	37	36	467	93	
Жабя	5214	51	2113	80	903	63	683	71	8984	11	
Печенізьський	Акришори	297	96	184	70	32	13	18	70	533	49
	Бана березівська	193	63	246	75	12	36	2	63	463	37
	Березів нижній	289	33	411	20	146	04 ^{1/2}	56	80	903	87 ^{1/2}
	Березів верхній	897	93	798	05	116	01	6	80	1818	79
	Брустури	744	20	989	25	35	69	39	07	1808	21
	Космач	1620	85	1048	30	358	05	133	89	3169	49
	Люча	529	05	289	15	46	42	11	99 ^{1/2}	876	61 ^{1/2}
	Лючки	57	09	63	85	24	99	2	63 ^{1/2}	148	56 ^{1/2}
	Прокурава	182	34	218	75	21	42	37	44	459	95
	Шешори	893	94	505	80	39	27 ^{1/2}	56	12	1495	13 ^{1/2}
Текуча	266	54	377	75	25	89	2	97 ^{1/2}	673	15 ^{1/2}	
Надвірнянський	Дора	385	45	491	10	98	17	242	56 ^{1/2}	1217	28 ^{1/2}
	Яблонця	468	99	397	45	208	42	378	51 ^{1/2}	1448	87 ^{1/2}
	Ямна	127	47	192	55	98	13	10	06	428	21
	Мукулчян	810	49	902	40	294	86	468	73	2476	48
Зелена	441	94	471	80	311	22	—	—	1224	96	
									48992	18	

оплачуваних в р. 1886.

Ухвалена стопа % додатків до податків безпосередних на цілі :							Сума всіх по- датків і додатків оплачуваних в р. 1886		
громадські, а іменно:				повітові (адм. і до- рогові)	Кревні в ідемі- зацію	разом			
адміні- страційні	шкільні	дорогові	разом						
%	%	%	%	%	%	% = зр.	зр.	кп.	
21	21	—	42	23	63	128 = 706.99	1259	33	
50	—	—	50	23	63	136 = 213.20	369	97	
44	16	—	60	23	63	146 = 1364.58	2299	23	
49	29	—	78	23	63	164 = 405.52	652	79	
40	21	—	61	23	63	147 = 411.42	691	31	
50	—	—	50	23	63	136 = 517.32	897	70	
32	10	—	42	23	63	128 = 1274.93	2270	97	
27	—	—	29	23	63	115 = 3018.99	5644	20	
41	—	—	41	23	63	127 = 672.98	1202	89	
47	18 1/2	—	65 1/2	23	63	151 1/2 = 2658.00	4412	46	
14	15	—	29	23	63	115 = 2323.25	4343	47	
20	14	—	34	23	63	120 = 860.72	1577	99	
38	23 1/2	—	61 1/2	23	63	147 1/2 = 2296.94	3852	51	
33	20	—	53	23	63	136 = 515.52	894	58	
45	22	—	67	23	63	153 = 338.46	634	09	
27 1/2	15 1/2	—	43	23	63	129 = 1550.63	2752	67	
27 1/2	—	—	27 1/2	23	63	113 1/2 = 1161.99	2185	77	
26	35	—	61	23	63	147 = 1033.43	1736	44	
38	15	—	53	23	63	139 = 2785.58	4789	60	
29	23	—	52	23	63	138 = 1378.53	2377	47	
47	22	—	69	23	63	155 = 543.19	898	64	
34	35 1/2	—	69 1/2	23	63	155 1/2 = 1134.87	1864	69	
45	—	—	45	23	63	131 = 612.98	1080	91	
18	13 1/2	—	31 1/2	23	63	117 1/2 = 10566.32	19550	43	
22	—	3	25	6	63	94 = 501.48	1034	97	
37	—	3	40	6	63	109 = 507.25	972	62	
14	54	3	71	6	63	140 = 1264.72	2168	09	
25	—	3	28	6	63	97 = 1764.22	3588	01	
18	14	—	32	23	63	118 = 2133.68	3941	89	
27	17 1/2	—	44	23	63	130 1/2 = 4136.18	7305	67	
38	7	3	48	6	63	117 = 1025.63	1902	24	
45	—	3	48	6	63	117 = 173.82	322	38	
35	34	—	69	23	63	155 = 712.92	1172	87	
29	24	—	53	23	63	139 = 2078.23	3573	36	
21	23	3	47	6	63	116 = 780.85	1454	00	
53	3	3 1/4	59 1/4	8	63	130 1/4 = 1585.50	2802	78	
51	3	3 1/4	57 1/4	8	63	128 1/4 = 1857.53	3306	90	
61	3	3 1/4	67 1/4	8	63	138 1/4 = 592.00	1020	21	
33	3	3 1/4	39 1/4	8	63	110 1/4 = 2730.31	5206	79	
50	3	3 1/4	56 1/4	8	63	127 1/4 = 1558.76	2783	72	
						61793.50	110785	68	

Виказ податків і додатків

Цювіт	Громада	Приписані до побору на р. 1896 податки безпосередні з додатками державними :									
		грунто- вий		домовий		зарібно- вий		доходо- вий		разом	
		зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.
Мосошівський	Бабля	346	86	220	65	14	28	—	—	581	79
	Бервінкова	70	64	85	70	3	57	—	—	159	91
	Білоберезка	677	02	400	95	26	77	—	—	1104	74
	Хорошеве	135	56	100	70	3	57	—	—	239	83
	Довгошеле	181	09	109	25	31	24	—	—	321	58
	Ферескуля	278	15	156	25	21	42	—	—	455	82
	Голови	645	91	440	50	21	42	—	—	1107	83
	Гришівка	1796	96	444	30	43	72	2	98	2287	95
	Яблонниця	338	52	211	90	33	92	—	—	584	34
	Ясенів гор.	914	12	891	40	44	62 ^{1/2}	5	95	1856	09 ^{1/2}
	Яворів	1400	16	732	35	66	92 ^{1/2}	—	—	2199	43 ^{1/2}
	Красноля	506	90	277	95	39	28	—	—	824	13
	Криворівня	708	62	658	95	29	46 ^{1/2}	3	82 ^{1/2}	1395	86
	Пережесне	257	36	166	15	10	71	—	—	434	22
	Поланка	167	20	127	55	7	14	—	—	301	89
	Ростоки	725	97	602	35	51	77	—	—	1380	09
	Рожен великий	544	16	467	50	50	37	—	—	1062	53
	Рожен малий	427	28	311	20	30	35	—	—	768	83
	Річка	1366	22	982	05	100	84	8	36	2457	47
	Соколівка	457	16	449	95	51	78	—	—	958	89
Стебне	241	88	135	35	7	14	—	—	384	37	
Тюдів	307	99	403	75	12	50	—	—	724	24	
Устеріки	214	13	206	75	26	71	—	—	447	59	
Жабе	6243	85	2403	34	364	14	35	19	9046	52	
Печенізький	Акришори	352	40	187	40	17	85	12	70	570	35
	Баня березівська	194	99	267	45	23	20	2	67	488	31
	Березів нижній	311	96	380	90	83	89	62	28	839	03
	Березів вищий	972	16	848	80	120	48	4	33	1945	77
	Брустуря	1011	48	615	15	53	55 ^{1/2}	3	72 ^{1/2}	1683	91
	Космач	1859	44	1086	80	160	72 ^{1/2}	3	82 ^{1/2}	3110	79
	Люча	527	29	317	55	21	42	—	—	866	26
	Лючки	57	07	65	70	7	14	5	61	135	02
	Прокурява	184	98	279	95	21	42	2	33	488	73
	Тежуча	344	04	405	40	40	16	2	97	792	57
Шешори	529	13	532	25	40	17	5	95	1107	17	
Надвірнянський	Дора	414	67	679	31	119	44	89	18	1302	60
	Яблонниця	539	86	501	76	247	71	168	35	1457	68
	Ямна	162	97	381	94	60	69	132	91	738	51
	Микulichян	929	52	2026	66	450	35	509	31	3915	84
Зелена	666	49	571	75	390	37	266	64	1895	25	
										52424	56

оплачуваних в р. 1896.

Ухвалена стопа % додатку до податків безпосередних на цілі:									Сума всіх по- датків і додатків оплачуваних в р. 1896		
громадські, а іменно:					повітові (сам. і до- рогові)	краєві з індемні- заціною	разом	зр.			кр.
адміні- стра- ційні	шкільні	доро- гові	пара- фіяльні	разом							
%	%	%	%	%	%	%	% = зр.	зр.	кр.		
48	49	3	—	100	28	63	191 = 1111 21	1693	00		
50	—	3	5	58	28	63	149 = 238 26	398	17		
48	10	3	—	61	28	63	152 = 1679 20	2783	94		
49	—	3	6	58	28	63	149 = 357 34	597	17		
39	22	3	—	64	28	63	155 = 498 44	820	02		
38	—	3	—	41	28	63	132 = 601 68	1057	50		
34	1	3	—	38	28	63	129 = 1429 07	23536	90		
24 1/2	25 1/2	3	—	53	28	63	144 = 3294 64	5582	59		
36	—	3	—	39	28	63	140 = 818 07	1402	41		
34	10	3	10	57	28	63	148 = 2747 02	4603	11		
19	6	3	—	28	28	63	119 = 2617 32	4816	75		
40	25	3	—	68	28	63	159 = 1310 36	2134	49		
50	9	3	—	62	28	63	153 = 2135 66	3531	52		
42	21 1/2	3	—	66	28	63	157 = 681 72	1115	94		
50	22	3	—	75	28	63	166 = 501 13	803	02		
44	8	3	—	55	28	63	146 = 2014 93	3395	02		
40	—	3	—	43	28	63	134 = 1423 79	2436	32		
50	38	3	—	91	28	63	182 = 1399 27	2168	10		
27	6	3	—	36	28	63	127 = 3120 98	5578	45		
27	10	3	—	40	28	63	131 = 1256 14	2215	03		
50	22	3	—	75	28	63	166 = 638 05	1022	42		
48	12	3	—	63	28	63	154 = 1115 32	1839	56		
39	—	3	1 1/2	43	28	63	134 1/2 = 602 00	1049	59		
24	3	3	—	30 1/2	28	63	121 = 10946 28	19992	80		
25	18	3	—	46	13	63	122 = 695 82	1266	17		
19	21	3	—	43	13	63	119 = 581 08	1069	39		
29	42	3	—	74	13	63	150 = 1258 54	2097	57		
18	21	3	—	42	13	63	118 = 2296 00	4241	77		
28 1/2	—	3	—	31	28	63	122 = 2054 37	3738	28		
34 1/2	10	3	—	47	28	63	138 = 4292 89	7403	68		
44	50	3	—	97	13	63	173 = 1498 62	2364	88		
50	—	3	—	53	13	63	129 = 174 82	310	34		
34 1/2	28	3	—	65	28	63	156 = 762 41	1251	14		
17	43	3	—	67	13	63	143 = 1133 37	1925	94		
27 1/2	17	3	—	47 1/2	13	63	133 1/2 = 1533 88	2641	38		
46	9	3	—	58	14	63	135 = 1758 51	3061	11		
33	5	3	—	41	14	63	118 = 1720 06	3177	74		
50	4	3	—	57	14	63	134 = 989 60	1728	11		
38	5	3	—	46	14	63	123 = 4816 48	8732	82		
50	3	3	—	56	14	63	133 = 2520 68	4415	93		
							70625 21	123049	77		

Виказ доходів після замкнень

Повіт	Громада	Чинші і оплати								Відсоток від наперів міських, козацьк і т. к.	З міхняйму права пользова-ня і робоства	такси	Доходок на ді-ляк огорож, гро-мадских міх по-датків безпофе-рдатки	
		з домів		з ґрунтів		з лісів		з фабрик						
		зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.					
Мососівський	Бабин	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	48	413 97
	Бервінкова	8 34	20	—	19 46	—	—	—	22 05	—	—	—	50	329 03
	Білоберезка	—	—	—	6 45	—	—	—	65 10	—	—	—	48	597 28
	Хороцова	—	—	192 85	—	75	—	—	42	—	—	—	49 1/2	406 39
	Довгополе	—	—	45 02	—	—	—	—	33 60	—	—	—	39	150 93
	Ферескуля	—	—	62 42	—	7 90	—	—	25 20	—	—	—	30	267 03
	Голови	—	—	10	—	—	—	—	44 10	—	—	—	34	666 68
	Гринява	—	—	—	—	268 37	—	—	293 61	—	—	—	24 1/2	959 12
	Яблонця	—	—	88 81	—	—	—	—	—	—	—	—	36	103 89
	Ясенів горішний	—	—	292 60	—	72 78	—	—	—	—	—	—	34	924 38
	Яворів	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	394 82
	Красноіля	—	—	54 80	—	—	—	—	—	—	—	—	40	702 55
	Криворівня	—	—	107 95	—	30 30	—	—	—	—	—	—	50	701 65
	Перехресне	—	—	—	—	—	—	—	44 10	—	—	—	42	210 99
	Полянн	—	—	82 02	—	—	—	—	37 80	—	—	—	50	176 94
	Ростоки	—	—	11 15	—	—	—	—	—	—	—	—	44	568 20
	Рожен малий	—	—	—	—	1 10	—	—	—	—	—	—	40	568 13
	Рожен великий	—	—	98 50	—	—	—	—	—	—	—	—	50	850 12
	Річка	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	47	886 77
	Соколівка	—	—	119 45	—	—	—	—	—	—	7 10	—	27	222 61
	Стебне	—	—	35 58	—	—	—	—	46 20	—	—	—	50	247 09
	Тюдів	—	—	262 67	—	—	—	—	—	—	—	—	48	516 43
	Устярки	250	—	104	—	35 18	—	—	—	—	—	—	39	1081 56
Жаба	—	—	417 30	12	—	—	—	—	—	12	—	24	4325 91	
Печеніжинський	Акришора	—	—	126 91	—	—	—	—	—	—	—	—	25	158 57
	Бая березівска	—	—	13 50	—	—	—	—	—	35 05	—	—	19	194 45
	Березів нижній	—	—	117 80	108 29	—	—	—	—	—	—	—	29	606 25
	Березів вищий	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	600
	Брустура	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28 1/2	897 52
	Космач	—	—	242 30	—	26 75	—	—	—	—	—	—	34 1/2	1259 21
	Люча	—	—	138 50	—	—	—	—	—	—	12	—	44	602
	Лючки	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50	—
Прокурава	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34 1/2	495 72	
Шешора	—	—	311 28	—	—	—	—	—	—	7 50	—	27 1/2	519 71	
Теуча	—	—	35	—	16 70	115 02	—	—	—	—	—	17	549 20	
Надвірнян-ський	Дора	48 89	123 98	—	48 40	—	—	—	6 30	17 32	15	—	46	732 89
	Яблонця	—	—	76 50	—	—	—	—	47 18	5 0	—	—	46 1/2	1068 69
	Ямна	—	—	517 80	1	—	—	—	15 18	10	—	—	8 1/2	228 65
	Микулчин	114 75	155 61	—	32 58	—	—	—	150 63	11	—	—	62 5/2	1154 72
Зелена	4	—	298 35	14	—	—	—	44 10	30	—	—	50	962 00	

рахункових за рік 1896.

Доходи річні	Залиш касовий в попереднього року		Впливи надзвичайні				Впливи дорог.			На цілі шляху на долати і н.	На цілі па-рафільні	Разом	Наємності коней в кіль-цію року	Високість ола-чунаних в гро-шаді податків		
	ар. кр	кр	ар. кр	кр	ар. кр	кр	ар. кр	кр	ар. кр							
28 34	—	03	—	—	—	—	21 85	78 30	98 80	165 39	—	—	812 30	47	—	581 74
28 32	—	2 89	—	—	—	—	—	—	—	169 28	—	—	674 37	72 80	—	159 91
96 35	121	35	—	—	—	—	—	307 20	—	72 48	—	—	1266 21	1	—	1104 74
28 02	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44 75	15	—	729 77	164 30	—	239 83
—	—	32 81	—	—	—	—	—	87 60	—	67 28	—	—	417 26	55 20	—	321 58
50	—	318 21	—	—	—	—	—	120	—	—	—	—	850 76	89 62	—	455 82
4	—	13 56	—	—	—	—	—	268	49 20	84 69	—	—	1140 23	23 30	—	1107 83
306 06	—	07 993 48	—	—	—	—	—	363 31	—	—	—	—	3184 02	14	—	2287 95
75	—	40 83	—	—	—	—	—	141 60	—	—	—	—	450 13	272 50	—	584 34
11 17	—	11 55	—	300	—	108 17	—	325 20	—	182 17	186	—	2414 02	258 40	—	1856 09
—	—	89	—	—	—	—	—	—	—	131 96	—	—	527 67	527 77	—	2199 43
40	—	88 22	—	—	—	—	—	183 60	—	104 17	—	—	1173 34	—	—	824 13
92 06	—	6 30	—	—	—	—	—	296 99	200	114 45	—	—	1549 60	1032 66	—	1395 86
—	23	3 01	—	—	—	—	—	141 60	—	131 15	—	—	530 85	1 10	—	434 22
—	23	02	—	—	—	—	—	99 60	—	127 25	—	—	523 87	1 10	—	301 89
198 06	372	16	—	—	—	—	—	436 50	—	53	—	—	1639 07	113 83	—	1380 09
147 96	109	—	—	—	—	—	—	379 50	—	—	—	—	1205 69	13 90	—	1062 53
143 16	343	16	—	—	—	—	—	248 40	—	201 21	—	—	1884 55	47 12	—	768 83
124 47	17	62	—	—	40	—	—	734 40	—	103 74	—	—	1912 01	7 30	—	2457 47
234 57	—	—	47 55	—	—	—	—	354 60	—	172 58	—	—	1158 46	59 95	—	958 89
—	—	2 93	—	—	—	—	—	103 20	—	110 50	—	—	545 50	1	—	384 37
130 88	320	93	—	—	512 24	—	—	336	—	140	—	—	2219 15	1	—	724 24
87 78	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1558 52	142	—	447 59
647 92	78 90	—	—	—	50 55	—	—	610 20	884 45	711 78	—	—	7751 01	2692 62	—	9046 52
12 75	—	—	—	—	—	—	—	194 40	—	—	—	—	492 63	—	—	570 35
—	—	86 79	—	—	—	—	—	148 80	—	—	—	—	465 09	—	—	488 31
—	—	—	—	—	—	—	—	319 50	—	—	—	—	939 25	—	—	839 03
—	50	693 58	—	—	—	—	—	901 20	—	—	—	—	2421 37	—	—	1945 77
106	—	31 28	—	—	—	—	—	471	22 20	—	—	—	1528	2	—	1683 91
24	—	15 56	—	—	—	—	—	863 70	93 79	542 35	—	—	3067 85	352 24	—	3110 79
—	—	12	—	—	—	—	—	267	—	—	—	—	1031 50	—	—	866 26
—	—	—	—	—	—	—	—	72	—	—	—	—	72	—	—	135 52
196 46	—	5 10	—	—	—	—	—	206 40	—	191 14	—	—	1094 82	11 05	—	488 73
221 78	—	24 32	—	—	—	—	—	433 65	—	200	—	—	1718 25	681 65	—	1107 50
—	—	42 03	—	—	—	—	—	394 80	—	—	—	—	1152 75	—	—	792 57
118	—	869 48	—	—	—	—	—	826 82	—	121 83	—	—	2928 91	75 32	—	1302 60
—	—	491 22	—	—	—	—	—	838 06	—	—	—	—	2572 87	616 90	—	1457 68
69 77	—	134 74	—	—	—	—	—	322 40	—	16 20	—	—	1323 84	—	—	738 51
307 43	3211	80	—	—	—	—	—	1291	—	132	—	—	6624 04	811 45	—	3915 84
21 94	727	01	—	—	—	—	—	1079 40	858 07	48 73	—	—	4087 61	108 83	—	1895 25

Виказ шкіл і число молодіжи шкільної.

Повіт	Громада	Після Шематизму кляри Стані- славівської Еп. на р. 1899 було мешканців:	Школа	Дітей	
				обов'язаних до науки:	учащало на науку:
Мосошівський	Бабня	823	—	—	—
	Бервінкова	298	—	—	—
	Білоберезка } Хороцева }	1858	1 кл.	158	78
	Довгополе	405	1 кл.	236	115
	Ферескуля	530	—	—	—
	Голови	1069	1 кл.	—	—
	Гринява	1505	1 кл.	167	79
	Яблонця	690	—	—	—
	Ясенів гор.	2513	1 кл.	395	104
	Яворів	2703	1 кл.	209	83
	Красноіля	960	1 кл.	154	80
	Криворівня	2693	1 кл.	189	71
	Перехресне	474	—	—	—
	Полянки	508	—	—	—
	Ростоки	1836	1 кл.	—	—
	Рожен великий	1190	—	—	—
	Рожен малий	1729	1 кл.	—	—
	Річка	3295	1 кл.	367	77
	Содолівка	508	—	—	—
	Стебне	1819	1 кл.	260	90
Тюдів	1264	1 кл.	389	147	
Устерія	587	—	—	—	
Жаба { Ильця Слупейка }	3468 2892	1 кл. 1 кл.	424 176	77 75	
Печеніжинський	Акришори	1019	—	—	—
	Баня березівська	1267	—	—	—
	Березів нижній	1692	1 кл.	322	61
	Березів вищий	4756	2 кл.	—	—
	Брустури	2316	1 кл.	231	60
	Космач	3591	2 кл.	771	216
	Люча	1305	1 кл.	—	—
	Лючки	397	—	—	—
	Прокурава	1051	—	—	—
Текуча	1777	1 кл.	138	83	
Шешори	1304	—	—	—	
Надвірнянський	Дора	1992	1 кл.	133	43
	Яблонця	1790	1 кл.	—	—
	Ямна	833	—	—	—
	Мякуличин	3616	1 кл.	135	89
Зелена	2525	1 кл.	93	59	

Число анальфбетів у тих селах = 92·7%.

IV. Гуцульське село.

Селом називають Гуцули осередок катастральної громади, де є церков, приходство, школа, громадський уряд та кілька *осєдків* (газдівств); иньші части одної громади, се *куті*.

Громади названі звичайно після осередка села, а кути від потока, над котрим, або від гори, під якою розложили ся осєдки. І так громада *Жєбє*, названа від потока Жєбівський, над яким, після оповідань Гуцулів, жив колись Жєбка, перший осадник того села. Він, кажуть, привів собі *кмітє*, що йому служили кілька років, і за се подавав їм відтак по кавалкови ґрунту. Над тим потоком є теж осередок громади. Другі *куті* Жєбї називають ся (крім вичислених у попередній часті): Присліп великий, Діл, Гать крива, Волова, Одзирноватий, Чорний Потік, Голіці, Багни, На устї Льдї, Чердаки, Бєрда, Краснік, Під Костричов, Ґриджин, У Новаковій бєри, Кривец малий, Кр. великий, Плай з під Кринти, Маґурка, Підобіч, Довбнівки, Верх річки, Від Гóлов, З під Сениць, Підберєжниця, Брєчник, Козьманівський, Двóрище, Флєсївки, Біла кобила, Під Бергенчинов церков...

Від назв тих кутів називають Гуцули одні одних: Магурени, Пушкарени, Плаївці, Кринтени, Костричени, Лечени, Погорени, Грібчени, Красничени, Флесівчени і т. д.

Тільки чужому чоловікови назве Гуцул на запитанє громаду, до якої він *пеше сі*, а між собою відповість приміром: „Я з *Пло-ського*“, хоч такого села нема, а тільки один *кут* села Яворова називає ся *Плоске*.

Гуцулів, що живуть по *верхах*, називають *верхівцями*, а тих, що мають свої оседки на рівнім близь церкви: *селінами*; *плайові* знов се ті, що живуть при *паях* (гірських дорогах), а *варічени*, що за рікою мають свої оседки.

12. Осередок села Яворова.

За *правдивих* Гуцулів уважають ся жителі з Жабя, Криво-рівні, Ясенова, Голов, Перехресного, Зеленої, Явірника, Ясеня, Ворохти, Гриняви, Довгополя, Ферескулі; тих, що живуть ближше Підгір'я, як з Тюдева, Шешор, Лючі, Дори, називають *перевідниками*, а про тих, що *сиде* на обшарах поміж перевідниками і правдивими Гуцулами, кажуть: *Се так собі Гуцули!*

До сусідних сел і їх мешканців Гуцули не дуже приятні, овшім дуже часто з погордою *привішкують* одні одних або *вікладають їм прізвища*. І так називають Гуцулів з Бервінкової по доброму Бервінковци, а насьмішливо Загубипідкова, бо у них дороги злі; з Білоберезки: Білоберезчени — Підбийтабівка; — з Брустур: Брускени — Прусакі; з Довгополя: Довгопільци — Сугакі (бо люде високі); з Ферескулі: Ферескульци — Шкрумі; з Го-

лов: Головци — Сідлайпес, у них коні худі; з Гриняви: Гринівци — Гремь-грім; з Ясенова: Ясенівци — Клябўшники, бо носять *заклябучені* (закривлені) палиці; з Космача: Космачени — Джуси; з Криворівні: Криворівци — Калаї (бідні; *каланник* = бідний); з Кутів: Кутчени — Облупикотюга, бо поміж ними є *псєвники*, такі що бють пси, або Цибулєники, бо торгують цибулею; з Ріжна: Ріжнени — Обдерисело; з Ростік: Росточени — Занесисокира; про тих кажуть, що вкрадуть сокиру, хоч би з пливучої дараби, або Намулєники, бо вони ходє заєдно з дарабами та дорогою спочивають край ріки в намулєстих місцях; з Річки: Річчени — Облупикобила, бо у них коні худі, аж *гинут у руках*; з Соколівки: Соколівци — Кізя голбнка, бо держать кози; з Стебного: Стебнєнци — Лупай шкабрі, (*шкабрі* = тріски); з Тюдева: Тюдівци — Продайфльєєра (вирабляють фльєєри = фуярки); з Устєрік: Устєрічени — Пропань на віки; з Жабя: Жєбівци — Жєбакї або Бичколупники.

Буковинських Гуцулів називають *баранами*, бо їх попи а також і самі Гуцули з бородами, натомісь називають Буковинци наших: *Сусами*.

Фізіографічні условини, посеред яких живуть Гуцули, вказують, що як села так і кути не творять для себе замкненої, природними границями (полями, лісами і т. и.) відділеної цілости; гуцульскі осєдки розкинені по *всїх горах*, де тільки мож було найти сухіще місце на хату, охоронене від вітрів, від виливів потоків, де би близько був *кусник ситої землі* на город, царинка на *весняний виноград* маржини, сїножать, поле, лісок, де би атмосферичні условини уможливили житє літом і зимою, та звідки би було доступно чоловікови і маржині до головних артерий комунікаційних, які йдуть по над більші ріки. Наслідком того, що ціле нерухоме майно одного гєзди (крім полонин і кішниць) творить одну цілість, *осєдок*, розкинені гуцульскі хати по *кітицях* (горах лише верхом покритих лісом), по *квчєрах* (горах у верху гладких, а в долині залісених), по *розчоблинах* (горах, на яких видно одним пасом з гори у долину ліс, другим поле або пасовиско), по *прїлуках* або *прогалинах* (місцями ліс, місцями поле), по *прислєнах* (долинах з двох боків заслонених горами), під *толєками* (лісами громадскими), над потоками, словом скрізь по горах; наслідком того границать осєдки одной громади з осєдками сусїдніх громад, а гуцульскі громади обнимають просторони по кілька квадратових миль.

Кождий гуцульскій осєдок відграничений від сусїдного *хитєрами* (границями), здовж котрих покладєні *дїнницї*, іменно: *плотї*, *мўри*, або *лєми*.

Пліт складав ся з *кіля*, *вориня*, *гужівки* або *гужви* і *підніжок*. — *Кіле*, се дві високі, вілі, з *сучя* обрубані і з кори обдерті молоді смереки, а так за грубі, аби їх мож рукою *обткати* (обняти) і вбиті в землю по два їх поруч себе; один із них 5—6 м. довгий, другий коротший; *вориня*, се 3—4 м. довге, колене смерекове дерево, уложене *лігма* (поземо) поміж двома парами кіля в *угли* так, щоби

13. Сутля межі плотами.

з поза кіля виставали кінці *вориня*; *гужевка*, *гужва*, се колач сплетений з пареного смерекового *сучя* (галузя); вбиваючи довший кіл закладають через него гужву, а коли *вориня* покладене, пересилують гужву і через коротший кіл, щоби кіле не *розвєрло ся* (не розходилось); *підніжки*, се каміне підложене між кілем під долішне *вориня*, щоби воно не *пріло* (не гнило) від землі.

Високе кіле кладе ся тому, бо *приколень* (часть кола, вбита в землю) *виприває* в протягу 2—3 років; тоді треба єго витягнути,

здорову часть кола обтесати і вбити назад у те місце, де перше був приколень, аби не *поступати в чуже*, але класти пліт здовж того самого хитаря.

Воринь одної части плота опирає ся на воронь другої части, де творить *вугли*; наслідком такої конструкції тягне ся пліт у зигзаковатій лінії. Часть плота поміж двома парами кіля називає ся *прєсло*.

Мури або *вічні плоті* уложені з великого каміня здовж потоків.

Ломи, се великі смереки з сучем повалені хитарями; ломи ділять обширні пасовиска, ліси, кішницї, де близько подостатком

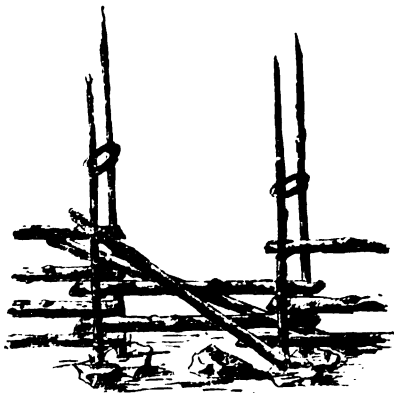
14. Кінь в сугтах перед розкладеним вориньєм.

дерева, де звалена смерека з сучем може заняти кілька метрів широкости, де отже на стислій лінії граничній ніщо не залежить.

Здовж доріг кладуть тепер подекуди *штєхєти* з драниць.

Для прогону маржини лишают сусїди між плотами на хитарях місце на *суткі*, (каменисту дорогу згружену завше маржиною); сутками годї їхати возом; в попереk тих суток закладають властителї сусїдніх оседків вориньє, яке, їдучи конем, треба розкла-дати; се вориньє покладене на те, аби маржиня, що пасе ся тими сутками, не відбігала від оседка.

До прогону маржини і до ходу служать *плаї*, дороги не огорожені плотами; — для людей ведуть осібні *плаїчки* (стежки)

15. Перелаз в однім преслі.

через царинки, городи, просто в напрямках пожаданих; укорочаючи собі тими *плаїчками* дорогу мусять *ніші* заедно переходитати *перелазами*, розкладати ворина, яким оседок і поля огорожені, а переліаши через него зараз його назад закласти. За годину ходу прийде ся пішому з десять разів переліати через плоти або розложити ворини, бо вся часть заселених гір виглядає з далека як шахівниця з нерівними полями обведеними плотами, а газдівські хати стоять немов у безверхих клітках. Посеред царинок видно *оденки* з сіном обведені навкруги *бплотом*, подібно зробленим як плоти, щоби маржина не обскубувала сіна.

Артерії комунікаційні, котрими мож їхати возом і прогонити більше маржини, се *вулиці*; ними прямуює ся на *дороги*, утримувані коштом повіту або краю; дороги ведуть завше по над більші ріки; ними сполучені і головні оседки сіл; здовж тих доріг ведуть по обох боках дінниці з оседками так, що тільки запримітивши таблицю з написею села бачимо, що минаємо одно село а входимо в друге.

При тих придоріжних плотах, особливо в місцях, де нема близько *чуркалів* (жерел) здорової води, з яких

деревляною ринвою чурить вода, поставлені *стовні* з дашками,

16. Стовп при дорозі.

поставлені *стовні* з дашками,

під котрими стоїть коновка або горше з водою. Се за *простібіг* для прохожих. Побіч таких стовпів або і окреме поставлені хрести або каплички на *славу* Божу та на те, щоби прохожі молили ся за *одпущеня гріхів*.

Дороги, що перетинають Гуцульщину, ідуть: одна з м. Кутів по над Черемош через сс. Тюдів, Рожен, Ростоки, Хороцову, Бервінкову до Устєрік, звідси по над Білу Ріку (білий Черемош) через сс. Стебня, Довгополе, Поляни, Ферескулю, Гриняву до Буркута, а з Устєрік по над Чорну Ріку (Чорний Черемош) до Ясенова, Криворівні, Жабя і до Буркута; — друга дорога веде з м. Коссова по над Ріку Рибницю через сс. Город, Москалівку, Соколівку, Яворів, через гору Буковец до Ясенова, де вяже ся зі згаданою дорогою, що йде по над Чорну Ріку; з м. Пістгня йде лиха дорога горі рікою Пістгньою через с. Шешори до с. Прокурави, звідки одна здовж Пістгньки Брустурскої йде до с. Брустур, друга здовж Пістгньки Космацької до с. Космача; з м. Яблонова веде дорога горі рікою Лючкою через сс. Лючу, Березів до сс. Баві і Акришор; з м. Делятина веде горі Прутом дорога через сс. Микуличин, Дору, Ямну, Татарів на Угорщину.

Крім двох згаданих доріг до Буркута, якими мож вигідно їхати возом, іде туди ще третій плай від с. Краснолії через гори Скуповец і Лукавец.

На Угорщину веде крім згаданої дороги через Микуличин і Татарів ще кілька плаїв, уживаних лише літом для піших і маржини; і так: з Жабя через гг. Кострицю і Шпиці до угорського місточка Сигота; з с. Ясенова через с. Криворівню, Буркут до угорського села Поляна; а близь того пляя йде другий з с. Гриняви через гг. Гойчину і Попадю теж до с. Поляна.

З далеких верхів сходять *верхівці*, одні *піше* другі *верхом* (на кони), плаїчками, пляями, сутками, вулицями на дороги. Піші несуть перекинені через плече *бесаги* (вовняний міх до 150 ст. довгий по середині з одного боку не зошитий, котрого один кінець звисає на перед, другий такий сам на плечі); в ті бесаги кладуть усякі пакунки; ті, що *їдуть верхом*, перекидають 4 і більше бесаг через коня, одні перед, другі на зад себе. Крім бесаг накладають Гуцули на коня ще іншого *тєрху* (тягару).

До ходу каменистими і згруженими сутками, пляями та вулицями, надто під верх, і до ношеня терхів, надає ся дуже раса гуцульського коня, що витворила ся на полонинах з турецьких коний.

Турецьке походжене гуцульського коня видно по цілім його складі, по масти переважно карій, по грубім карку, буйній гриві і такім хвості, що все власне знаменує турецьку расу коня.

Гуцульський кінь стає при *достатній* паші, *ладний* і здоровій воді сильний, живий, а зроджений і вихований на гірскім терені виробляє собі за молоду мяснї і стає звинним, оборотним і добрим до ходу; вихований в гірскім кліматі, літом і зимою під голим небом загартований, в він незвичайно витривалий, та за те не доходить 14-ої міри, тільки звичайно 13-ої. Добрий гуцульський кінь

17. Гуцульський кінь.

має груди і крижі широкі, карчило товсте, голову малу, форемну, чоло широке; в переді він висший, хребетна лїнія рівна, тому він в рухах свобідний і легкий; око у него повне, зір бистрий; наполоханий з *неніпа* готов заедно *вергти* ся (кинути ся в бік) і утікати, до чого надають ся його сильні, тверді, на камінях затовчені копита, не високі але міцні ноги. Він живе 20 літ і більше.

До ужитку сїдлають його ось як: уперед кладуть *підклад* = *шерстєвник*, сукно з кізьої вовни, (таке дуже міцне), щоби деревяна *тарниця* (сїдло) не давила коня; тарницю з підфостинем *при-сїдлюють* (стягають) сильно *попруґами*, що йдуть попід черево

коня; на тарницю кладуть *прісідку*, малий вовняний ліжничок, аби їздцеві було мягко сидіти; на голову коневі закладають *оброкенку* з предівним *вуголовом* (часть на голові) і такою *петелькою* (шнур) або *обротъ* = *канестру* з *ремінним* (скіряним) вуголовом; до їзди верхом убирають коня у *вузду* (ремінний вуголов з залізними зобалами і ремінними *пводами*).

Так осідланий кінь відбуває свою першу пробу з *тєрхом* (тягарем) до 50 kg. ваги, привязаний до тарниці другого *звіклого* коня, за котрим він поступає сьміліще. Як кінь таку подорож відбуде у місто і назад, мож на него сідати і переїздити найнебезпечніщі місця, до чого він дуже надає ся, бо він незвичайно *сохранный*.

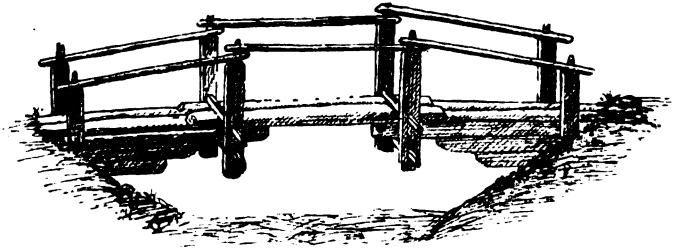
Нині підупав дуже хів гуцульских коний а число їх, як се виказано в статистичній часті, зменчилось страшно, а то наслідком материяльного упадку самих Гуцулів, що змушені уживати під терх однорічні лошата, через що гуцульскі коні доперва в шестім році життя доходять до властивої їм міри.

В р. 1878, коли була бранка гуцульских коний до Боснії, вибрано з цілої Гуцульщини заледви 40 добрих коний.

Гуцули дуже замилувані в своїх конях; найбідніщий газда рад би мати бодай одного, а то вже просто з потреби, бо такий кінь подає тям, що живуть далеко від міста, церкви, млина, дороги, одинокє средство до *кочваня* по спадистих, каменистих, часто руслом потоків проведених дорогах.

Перед 30-и роками було ще доволі таких *богатириз*, що мали по 30-еро красних коний; нині рідко уже *статних* газдів, які би мали 2-4-ро коний. Лучають ся ще декуди добрі кобили, але ті лиш тому добрі, бо стоять під спеціальною опікою газдині, відки теж походить і назва їх *бабине шкань*. — Вправді удержує правительство в Гуцульщині річно кілька расових *ворів* (вір = der Hengst), однак з сего користають мало Гуцули вже просто з причини значного віддаленя, а потім і коштів, так що нині рідко де мож побачити правдивого і доброго гуцульського коня. Та про те і той кінь, який тепер живе у горах, відповідає потребам Гуцулів і гірському теренови, бо він незвичайно обережний, глядить дорогою уже з далека на місце, куди йому буде *способно* йти; на каменистій дорозі *пошніпає* (обнюхає) камінь, попробує ногою, чи не лежить воно *лювом*; так само робять і з *плітєм* (з великим плитким камінєм); заким стане на него, нагадує ся зі спущеною головою і з роздутими ніздрами нераз довго, та потім ступає сьміло і певно. Під *облазом* (придорожною скалою) вигне він тіло, щоби не завадити *тєрхом* або їздцем о скалу; на *ґреготі* (дрібнім каміню), осо-

бливо ідучи з гори, *дробить* = *мачкує* він і то дуже *сохранно* (обережно), щоби не усунути каменя. Дуже часто ведуть плаї по над пропастями, над облазами або спускають ся наглими *ріпами* (високими берегами) до броду, щоби перекинути ся на другу сто-

18 Бер.

рону ріки; там пускає чоловік коня, а сам іде догіднішим місцем або *кладкою* (одно бервено перекинене поперек ріки), а де ріка ширша, *бѣром* (4—6 бервен у двох повязаних з собою і заосмотрених поручем); так само пускає Гуцул свого коня, коли йде *тур-*

19. Гуцул і Гуцулка в дорозі до міста.

шникѡм (дрібним густим смерековим лісом), через який ідуть *ку-зви* (бистрі каменисті потоки у туршниках), або *бердами* (скалами); люде самі йдуть утоптаними плаїчками через кішницї, городя, безпечні, що кїнь омине всі перешкоди і вийде до них з неушко-

дженим терхом, хоч як ему приходить ся нераз *ухро* (прикро і тяжко) іти. У *чирену* (каламутну) воду піде гуцульський кінь лиш тоді, коли докладно знає *брід*; дуже *сохранно* перестушає він місця в потоках, що быстро з гуком зливають ся до головних рік; кожде *кўрбало* (глибше місце) омине він і переступить усеї *скоки* (пороги) в ріці; через *мрāvницю* (лісове багно) і *балту* (рідке болото) та *грузи* (густе болото), словом, де лише *міськаво* (болотнисто) а чоловікови *гляба* (годї) перейти, піде гуцульський кінь певно. Особливо в пригоді стає він чоловікови, коли *годїна іде* (дощ наде) та *показїть* (попсує) дорогу, внаслідком чого стає вона *пнорїста* (западає ся); а як *упаде тёмрява* (темно), або ударить

20. Гуцули ідут з терхами у місто.

нітьма, та горами стане дуже *бійно* (страшно) іти, тоді вже треба своє здорове і житє повірити кінським ногам! Зимою іде гуцульський кінь *шпārко* (скоро) лиш тоді, як на дворі *вєремє* (погода) та як бачить і чує під ногами *набїй* (утопану снігову дорогу) або *транїш* (стежку убиту вівцями); а як упаде *пошпай* (свіжий сніг), та дорога стане *кїтною*, або як утворить ся *полєдиця* (Glatteis) або *відволба* (як було мєрозно а сніг пустить, або як воднистий сніг замєрзє), тоді йде він дуже *сохранно*. Через ріку ступає він зимою дуже обережно, бо в леду бувають *прорїзи* (діри).

Гуцульський кінь живе поспільно з чоловіком, він знає добре людей, привязуєсь до дїтїй, іде за голосом людей, памятає всі плаї

21. Гучули в корові (після картини Ярошинського.)

і місця попасів або перестанків; вертає сам з далеких полонин домів, а обладований несе терпеливо *тєраси* або їздця. На кони їздять у Гуцульщині кожний, бо дороги каменисті, гори стрімкі, просторони далекі. Сидячи на кони пряде Гуцулка кужівку, а мати кормить дитину при грудех. У великій пригоді стає гуцульський кінь *привористому* або спячому чоловікови; він такого занесе певно і безпечно до дому. В день і в ночі пильнують ся гуцульські коні самі від *звірака*. Словом, наколи би не гуцульський кінь, стояли би гори пустою!

Бувають між гуцульськими кінями, особливо молодшими, *варівні* = *варівкі*, що *фиркають* (відбивають задними ногами), *піджв-*

22. Бодвар налягує до купна коновок.

ють сі (страшать ся) та *вержуть сі* (кидають ся) *будь чого*; з таким не *варко* (небезпечно) йти у дорогу; такому коневі не *паніть* (не любо) зразу йти з терхом за другими, але він з часом *навчєв сі* від другого старшого вже *бувало* і стає *розумний* як тамтой.

Ідучи в дорогу беруть Гуцули великі парасолі, особливо в часі, коли в горах *вдорожить ся дощ іти* (слота), та збирають ся по кілька разом, а в кого більше орудок, той наладовує кількоро шкапет *тєрхами*: бербеницями бриндзі, ліжниками, сукном, вовною, коновками, ложками, грибами, *лубем* (корою), сіном. Передом пускають

найстарше і найсупокійніше, *бувале шканя*, за котрим слідом ідуть інші привязані *курмеєм* (довгим шнуром) до *тарниці* (сідла) попереднього шкапета, або ступають вільно одно за одним у місто, — щоби звідтам обладовані *марфою*, потребами закупленими у *крамах* та на торзі, як кукурудзою, сілю, огірками, чісником, цибулею, горшками, кітлами (завішеними на тарницях), *сарсамою* (ремісничий знаряд), або з *бордюхом* повним муки повернути домів. (*Бордюх*, се шкіра здоймлена в цілости з кози, потім виправлена, в місцях, де були ноги та хвіст, позавязувана, в головах зрівнана і там пересилена ремінцем до стягання).

В часі ярмарків буває по дорогах дуже *глітно*; до піших і коний з терхом прибувають *дробста* (вівці) і маржина, призначені

23. Гуцули з Жаба на повасі.

на продаж, а *гайнарі* (ті що гонять жидівську маржину) та *спрєтанники*, (що збирають закуплену в селі маржину і гонять її на означене місце), *зібють* нераз *такої* на дорогі, що возом ніхто не може сеї товпи минути. Ціла тота *джурґа*, маса, посуває ся звільна наперед, творячи довгі каравани. На вперед кожної з них іде один з належних до тої групи; він не пускає свою маржину наперед а вслід за такою групою ідуть *газди*, *газдині*, що в тій групі мають свою маржинку; вони знов не дозволяють їй приостатись по заду. — Де тільки по дорогі є яка коршма, там відпочивають ті, що ще з вечера вийшли з дому. Там перекупувають *Нєхрєсти* маржину і т. н. передаючи купно гайнярам, щоб, *змудрувавши* (обдуривши) дорогою

Гуцула, і *замогоричивши* (добивши торгу), уткнути п'яному не раз замість *великої банки* (10 зр.) *баночку* (1 зр.), потім у місті з добрим зарібком збути закуплену маржину.

Посеред тої каравани найде ся де кілька візків, на котрих *каса* у місто стільки людей, кільки там може! змістити ся. З тої сумішки людей, коний, маржини, дробет, свиний та *Поганої віри* (Жидів) чути вже з далеку сварку *баришівників* (посередників купна), гийканє гайнарів, ревіт худоби, блянянє овець, квик свиний та голосне *шварґотанє* Жидів, що не обдуривши Гуцула в селі спішать у місто, щоби при помочи мійських *товтів* (купців) *змантити* його там.

Посеред тої товпи покаже ся часом *паничь* (жандарм), котрого присутність впливає незвычайно успокоюючо на той гамір!

У. Гуцульський оседок.

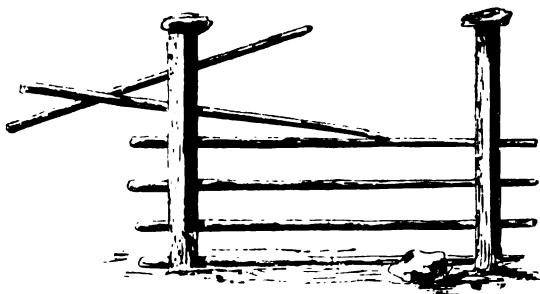

седок, се хата враз з иньшими будинками, садок, царина, пасовисько, кішниця, словом, ціле нерухоме майно одного газди, обведене плотом.

24. Оседок Ялова Луинчука в Брустурах.

До оседка входить ся *розлогами* або *воротами*.

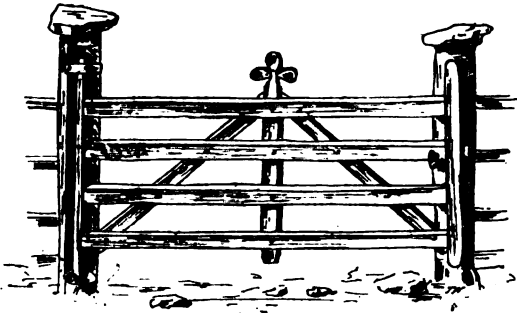
Розлоги покладені з двох у землю вбитих стовпів з видовбаними *гарами*, через котрі можна в один бік розсувати *заворітниці*

25. Розлоги, у горі розкладені.

(гладке, вібле кіле). Розлоги розкладають ся в той бік, де часть заворітниць грубша; щоби *ніші* не потребували розсувати всіх заворітниць, покладене з обох боків розлоги велике каміне, на яке ступивши перелазять через розлоги

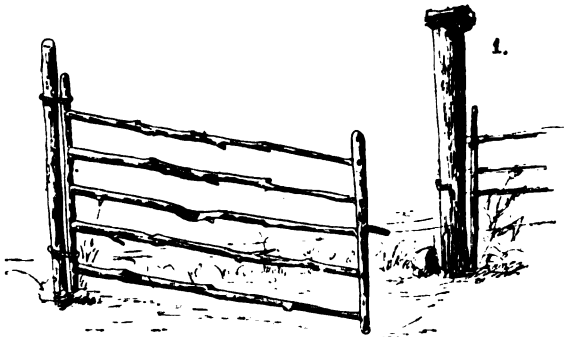
розсунені лише в горі; се против того, аби маржина не перелазила, наколи би хто назад не заложив заворітницю; для прогону маржини треба розкласти всі заворітниці.

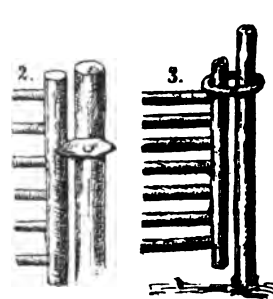
26. Ворота заперті на клюк, спочивають у каганці, а обертають ся у лещі (у горі).

дого дерева з вирубаним *спижем*, місцемн а вухо воріт, у яким оно ходить], прибитих до нерухомого стовпа; другий стовпик воріт,

Ворота, завориня, отвирають ся в один бік, а *бильця* їх заложені ціпко у гари стовпиків, з котрих один горішнім чопом обертає ся у *гузві*, засиленій на нерухомий стовп, а долішнім ходить *вухом* у *каганці* видовбанім у споду нерухомого стовпа, — або оба чопа ходять у *гузвах* або *кєчкаєх* [кавалок твер-

27. Ворота на гузвах до запереня на клюк.

28. Ворота заперті 2. на закрутку 3. на гузву.

коли ті заперті, заложений за *клюк*; бувають ворота *зачинені закрутою* або притрумувані *гузвою*.

Оба великі стовпи, де видовбані гари на заворітниці або в яких ходять ворота, прикриті *плитєм*, аби не *пріли* (не перемакали).

Розлогами або ворітьми входить ся на подвірє перед хату, яку ставлять *стельмахи*, при помочи ось якої *сарсами*, *вельзника* (знарядів): *барди*, *топора* (широкого знаряду подібного до сокири; бардою тешуть бруси); *сокири*, *гилів*, *лавки* (се до 1 м. довгий, обгилбований гладко і в чотири грани вироблений кавалок твердого дерева,

з ножем по середині як у гиблі; лавкою вимірює стельмах, чи дерево гладко обгильоване; як *пустить лавку по протесі, зараз пізнає, де є на нїм горбок*; *долотів, цюмлів* (кліщів), *пили трацької* (на 2 робітники, до різання протесів, відрізування грубих куснів дерева), *кросневої пилки в рамцях на одного робітника, клямрів, шнура, каламаря з углем розведеним водою і ваги*. *Іонталів* уживає стельмах лише для побитя хати іонтами, а де треба збити що иньше, робить се *тиблями*, деревляними кілками; дуже рідко що прибиває він *цвяжками* або *ввіздем*.

Дерево (материял) на всяку будівлю приготовлює стельмах з *віблека*, круглого пня смереки; долішній кінець віблека, від *гузвєра*, утятий на 6 м се *ковбок*, а *платва* — се 8 м. довга часть віблека теж від *гузвєра*, *кроква* — 6 сяжінь, а *кілє* 5—6 м. довга часть віблека від верхка; з ковбка колять *дошки*. З віблека лагодить стельмах *зелізником дерево*, материял на хату, при чім *бракує* він (відкидає) *ковбки бортаві* (порохнаві), *брєсклі* (сирі), та *брїняві* (перестоялі, що зачинають уже червоніти), а *лишєв мудре* (добре) дерево.

Приладженє дерево (материял) на будівлю є: 1) *вібле*, кругле і гладке, 2) *брусіванє*, на чотири грани за шнуром бардоку тесане, 3) *рїзанє*, з одной смереки трацькою пилою здовж самого *серця* перерїзане на два *протєси*, наслідком чого *протєс* з одного боку гладкий, з другого *віблій*.

Місце під *шалаш* = *шалаш* = *хату* вибирає Гуцул звичайно на горбі проти сонця; воно мусить бути щасливе, а таким є те, де маржина радо *спочиває*, або де мурашки сиплять *мурашківину*.

На таких місцї робить стельмах перш усього хрест з малої смерічки, на котрій лишає лише *верхівку*, одну верству *сучя* (галузя) під верхом. Під тою верствою пробиває він *трупїну*, і закладає через ню *лігма* патичок. Такий хрест з *верхівкою* обвиває стельмах *вовною*, убирає *зілем*, обкурює *ладаном*, *покроплює* *свєяченою водою*, потім *закопує* його по середині місця, де має стати хата. Тепер *заввєзує хату* (кладає *підвалини*) з *брусіваного* дерева, обкурює *ладаном* ціле місце *призначене* під хату, а потім і *підвалини*; де терен *нерівний*, *підпирає* *підвалини підліжками* (великим камінєм). *Завязуючи* четвертий *угол* *підвалини знає вже стельмах, яке те місце, де має стати хата, чи воно щасливе, чи ні, чи буде гадї добре вести ся, чи буде він довго жити; стельмах усе знає, але сего він нікому не каже, він лише собі се знає. А знає він се по підвалинах, по зелізнику, по голосови, як, який*

і відки його чути; чи ворона закаче, чи сорока заскрекотить, він зараз знає, як лиси підвалину зарубає. Добрий се знак, як тоді плишка (*Motacilla flava*) прилетить, або ластівка засьтіває, кінць зарває, віз зариче, або візця забліє; але як би кова заврещіла, то вже біда, або як би ворона закричала або котюга забрехала. -- Як стельмах завязав уже підвалини та добивав довбнев Гари, слухав він, чи потік ме шуміти, чи вітер буде по високому віяти або гриміти, чи з тиха долом. Як шумить потік, то не добре, і тогди не добре, як по високу вітер віз або гримить, а як долом по тихо віз, то добре.

Коли вже підвалини на всіх 4 кінцях зарубані, перетинає стельмах *Грейцар* на 4 части і кидає по одному кусневи по усіх чотирох углах із середини, надто силе у вугли сьвяченої води і кладе там хліба, соли, сиріої білої і чорної вовни.

З сею всею роботою мусить він упорати ся до полудня, бо з полудня *гляба* (не вільно) коло хати робити; на мов питанє, чому се так, відповів міні Лесьо Ковбчук, майстер з Яворова: „*Ба установили собі так з давна, аби могли набувати сі* (їсти, пити, таньцювати).“

І справді, скоро тільки підвалини готові, кладе газда по середині місця будівлі стіл, на нїм горівку, пиво і запрошує людей на *заснованє*. Ті приносять з собою на *колч* (дарунок) хліба, зерна, муки в місці, за то *жарчуют* і пють, а як у кого музика приграв, то й *данцуют*. Дехто з тих людей оставсь на *толоці* (до помочи) одну днину або більше, яка і коли у кого воля і охота.

Другого дня по заснованю завязує стельмах *одвірки*, одні з переду у *хоробмах* (сінях), другі проти тих назад дому, потім з хоромів у хату*) (комнату), у комору, як до дому. Закопуючи одвірки *хатені* у підвалину, бере стельмах з ватри, що горить посеред місця будівлі, вугля та попелу і кидає на відлів позад дому, а се на те, аби вогонь не *ханає* ся дому.

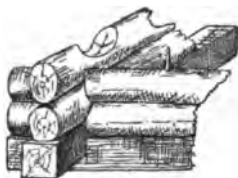
По завязаню одвірків ставить стельмах *оструб* з дерева віблого, або з протесів або з брусів; відповідно до того бувають хати *віблі*, *рівані* (з протесів) і *брусовані*.

Щоби вібле дерева покласти у вугол, робить стельмах у місці, де один віблек *паде на другий*, іменно в гузвір одного *круглі Гари* (вижолобленя), в які має впасти *вершєк* другого вібляка так, що

*) *Хата*, се дім з одною комнатою, а *хаті* з двома комнатами. Для зрозуміння буду уживати слова *дім* в значіню цілости, як теж і Гуцули говорять, а слово *хата* на означенє части дому, комнати.

в цілім острубі верхішки одного вібляка падають у гузвірі другого ; в той спосіб вирівнює ся висота цілого оструба.

Так само кладе стельмах оструб з *протесів* віблюю стороною до *надвіря*, а гладкою до середини.

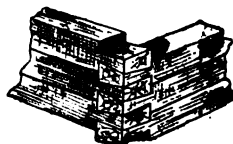

29. Вугли.

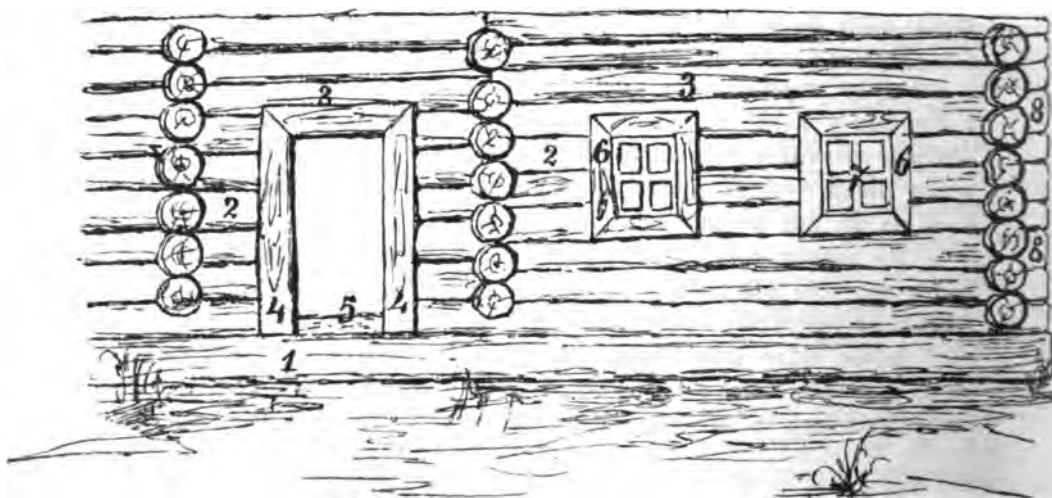
З оструба віблого та з протесів ви-стають кінці дерева по за оструб ; ті кінці, як також і місце, де вони ловлять ся, на-зивають ся *вуглами*. — Верхній попереч-ний вугол оструба вихоплює ся по над до-лішні ; він теж часто вирубаний у *сидці*, які вистають що раз більше з долини у гору. (гл. об. 32.)

Оструб з *брусів* зав'язує стельмах на *замки* без вуглів ; в тій цілі кладе він кливи відповідно виру-бані один поверх другого і збиває їх *тиблями* (деревляними кілками).

При одвірках зав'язані вібляки чи протеси тільки одним кінцем у спідні ві-бляки чи протеси, а другим кінцем, *ву-хом* (чопом) входять у *гари одвіркові* ; такі часті оструба називають ся *сімці* (*сомець*) ; вони вяжуть теж вугли або замки оструба з *варцабами* вікон. Де-рево, що лежить поверх одвірків, іде вже

30. Замки.

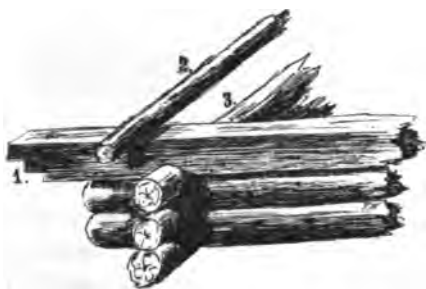
31. Оструб. 1. Підвалина. 2. Сомець. 3. Правило. 4. Одвірки. 5. Поріг. 6. Варцаби. 7. Рамця. 8. Вугли.

право від вугла до вугла, чи від замка до замка; воно називає ся *правіло*.

Завязавши оструб кладе стельмах верх него *сволоки*; поперечний сволок зарубує він у оструб, де той сволок вистав по над вікнами на задвіре; три або чотири поздовжні сволоки *лягають* на поперечний, а зарубані їх кінці лежать на острубі. Зі споду на середнім поздовжнім сволоці пише стельмах *хрест*, а коли *вміє та хоче, то і що инче*. На поздовжних сволоках лежить *стеліна* з гибльованих тертиць, впущених (аби добре приставали) одна *шпунтарем* у жолобницю другої; в горішнім віблеку, протесі, чи брусі оструба видовбана ширша жолобниця, в яку впущена цілою своєю грубостоєю крайня тертиця стеліни.

Над хоромами не кладуть ні сволоків ні стеліни.

Поверх стеліни на вистаючих верхніх углах оструба покладаєна *обрубина*; вона замикає хату зверху так, як зачинала її з долини підвалина; поміж стеліною а *підкрівною латою* лишена шпара для проходу диму з пода.

32. Верхній вугол. 1. Обрубина. 2. Віблек, на яким опирає ся стріха. 3. Шпара для проходу диму.

До обрубини *затоплені кізли* з віблеків і прибиті тиблями; у горі, де кізли сходять ся з собою, збиті вони тиблями в *завязки*; долішні кінці кізлів вистають з обрубини і творять враз з побовм вистаючу *стріху*, щоби не *чуріло* на оструб. Аби завязки кізлів (у горі) не *розходили ся*, повязані вони до *бурк-*

ниці (довгого віблека) що йде *гребенем* даху; до тої буркниці прибита зо споду кожда пара кізлів *кльоками* (гаковатими тиблями); кожду пару кізлів між собою вяже під верхом іще *бантинг* (тонкий віблек); поверх кізлів з долини до гори прибиває стельмах тиблями лати, він *латкує* кізли. — В буркниці є на оба боки *гари*; у ті заходять кінцями дошки, що йдуть з гори в долину і укривають хату; самаж буркниця покрита зверху *драніцями* (на метер довгими тонкими коленими дошками), щоби не пріла; верх лат покладені драніці одна побіч другої, а в місцях, де дві драніці сходять ся, верх них третя, аби не чуріло на під; верх драніць покладене довге кіле, привалене камінєм, аби вітер не розніє драніць; така хата зве ся *камінєм провалена* або *плюска*, бо її криша слабо похилена (під кутом 25—30°); *побита хата*, се знов така, у якої криша

нахилена під кутом до 60° ; її *нобій*, 6-я падеві дошки, уложені як дра-
ниці, але прибиті у *рвди гонталями* до лат; в ще хати *нобиті гонтами*.

Прічівки (боки) даху не добігають від стріхи похилисто аж
до *гребеня*, але ломлять ся вже в $\frac{2}{3}$ части і йдуть відси прямо-

33. Хата Шкрибляків в Яворові.

висно до буркниці, наслідком чого творить та часть причівка трикутник,
заложений драницями; у причівках в *перехрєсне*, мале віконце

(без скла) звичайно
в формі хреста, куди
виходить дим, що йде
з комина у хороми,
а звідси *стелить ся*
по поду.

Новіцями часами
кладуть у даху о-
сібні *димники*, з яких
вимітає *сажєр* сажу.

Віблу хату (о-
струб покладений зві-
блеків) клинкують із
середни, потім наки-
дають глиною і бі-

34. Прічівок.

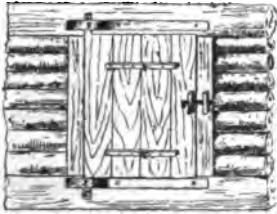
лять, а з *надвіря* *імшать* її (закладають мохом кожду розколі-
бину поміж віблеками).

Стіни *митой хати* (покладеної з протесів або брусів з середини обгильбованих) миють, а щоби стіни скорше пожовкли, додають до води, якою їх миють, капустяного квасу.

На підвалинах кладуть *ліґари*, а верх них *підміст* з тертиць гильбованих, засипавши уперед місце поміж ними глиною та камінцем.

Є ще много хат без помосту; у тих *мастить* газдиня кілька разів до року *долівкі*, засипані глиною до висоти підвалин.

Скоро хата *укрита*, закладає стельмах двері і вікна; двері входові вироблені з гильбованих тертиць збитих *шпугами* (попереч-

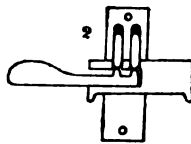
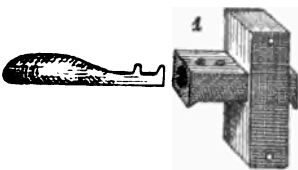
35. Двері. Гильбовані тертиці збиті поперечними шпугами; врубані з лівого боку вуха ходять у кечках; двері замкнені на засув.

ними впущеними або прибитими листваами); лівий бік дверей має зі споду і в горі *вуха* (вистаючі чопи); між одвірки у споду кладе стельмах *поріг*, в ній видовбує з лівого боку *каганець* (ямку), де вкладає двері долішнім *вухом*; горішнє вухо дверей прикладає до одвірка і примочує його *кечкою*, каблуківато витягим кавалком твердого дерева з врубаним *стижем* (місцем на вухо); замість каганця кладуть і у споду кечку;

у каганці і кечці або у кечках *ходє двері вухами* завше до хоромів.

Входові двері замкнають ся на *замок лавчастий* або *замок бганий*.

Замок лавчастий, сліпий, зложений з одного *одвірника*, *засува* і *зубчастого ключа*. Гранчастий одвірник його, гладко з твердого дерева оброблений, прибитий із середини хоромів до одвірка; в тім одвірнику є *лавки*, гладкі кавалки твердого дерева, які можуть

своїм тягарем легко упасти в *ґари* видовбані у засуві, наслідком чого хата буде замкнена; щоби двері отворити, треба ключа *з зубцями*, які своєю величиною і відступами відповідають цілком положенню і величині лавок. Через отвір, зроблений в одвірковім сомці, впирає ся з надвіря руку з ключем у хороми, там треба вложити з правого боку у засув ключ зубцями у гору, шукаючи за лавками; скоро зубці натраплять на лавки, треба піднести ключ у гору, його зубці підносять лавки

36. Замок лавчастий. 1) Ключ висунений з одвірника. 2) Перекріві через замок з ключем під лавками.

своїм тягарем легко упасти в *ґари* видовбані у засуві, наслідком чого хата буде замкнена; щоби двері отворити, треба ключа *з зубцями*, які своєю величиною і відступами відповідають цілком положенню і величині лавок. Через отвір, зроблений в одвірковім сомці, впирає ся з надвіря руку з ключем у хороми, там треба вложити з правого боку у засув ключ зубцями у гору, шукаючи за лавками; скоро зубці натраплять на лавки, треба піднести ключ у гору, його зубці підносять лавки

з засува; потягаючи тепер ключем в правий бік, висуваємо і засув, що вихопившись зпоза дверей, дозволяє їх отворити.

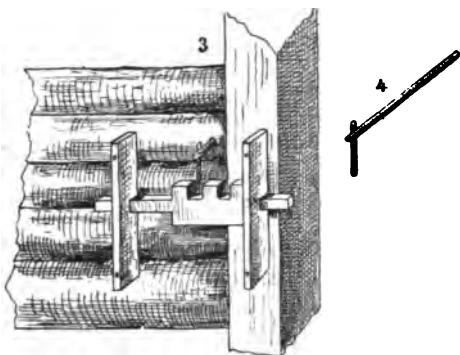
Грубість ключа, число зубців, їх віддалення від себе і висота, що все мусить докладно відповідати гарам у засуві і лавкам у одвірнику, не дозволяють отворити замок без відповідного ключа.

Лавчастий замок називає ся також *сліпий* тому, бо механізм його (лавки і гар) укритий.

Інші лавчасті замки отвиряють ся ключами, яких не треба всувати в засув, але вложити в одвірник з боку, а викрученням ключа зубчастого будуть підважені лавки, наслідком чого можна засув висунути, як у попереднім замку.

Лучає ся часом, що ключ *вихопить ся* з руки і упаде у хори; без него годі отворити замок; тому прив'язаний ключ на довгим шнурку, або під отвором стоїть полничка, на якій ключ спадаючи задержить ся.

Замок бганий або *одноручний*, зложений з двох *одвірників* і з *засува в жолобцями*. *Одвірники*, се обтесані кавалки твердого

87. 3) Замок одноручний, 4) ключ бганий.

дерева, з яких один прибитий до одвірка, другий до оструба; в одвірниках ходить *засув*; такий замок отвиряє ся ключем *бганим* (складаним); його впирає ся з надвіря через діру, поза якою *язик* ключа спадає у долину в жолобицю засува; викручуючи ключем на право висуваємо засув зпоза дверей, наслідком чого вони відмикають

ся; коли-ж посунемо отворений засув повисшим способом на ліво, *вихоплює ся* засув зпоза одвірок і двері, — він замкне їх.

Описані замки мож замикати і без ключів; в тій цілі треба засув скоро пересунути через одвірник, причім лавки самі впадають у гарі засува. Щоби засув не *перебіг* через одвірник, але забіг як *треба до самої міри*, він з обох боків або *варубаний*, або з него вистають чопики, котрі спирають його; по за них він не піде *ні в зад ні в перед*.

Аби входовими дверима заодно *не верзати, не рипати*, кладуть по при них з надвіря при одвірках до 1 м. високу *фіртку*, зроблену з лат, як ворота; се на те, аби вівці, свині не залазили у хори,

коли двері *відчинені*; фіртка ходить у гужвах або кечках зо спижами, прибитих до лівого одвірка; вона примикає ся (як ворота) на *клюк*, на *засув*, *закрутку*, *залізну заціпку* або на такуж *клямку*.

Двері з хоромів у хаті *зачиняють ся* на залізну клямку або замикають ся на колодку.

Поверх *варцабів* вікон покладене *футрина*, а в вікна рамці з 4-а *скленками* (склом), надто часто з надвіря *віконниці*. — Дехто визначає свої вікна тим, що оббілює їх довкола по варцабах.

Є доми з одною хатою і з двома хатами; в остатнім случаю називає ся хата на право від хоромів *правачкою* а хата з лівого боку *лівачкою*; називають теж таку хату, що стоїть звернена до полонни, *горішною*, а *долішною* тоту, що звернена до *подбля*.

Коли хата поставлена, виймає стельмах закопаний хрест, утне *верхівку* (вершк з верховим сучем, віха), а хрест сам прибиває до схід сонця з правого боку хати від причітків на буркеницю, або над одвірками, де той хрест стоїть на все.

Коли стельмах упорав ся зі своєю роботою коло оструба, побою, стелини, помоста та дверей, закладає він у хаті піч, у *праваці* з лівого боку, а у *ліваці* з правого боку дверей. В тій цілі кладе він у тих місцях в високости одного метра на підійжках закопаних у землю деревляну стелину, обведenu до широкости 40 см. з двох боків звернених на хату *опіцками* (з протесів); з двох других боків зарубана тота стелина у стіни хати, де міцно держить ся; на тоту стелину насипає глини і каменя до високости опітків, і убиває *туго* довбнею; по середині вибитої стелини стелить короткий грубий ковбок; з двох боків від хати кладе в віддаленю від того ковбка прямовисно дві *лодві* (широкі грубі дощці), і вбиває їх у місці, де вони з собою або зо стінами творять простий кут; тепер силе верх згаданого ковбка і в округ него глини як у яку скриню (замкнену з двох боків лодвами, а з двох других хатніми стінами); глину тоту убиває теж довбнею дуже туго до високости лодв; коли вже глина рівно з лодвами убита, відкидує майстер лодви, а ковбок підпалує; заким сей вигорить, висохне убита глина, по чім витісує газда рикалем і впрівнує те місце, де був ковбок, і *піч готова*; побіч печі роблять таким самим способом ще менчі *пічки*, в які кладуть у *горшетах* зготовлену страву, аби була тепла. Піч і пічки звернені отвором до вікон; часть перед печею називає ся *пріпічок*, а з боку *запічок*; в пріпічок вбивають дві залізні або деревляні *лабкі*, на яких укладають поземі рамці; на них мурують *кожин*; в тій цілі роблять з глини, званої *мармурок*, *брусчка* (цеголки) і укладають їх на поземих рамцях відносно до того, який

має бути комин, як він *проти хати пасув*; у горі комина кладуть укосом на плитю або зелізнім *шіню* з брусочка *каглу*, яку пускають через стіну у хороми; комин укривають плитем такої величини, який він (комин) у горі за широкий, почім замащують його з усіх сторін глиною.

Є теж у гуцульських хатах комины з кахлів вироблюваних гончарями в Пістині і Коссові. Ті кахлі поливані і украшені зобразами цвітів, церков, хрестів, образами святих, сценами з гуцульського життя, гербом Австрії, звірами і т. и.

38. Комин кахлевий.

Дим, що вихоплює ся з ватри, яка горить у печі чи під комином, виходить комином і каглюю просто у хороми, а звідси на під.

Коли при печі нема комина, тоді виходить дим просто на хату, а звідси через двері у хороми або вікнами на двір. Така хата називає ся *курна* або *бурдэй*; підчас того, як у такій хаті горить ватра, сидять люде на низьких стільчиках, або на *кайлаках* = *утинках* (коротко утятих ковбках), аби дим, що збирає ся під стеліною, не вигризав очий. У такій хаті стеліна і горішні части стін темно-вишневі від диму.

Від диму, що в усіх хатах іде з хоромів на під, прикурюють ся хороми і цілий побій зі споду; обрубина і піддаше стають вугляно-чорні, вишня часть побою темно-вишнева, а у споду при стеліні ясніща.

Піч займає майже четвертину цілої хати (комнати); у ній або під комином варить ся страва; у пічках стоїть *мерендя* (готовий харч): *кітлик* або *кулешівник* з *кулешірем* (горнець, в яким готуєть ся кулеша і патик до заколоченя її), *гладунець* з молоком; до стіни печі припертий деревляний *круг*, на який викидає ся зготовлену кулешу, в куті стоїть *вишка*, мала лопатка до мішаня, *рабат*, *рабатка* (стирка); надто в піч огнищем родинного життя, коло неї вештає ся заєдно газдня, до пічок заглядають часто ті, що зголодніли або запізнались у обіді; на запічку сидить баба з кужівкою, а верх печі за комином усі діти, деякі з них голі-

сенькі, а по при них вигрівають ся старші та ті, що *розболіли ся*, той що *упаде у лёжу*, а вже більш усіх ліниві; тому то і сьпівають до дітей, що зимою заваджають у тісній хаті:

Діти, діти, де вас подіти?

На піч запхати, та їсти не дати!

або глузуючи з лінивого:

Живіт мене болить,

На піч мене пустіть,

На саму середину

Загріти черевину.

Попри людий гріє ся на печи кіт, що завжди *прєде*.

У *кочергах*, у куті коло дверей і печі, стоять приперті до стіни: *кочєрга*, *замітавка* (лопата до грани), *огрібач* (патик, яким підгрівають грань), *віник* (до вимітання попелу), *весло* (коромесло); *лопата піківна*, якою саджають хліб у піч, стоїть у *порядку* на *гредці*, аби була чиста.

Під тою самою стіною, під котрою покладена піч, стоїть *ослін*

39. Стіна ліва з печєю, постелею.

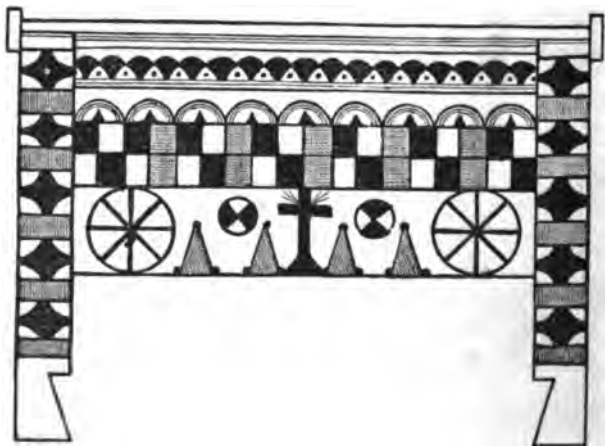
зроблений з *лодвіє*, опертих одним кінцем о запічок, другим на лавици, уставленій здовж стіни проти дверей; новіцями часами ста-

влять уже готові ліжка; ослін чи ліжко застелені *постелею*: сїном, ліжниками, а в головах в *джерга* (підклад з ліжника або сїна).

Над постелею здовж неї висять на сволоках дві *гредці* з довгих тонких віблеків; декуди бувають ті гредці гарно орнаментовані, тривко прибиті до стелини; на гредках порозвішуване усяке *фантє*, *лудина* (зверхне убранє) святочне, *гуглі*, ліжники, *коверцові* (барвні) ліжники вироблені на запас або до укриваня для тих, що сплять по лавицях і т. и.; у поперек постелі у ногах в одна гредка, на якій висить *колиска* так низько, щоби мож у ночи дитнну ногою заколисати. Колиска зложена з двох гладких *кругів*, сповних тонкими *побічницями*; вона висить на *дугах* з *курмеї* (грубого шнурка).

Здовж стїни проти дверей стоїть 50 см широка *лавиця*, зроблена з тертиці до 10 см грубої і довгої як стїна. Проти дверей перед лавицею стоїть *скриня* або *стів*.

Скриня, зроблена з букового дерева, стоїть на чотирох *прямих* ногах і служить до тої ціли, що стіл, надто до переходаня сорочок, лудиня і пр., в якій ціли здоймає ся з неї гладка мита

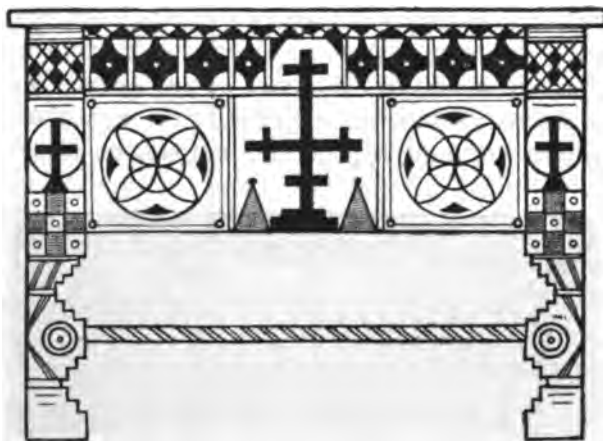
40. Скриня з букового дерева вирізувана і писана

стільниця. Дерево (материял готовий) на скрині запускане червоною краскою а потім вирізуване; деякі поля поміж вирізуванем помальовані *черленою* і синьою краскою (об. 40 і 41).

Бувають також білі скрині, тільки вирізувані або випалювані (об. 42).

Стів (об. 43) складає ся з двох плоских на вхрест зложених ніг, сповних *побічницею* в *завязку* (в місці, де побічниця переходить

через ноги), прямиценою до ніг *клинцями*; у долині обведені ноги *підніжжям*, яке вяже їх сильно і не дає їм розходити ся; верх ніг

41. Скрина, вильший орнамент як об. 40.

лежить груба широка *стілниця*, під якою в *шубляда*. Такий стіл, укритий все *скітертею*, буває у декого незвичайно красно плоскорізь-

42. Скрина тільки вирізувана. Судячи після дерева, має вона коло 200 літ; власність музею ім. Дідушицьких.

бою і червоною барвою *писаний*, або випалюваний; він вироблений з м'якого дерева. Стіна над столом призначена на *образнік*; по-

серед образів мусить бути образ св. Николая. Образи *учічки* свяченим зілєм; верх них висять *писанки* і *голубці* (тулуб тих голубців творять випороженні писанки, до яких приліплені з двох боків і з заду як вахляр пофалдовані кольорові папірці, що представляють крила і хвіст, а голова дороблена з воску украшеного позоліткою); місце під образами завішують *дїдами*: по два *кукурудвяні шульки* у *гушму фостами* звязані, по середині тих шульків привязують червоною ниткою *чівкі* (кукур. волос, котрий звисає у долину, де

43. Образник. Під ним писаний стів заставлений у Великдень.

його рівно обтинають); з *шумеліня* двох шульків (листя що укриває шульок) плетуть *кіску*; такі *дїди* вішають на *цвек* під образи, або накладуть на *бегарик* (патик) і кладуть верх образів.

Образи убирають теж свяченим зілєм та *сиріними колачами* (весільними).

Здовж передньої стїни, в якій є одно або двоє *вікний*, уставлена широка груба лавиця, а над вікнами довга *полиця* або така *гредка*, як над постелею.

Із сторони від вікон стоїть при *придверній* стіні шапка з полицями; вона займає цілий бік стіни від дверей до передньої стіни. Полиці тої шапки вузкі, в них понакладаві миски, *гліки* (збанки), *черсайкі* (горшки), горшета, баняки, *пугарі* (склянки), *пурція* (келішок), фляшка заткана *гровдем* (грізд = корок), *блехівка* (бляшана літра), *гуска* соли, ліхтарь і т. и.; долішня часть шапки ширша, замкнана, на ножі, ложки, сіль, фляшки, баньки і т. и.

Над одвірками хатвними є ще *намисник* з мисками поливаними, збанками і пр., а верх него пушка на перець, товчок, лійка

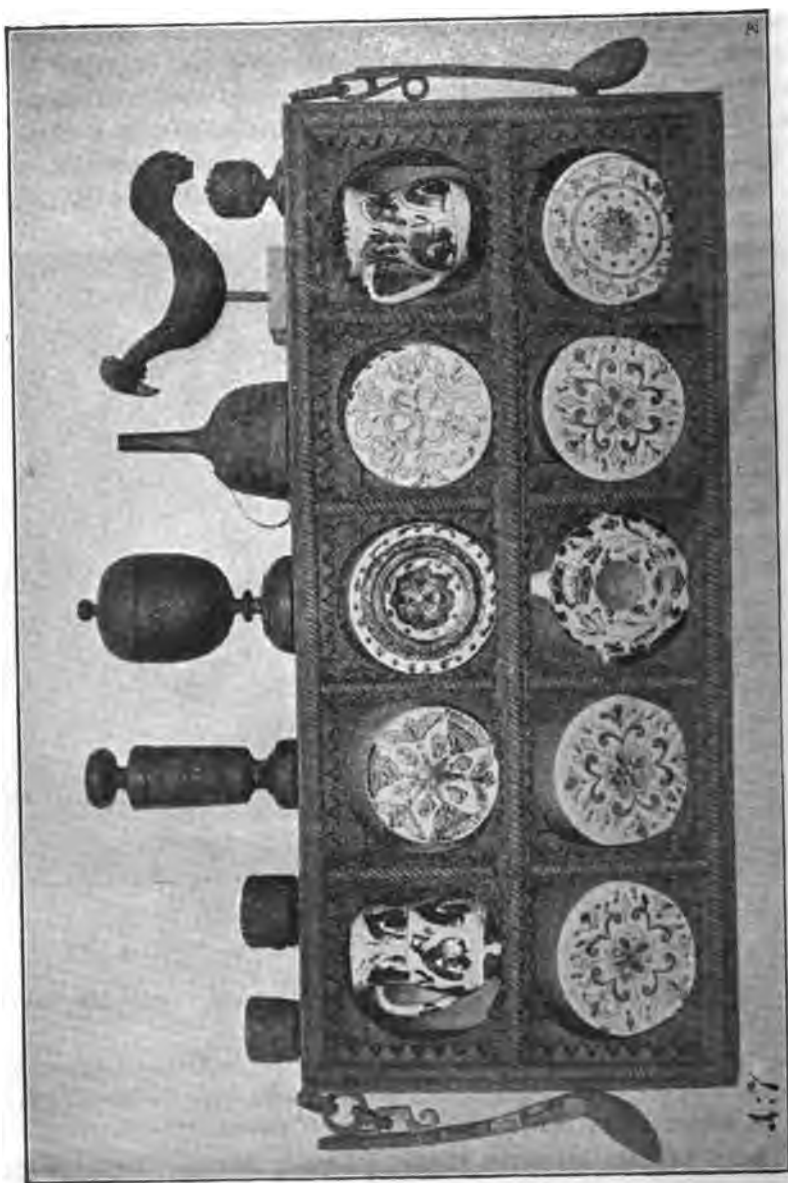
44. Придверна стіна.

і т. д. — Намисник служить більше для окраси, тому він часто різьблений або у взори випалюваний (об. 45.).

По вільних стінах хати висять *тоніручі*, *табівкі*, *пороховниці*, *боклагі*, *гаранники*, дзобні, а де в кого *кріс* (пушка) (див. вироби домашнього промислу).

У хату вносять варстаті ткацкі і иньші, коли до того прийде час, про що буде мова низше.

По стінах хоромів, які ніколи не мають стелини, висить на клинках: в вінках кукурудза, *рєд* на коня, *тάρниці* (сідла) з стре-

45. Намісник. Дерезо вказує, що він роблений перед 100 літами. Власність музею ім. Дідушницьких.

менами, узди, капестри, шлії, ліци, попруги, нашильники, ярем, занози, коси, ливва до сїна, пили і інші газдівскі потреби, а по кутах стоять *чубєрка* (дїйниці), *полїбочки* з капустою, огірками, буряками, квасом, мотовило, ручні жорна, або такі з *корбов* = *ручні*

46. Ручний млин. Власність музеа ім. Дїдушицьких.

млин. У него в на спїднім *єрмі* корба до кручення колеса з *пальками*, що обертає ся на *валї*; верх того єрма *спочиває* на лодві *спїдник* (камїнь) у обручи; верх спїдника лежить *повєрхник* (другий камїнь); у серединї поверхника затоплений зелїзний *веретїнник*, котрий переходить через спїдник, під яким є зелїзне *веретєно*, що опирає ся

в каганці підойми, яка йде здовж ерма по середині; верх долішного ерма в друге менче, *кошеве*, де в горі в кіш, а під ним *ко-ритце в вухо*; колесо, кручене корбою, зачіпає палькками за *спичі* веретена, а обертаючи ся обертає й поверхник, який ходить у обручі; *спружина*, що в на поверхнику, бє о вухо коритця і витресає з него зерно; воно паде у *прогорницю* (діру у верхнику), а з відси поміж каміня; тут воно тре ся на муку, яка паде *мучником у корито*. — У кошевім ермі в *закрутка*, нею мож кіш висше або низше спустити, проти того, чи треба більше зерна чи менше дати під камінь; як дасть ся більше зерна, то йде мука *кружкіца* (грубша), а як менше то *мілька*.

Є теж у хоромах *стуна походюча*, зложена з колоди видовбаної у горі ширше а в споду вузше, а у дні вкритої зелізіним *постолом* (бляхою); до тої колоди впущений прямовисний *єрєм* (два тесаїні *рамена* з поперечницями); через поперечниці впущений довгий *макогін*, котрого вершок обтяжений колодою, а сподок зарубаний і зі споду вкритий зелізіним *постолом*, аби добре упадав у *ступу*; з боку ярма уміщене колесо з жолобом, яке обертає ся на валу; жолобом колеса перебігає шнур, що на однім кінці двигає *макогін*; другий кінець шнура присланий до *стунатня* (дручка), що ходить *валом* у *єрмі* ступи. Подавлений ногою ступатень похилає ся в долину, тягне за собою шнуром макогін у гору, а коли нога пустить ступатень, паде макогін своїм тягарем у ступу, де піхає сіме або зерно сонішника на муку. Дно ступи і спід макогона заковані *постолами* на те, аби дерево не гризло муки. У *кюні* (звичайній ступі) держить ся макогін на ступатневи і паде у ступу хитанєм другого кінця ступатня; — з *муки* стертої у *ступі* або *кюні* бє ся в *олійниці* олїй.

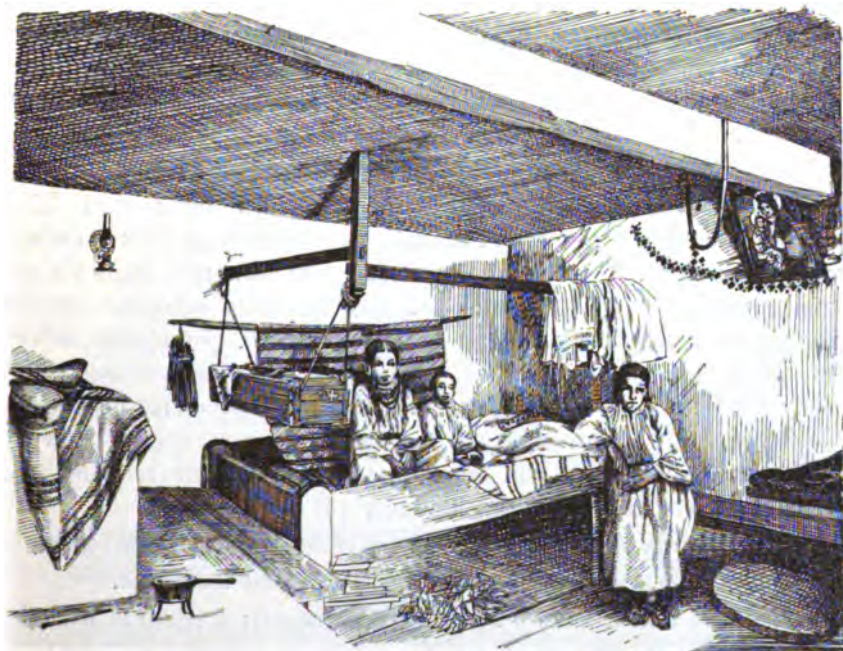
До оструба хоромів приперта *літря*, драбняка, якою мож лізти на під.

До осьвітлення хати служать нинї нахтові *лямпи*; давніше осьвітлювано хату смоляними *скипками*, що завдно під коминном горілі, або сьвітлом *каганця* з лою; з лямпою нахтовою не вміють Гуцули добре поводити ся, наслідком чого вона часто *самопотіть* і обкопчує хату.

Так виглядає нутро хати (хатий) Гуцула, де в *гараді*; не все, що подане повнше, мусить бути в кожній хаті; се йде *проти* потреб та *гарадів* газди, так як і гуцульскій дім може мати у одного Гуцула одну хату, у другого дві розділені хоромами; де в дві хаті, там живуть або дві родині поруч себе, або газди ужи-

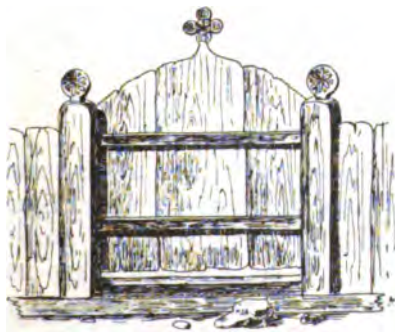
вають одну хату на щодень, другу, *світлицю*, про свята, або теж живуть в одній самі а в другій слуги.

Перед хатою в завше *приспа*, у бідного з каменя, у засібніщого з грубого віблека або такоїж дошки; де в дві хаті, там поста-

47. Нутро бідної хати.

влений перед ними *Ганьчик*, понад який вистав *піддашв* (продовжена стріха). В ганьчику в осібна фіртка проти входових дверей хатних; вона ходить у стовпиках ганьчика, закінчених круглими *рвклинками* (вирізуваннями); посеред фіртки вистав хрест.

48. Фіртка у ганьчику.

Побіч хати *правачки*, а часто також і по при *лівачку* добудована *кліть*, до якої заходить ся просто з хати дверима покладеними в стіні між постелею і столом, або з ганьчика; кладуть теж *кліти* при задних стінах хати, тоді заходить ся до них з хоромів; *кліть*

— *комора* належить до гаадні, там стоять на землі: *поливальниця*

(зільніця), *бодня* (замкнена бочка) і инше *суднічє* = *судіне*, як: бочки, бербениці з бриндзею або гусьялкою, *фаски*, скіпці на *дору* (пасху), дійниці, відра, корита, діжі з зерном або мукою, полонники, *ботелєв* (масничка), *чагун* (великий спижевий горнець), *мотовило*, самотока, сновалка, *гребінка до вовни*, *дергівка*, скриня писана з білем, запасками, сукнами, а на полицях: пранник, маглівниця, тачівка, ложки, миски, *макортик* (макітра), бундзи, *масло у фасці*, суш, *побкладки* (яйці); по клянках висять: *букіт* (кусак солонини), *бужениця* (вуджене мясо), *чісок*, *цйбуля*, *чоботи*, *кресані* (капельюхи), *кожухи*, *петєчє* (не піхане сукно) і т. в.*).

Статні (*статок* = майно) газди ставлять побіч хати осібні *амбарі*, більші від прихатних клітій, на сховок повиспих і иньших знарядів і потреб. У кого є більше овець, той ставить з боків і з заду хатній *притулі* або *колєшні* з осібного низького оструба; ті притули вкриває дах *хатєний*, продовженє стріхи. До притулу ведуть одні двері через задню стіну хоромів, а ще одні, зглядно двое з боку (-ів) хати. У притулу іде зимою всяка маржина, передовсім *дробєта* (вівці); літом притули порожні. Не тільки самі притули, але і тепло, яке стає у них від поміщених там овець та гною, охоронюють зимою хати від студени (див. об. 50).

Крім притулу ставлять на *загороді* близь хати осібні *колєшні* для кожного рода маржини, а надто *древоруби* на дрова.

Кладуть також доми з *ґраждю* (кліткою); в тій цілі обводять ціле місце призначене на колєшні, амбар, *древоруб*, високим парканом, по над який кладуть широкий, у сторону подвіря слабо похилений дах, що опирає ся з одного боку на паркані, а з боку від подвіря на стовпах закопаних у землю. — Під тим дахом *ґражди* стоїть віз, плуг, сани, колєсницї, *карўци* (скриня на 2 колесах, до якої скидають *скісканий* з під маржини гній, а коли повна, вивозять на поле), *корчўги* (короткі сани до воженя ковбків), *дерево* і т. и.; зимою в часї метелиці або великого морозу криють ся під той дах коні, *худоба*, яка у *Гуцулів* *ховає ся* на дворі.

У *ґражді* є брама зроблена з тертиць, а по при ній звичайно і *фіртка* з *перелазом*; вони криті осібним двобічним *побовм*. Брама з *дашком* трохи висша від *ґражди*. Ціле обійствє з *ґраждю* творить *чотиракутник* замкнений на всі боки, так що з вулиці видно лиш *паркан* і *кришу хати*. Такі хати називають також: *хати з брамами*, а ставлять їх у подальших відлюдніщих місцях, або де бу-

*) О тих і иньших тут згаданих знарядях подаю понижше в осібних розділах.

вають сніжні *замети*; вона безпечна від вовків і *фубалиці* (сніжної замети).

На дверях усіх будинків вирізають, випалюють, або намазують дехтем хрест, щоби *щезуні* не входили до середини, не наносили хвороби людям та маржині.

Скоро хата і другі будинки скінчені, *процвв* газда стельмаха ось якими словами: „*Процвй мене, як я тобі братчіку чим не вгодив*“. — У відповідь каже стельмах: „*Най тобі Бог с'втий про-*

49. Хата з граждою (у брамах).

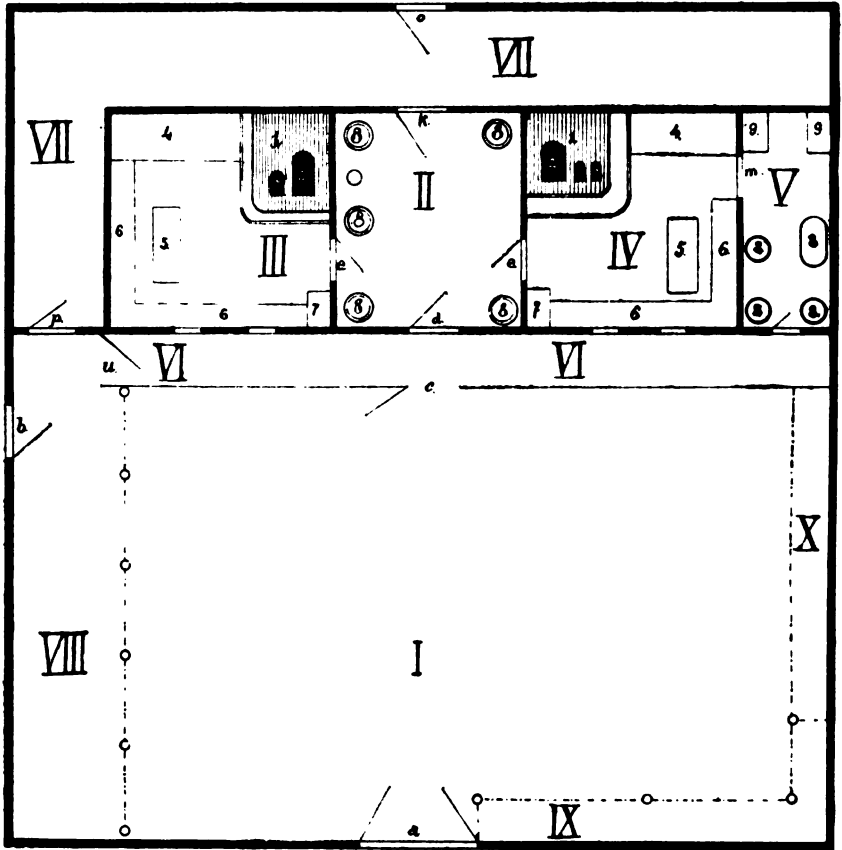
стить і я процвю“. Так три рази, а потім дав газда на проціне стельмахови полотна, сукна, що який *вітєкає* (може).

Подвірє перед хатою виложене великими камінями; воно звичайно дуже згружене маржиною, що туди ходить свобідно, а часті дощі, які падуть у горах, не дають тій грузи висихати.

Майже на кождім подвірю *сторожить мушію* (добро газдівске) *жёрва* (лютій пес) = *нірга*, = *сторож*. Аби пес був *лютий* і *пруткий*, треба мочити тютюн через три дні в молоці, потім перецідити молоко через вістрє коси і зварити в нїм освєче гніздо з осами, при чім треба говорити ось яку примівку: „*Абис був острый, як*

косо́, а жёрсткий як осá“. Зварене молоко дав ся псови їсти у *чєру* (рідка кулеша); від того став він дуже лютий.

На подвірю видно теж, особливо у перевідняків, кури (така,

50. План хати об. 49. I. Подвіря. II. Хорони. III. Лівачка. IV. Правачка. V. Кліть. VI. Іаньчик. VII. Притули. VIII. Кошери IX. Дрезоруб X. Піддаше. а. брама; б. фіртка бічна; с. фіртка в ганьчику; д. двері входові; е. двері хатені; к. двері у притули з хоронів; м. двері до кліти; р. двері в надвіря у притулу; о. фіртка у сад. 1. Піч; 2. піч пічна; 3. піччи; 4. постіль; 5. стів; 6. лавиці; 7. шафа; 8. бодні; 9. скрині у кліти.

що перший рік кладе яйці, називає ся *писківка*), а декуди і *пульпакі* (индики).

На царинках видно літом малі копиці сїна, які складають у *одєнки* (одна велика копиця) під *оборбєи* (дашок опертий на чо-

тирьох сохах) огорожені *облотом* (з кіля, вориння і гужв як пліт), щоби маржина не скубала сіна з оденка.

Є також близь хат і *єми*, викопані у землі а зверху лодвами та землею вкриті, на молоко, *сколѳтину* (маслянку), *гусьленку* (молоко уперед переварене а потім сквасніле), яка дає ся переховувати цілими місяцями і потім уживати; гусленка має в прожитку Гуцулів велике значіве, бо гуцульська маржина, зимуючи на дворі, не дає в таку пору досить молока; тому *прѳчуть* Гуцули літом гусьленку, а уживають її в зимі і на весну. У ємі преховують теж *слатину* (сировицю) і *бурѳишку* (бульбу).

Гуцули, що мають більше газдівство і родину, і приневолені тримати слуги, лишають літом при хаті *дїйники* (кількоро штук коров та овець дїйних) для літного *прожитку*; у таких газдів є близь хати осібний *ватарник*, де варять молоко, кулешу, роблять гусьленку і пр. Ватарник зроблений з низького одвобічного оструба, на якім опирає ся похиластий дах, з переду підпертий двома *сохами*; при острубі ходить на гужвах або кечках до 2 м. високий *грубий стовп*, до якого прибитий поземо на 1½ до 2 м. довгий *веркльоґ*, зроблений з двох кусників дерева, що з переду не сходять ся; в тім місці ходить *берѳѳела*, на котрої *ключі* висить на дугах *казан* (зелізний баняк); наслідком такого урядження можна веркльоґом враз з стовпом посувати то в право

51. 1. Оструб, 2. побій, 3. соха (тут відтита по середній), 4. стовп, 5. веркльоґ, 6. берѳѳела, 7. казан.

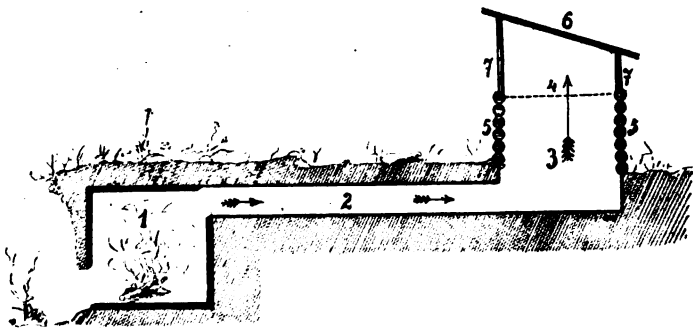
то в перед то в зад; — дірки у берѳѳелі уможливають надто підвишене або знижене казана після потреби. — Від сторони вітру закривають ватарник лубем.

Майже в кождім оседку знатнішого газди знаходить ся близь хати сад. В нїм ростуть яблоні, груші, черешні, вишні, сливи, *терносливи* (*пруні*) і *білосливи*; в с. Шешорах ростуть превеликі *черехи*, красою і величиною своєю що найменче рівні клепарівським черехам; садять теж *веприни* (волохатий) і *аґрест* (гладкий) і *євірницї* = *винницї*, (порічки звані євірницями тому, що листє їх подібне до листя яворового; з євірниць роблять квас); у декого є також *бросливи*

(оброслі сливи, Pfirsiche). Деякі Гуцули *носять* ся дуже в садах і вміють дуже добре *класти присіди* (щепи).

Щоби дерева красче родили, перев'язують Гуцули на різдво пень дерев овочевих предивом. Здавало би ся, що се *чари*; однак, воно має свою реальну підставу; так робити учать нині всі підручники садівництва, а то на те, щоби гусіниці, які виколують ся з кінцем зими з ячок зложених у землі, не лізли на галузе дерева, в чім їх здержує власне те прядиво, в яке гусіниці зачіпають ся своїми ніжками. У людей, що живють ближше природи, перейшов результат довготривалої обсервації в віруваннє.

У кого більший сад, там є і *озниця* для сушеня овочів. На озницю копають у горбу $\frac{1}{2}$ м. куб. землі; там кладуть з плітья піч, а від неї кілька метрів довгий канал з каміня; як піч так

52. Озниця. 1. Піч, в ній горить ватра, 2. канал, 5. оструб, 4. ліса, 6. побій, 7. сохи.

і канал закидують грубо землею; на кінці каналу кладуть з вибляків низький оструб, менче більше $1\frac{1}{2}$ м. в квадраті, верх него *крижесу* (квадратову) *лісу* з *ціпків* ліщини, уложених рівнобіжно і близько себе так, щоби насипані на лісу сливи чи яблука не падали в середину; верх оструба стоїть похилистий побій з драниць опертий на 4 *сохах* (двох коротших а 2 довших ніжках) У печі горить ватра, з неї іде *дух* (тепло) враз з димом каналом до оструба, переходить через лісу, на якій сушать ся сливи, яблука, коноплі, лен розложені верх ліса.

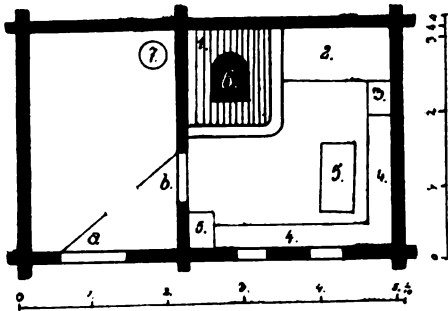
У деяких газдів є на *осовні сонця* (осовнь, місце де сонце борше гріє) *пасіка*; її кладуть в 7 або 8 стїн кругло або з низького оструба або з прямовисних тертиць; потім укривають дахом, що звисав довшою стріхою на двір поза оструб, а коротшою до середини. У середині пасіки є *провір* (місце не крите), куди *мухи* на

пашу аодв. Під дахом стоять на помості *вулії* або *ґержони*; *вулії* роблені в віблх дуплавих пнів, які з обох боків заднені і обмащені

53. Бурдей.

глиною, — а *ґержони* збиті з тертиць; у улию покладені на вхрест *бильця*, до яких ліплять мухи вощину, а в ґержони закладені рамці;

54. План бурдея. 1. під, 2. постіль, 3. скриня, 4. лавиця, 5. стів, 6. під пінна, 7. бочівка з квасом, а) двері у хороми, б) двері хатні.

до вилету в вікна; при вікні улия в *полічка*, по якій мухи ходять. З улив перегонять *окуром* муху і *дружжв* (вистискають) мід, а з ґержонів машинують його.

Пасіку обходить *на-сїшник*.

Де нема близько *чуркала*, жерела води біжучої із скали, до якого для догідности приправляють деревяну ринву вижолоблену з вібля-

ка, там копає собі газда осібну *керницю*, обкладає її *осмівом* (осмів — спорохнілий у середині пень); вода в такій керниці звичайно млава, заскірна.

Газди, що мають свої сіножати подальше, звідки годі звозити скошене сіно до оседка, ставлять на тих сіножатах осібні хати з дуже низьким побовм, без печи (бо від такої хати не треба податку платити) але з хоромами і притулою; в такій хаті живе газда чи його слуги зимою так довго, аж згодує усе сіно зложене там у оборогах; така хата називає ся *вимарка*, в протиставленю до хати *посидкової*, в якій живе ціла рідня, а яка описана повисше.

На *городець* вибирає собі газдня кусень *ситої* землі близь хати, скопує його *городником* у *гредкі*, де садить *бурвішку* = *рину*

(бульбу, такий *хлібець*, що его ні *молотити*, ні *до млина*, а *просто до горшка*); весною, заким посадять бурешку, кладуть її на дві неділі у хату під постіль і під лавиці, аби скільчила ся; в городі садять також цибулю, чеснок, петрушку, бураки, брукву, морков, мак, а на *підметі* (підвисненій грядці) капусту, аби не замакала; краями грядок садять біб, кукурудау, сонешники.

У городці по грядках кладуть газдині против воробців та ворон *бнуди* (убере деревляний хрест у старе шмате і вкрив такоюж шапкою), або *вітрові млинці*, а декуди *деркачі* (також млинці, що дуже таракхотять) однак рідше, бо від сих полохають ся коні.

Де в хаті в дівка у *зাপлітках* (на відданю), визначає і вона собі місце на *підметец* (квітник), у яким садить любисток, мак, звоздики, майран, васильок чорний і жовтий, горошок, дрібненький мак, соломанки (*Immortelle*); щоби підметец не засував ся, обсаджує його в округи барвінком.

Се, що тут подане, находимо в таких хатах, де є *гаразді*, розуміє ся, що з менчими або більшими змінами відповідно засібности газдів і їх потреб.

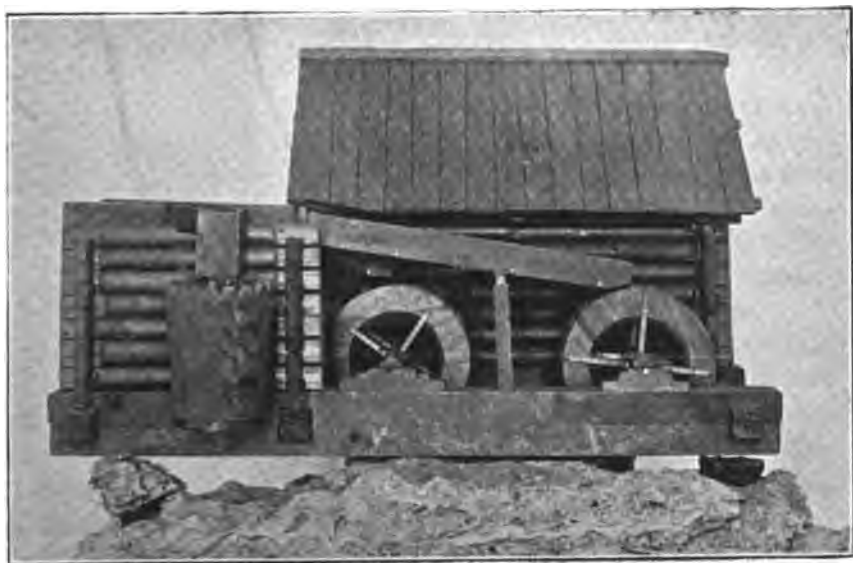
Бідні Гуцули живуть у дуже маленьких, звичайно курних хатинах, званих *бурдеями*; зверху така хата *провалена каменем*, з дахом дуже *плюскім*, без причівок. Бурдей, якого подобизну враз з пляном представляють об. 53 і 54, з 20-и m² города в округ него, становить враз з 4 вівцями, одиноке добро родяни зложеної з 5 людей; овечки ті випасає літом при дорозі 7-и літній хлопчина; вічу ховають ся вони у хороми, а скоро зимно потягне, живуть враз з людьми у хаті, де одні одних ogrивають своїм теплом, а люди з біди *утрїпають ся* (навикнуть) до *сонуху*, який *вонів* з овець та їх *олїтків* (відпадків). На постели тої хати не бачив я не то ліжника але і клаптика сїна; під ослоном лежав кіш з бурешкою, одинокою поживою тих 5 людей. За те, що вільно їм віддыхати гірським повітрям, платить властитель бурдея 5 зр. податку!

Хата ще бідніша без хорім називає ся *бужня*, а стара хата, що валить ся, *буждиґарня*.

Над рікою, близь дороги, куди приступ з гуцульських кутів догідний, стоїть *млин*. На млин кладе стельмах в дібранім місці оструб з одними дверми, покриває його значно похилистим побозом, а нутро оструба уладжує так, як при ручнім млинї, тільки в більших розмірах; намісь корби обертає валом з надвіря *водяне колесо*; аби зерно у кіш насипати, треба вилізти драбинкою на *подок* млина. — Водяне колесо зроблене з двох широких обручів збитих з куснів до-

щок; обручі ті прибиті до чотирох побéдрин зашущених у валі; аби обручі були заедно в відповіднім відступі від себе, тримають їх *врми*; поміж обручами покладені протів води *кірці* (скринки), у які вода паде *лотоками* і обертає ціле колесо з валом.

У лотоки біжить вода з ріки *млинівкою* (осібним ровом); аби з ріки звести воду у млинівку, треба ріку загатити; в тій цілі покладені у ріці *раки* (ковбки з двома похилистими ногами) ногами у її дно; раки ті сповні з собою поземими *рѣбрами* з коленого дерева, до яких прибивають лати, а ті накидають фовю, лозиною,

55. Млин. При нім видно два водені колеса; в одно з них паде лотокою вода; при острубі випусту є валило з упадом верх него.

камінєм. Так загачена в части вода іде млинівкою під млин, де дно її вибите помостом а боки обставлені острубом; там спирає воду *випуст* (поперечна стіна) з *дверима*; двері мож підносити в міру, як треба води на лотоки коли млин меле, а коли ні, спустити, щоби вода відпливала боком.

У млині є звичайно дві *сукняні ступи*, в які падають укосом *макогони із схи́дцями*, що *пїжають* сукно і рівночасно ним посувають; (коли сукно *вітче* ся, воно рідке, а як піде у ступу, стане густіще, міцне). — Сукняну ступу порушає водяне колесо, в котрого валі зашущені 4 *плечі* (тверді гранчасті патики); скоро плече уда-

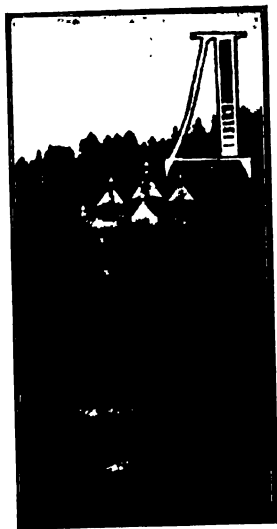
рить у чоло макогона, підносить його до гори, а скоро чоло помине, паде макогін у ступу, і так іде раз по при раз.

При стїні *віпусту* млинівки стоїть *валило*, велика бочка у споду вузша, в горі зубчаста з дірами; по при один бік валила іде *унадом* (прямовисною скринкою без дна) вода з віпусту з великою силою у валило, де *валев* ліжники (обертає ними на всі боки), а сама відпливає зубцями і дірами. Ліжник, що був перше убитий, твердий, стає у валилі м'який, волохатий.

При дорозї є в кождім селї *кузня*, де *циган* (коваль) кує конї, *мудрус* коло воза, і т. и.

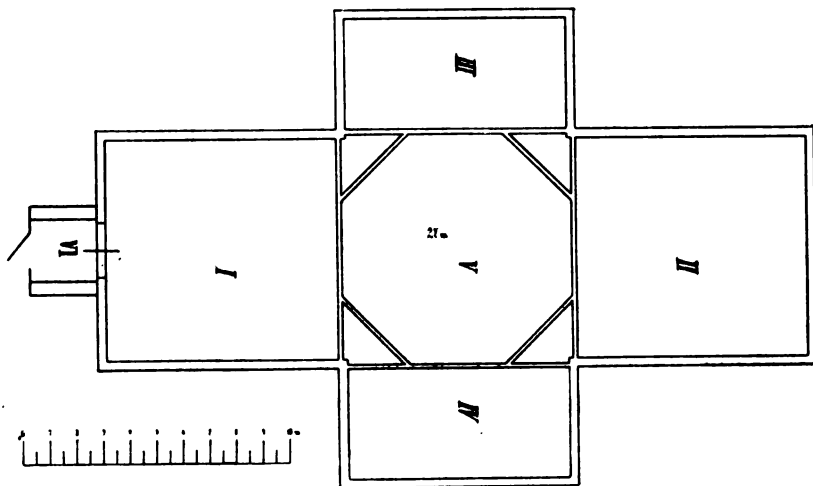
УІ. Гуцульська церков.

ім Божий, церков, ставлять *майстри* таким самим залізником і з такого самого *дерева*, як хату.

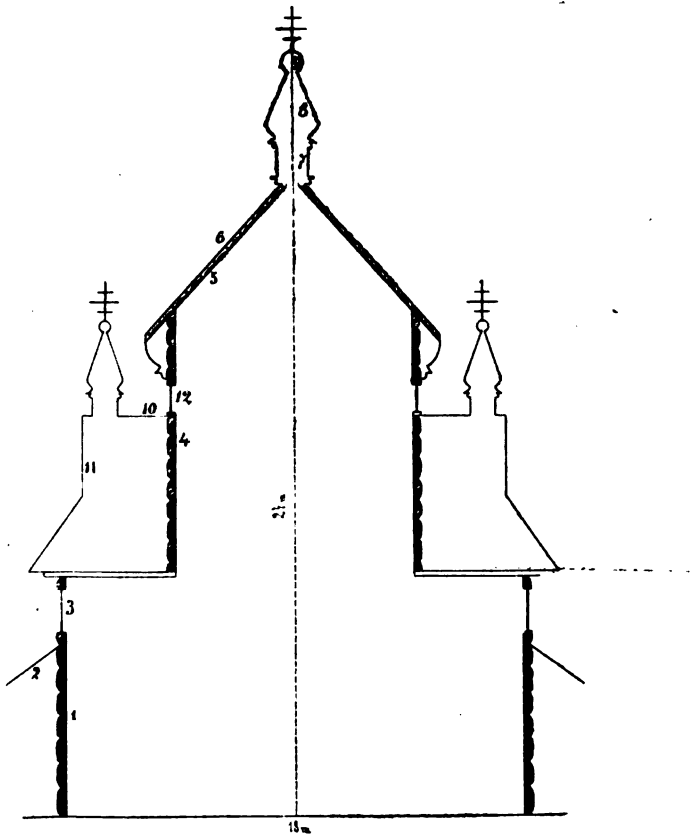
Основний плян церкви се *хрест* з чотирма рівними *крилами*; те крило, що від входу, зве ся *бабинець*, на против него *вістар*, а оба бічні *притвори*; крило з вістарем звернене до сходу, а бабинець до заходу сонця; високість церкви в напрямі *ліхторні* рівнає ся довжині церкви.

На грубих брусованих підвалинах, попідшираних великим камінем для нерівности терену і против того, щоби від сиріє землі не прилі підвалини, стоїть

56. Повемай плян церкви. I. Бабинець. II. Вістар. III. IV. Притвори. V. Середина. VI. Іаньчяи.

від середини церкви чисто згіблований оструб з протесів або з бру- сів; долішня часть того оструба, *підопасанє*, кладена на замки з довгими вуглами, крита з надвіря *опасанєм*, спадистим до 2 ш широким *побовм*, що опирає ся на вистаючих вуглах; (під *опасанє* ховають ся люде в дощ, коли глітно в церкві); верхна часть оструба,

57. Перекрій через середину церкви 1 Оструб. 2. Опасанє. 3. Вікно верх опасани. 4. Оструб осьмірки. 5 Бани. 6. Вруштелі. 7. Ліхтарня. 8. Маковиця. 9. Штибель хреста. 10. Гребінь. 11. Чоло (фаціата). 12. Вігна в осьмірці.

верхопасанє, кладена також на замки але без довгих вуглів; вона *кожухована*, вкрита прямовисно прибитими тертицями, щоби студінь та дощ не заходили у церков; чотири угли крил, звернені до середини церкви, звязані *перехрестєм* (двома на хрест покладеними вібл- ками); над тими чотирма углами підносить ся *осьмірка*, осмигран- ний прямовисний оструб з протесів; осьмірку держить сильно пере-

хрестя на острубі; верх осьмірки покладена *баня*, осьмигранний оструб, що звужує ся що раз більше у гору, де він укритий *кружком*; як опасане, так і верхопасане і осьмірка і баня чисто обгибьовані із середини, а дерево *припасоване* так одно до одного, що не лишає ні одної щілики; та про те *імиать* (обтикають мохом) з надвіря оструб, осьмірку і баню; в вісьмох зверхних протесах бані впущені прямовисно вісім *голосниць*, (около метра довгих віблєків); по бані прибиті *брукштелі*, що заступають тут місце кізлів; брукштелі сягають горішнім кінцем до голосниць; брукштелі *латкує ся*; верх

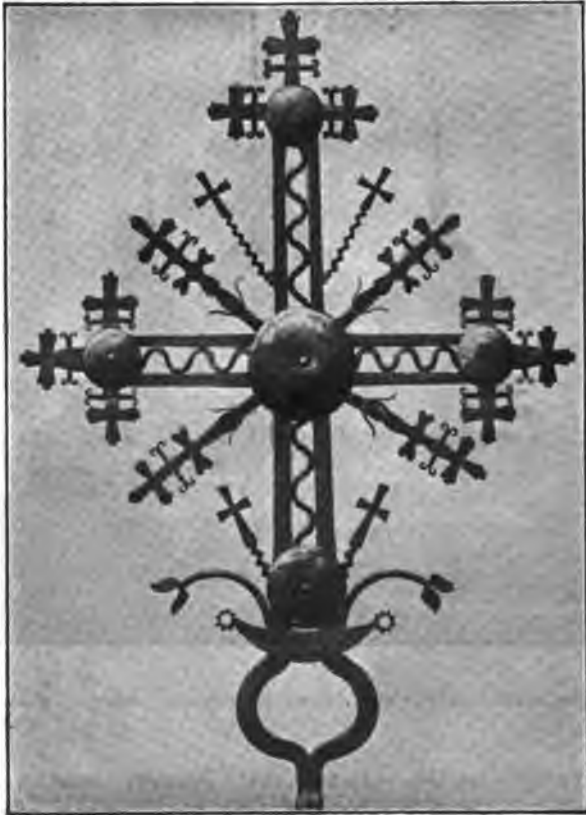
58 Гуцульська церков поставлена Лесьом Ковбчуком, майстром з Яворова.

лат іде *Гонтений побій*. Голосниці, оповиті тертицями, творять *мастарню*, на якій уставлена бляшана *маковиця*, з відки вистає притверджений помежи голосницями *штібель*, на якого верхнім кінці стоїть *хрест*. До кружка завішений на шнурі *світлич* (павук, що звисає по середині церкви).

Над острубом крил покладені з двох сторін кізли латковані і побиті гонтами, що сходять ся у горі в *гребінь*, а *стрисою* вистають з поза оструба; *причілок*, зломаний до надвіря як у хаті, творить прямовисне *чоло* (трикутник), верх котрого на гребени стоїть маковичка з хрестом; задньою стороною притикає побій

до осьмірки, де *ловить ся* (сходить ся) з такимиж побоями поставленими на сусідніх крилах; наслідком того повстає в місці, де ловлять ся два побої, *жолоб*; щоби тим жолобом не чуріло на оструб та у церков, прикривають його *кутаси*. Над чотирма кутасами покладені в осьмірці 4 вікна.

Із середини церкви покладені верх оструба над крилами церкви *балки*, на яких *викочує* майстер вигнуту стелину; в осьмірці нема її.

59 Хрест на церкві.

До церкви входить ся *Ганьчиком*, де складають Гуцули кресані, цалиці, бесаги і т. и.

Хрест на церкві, вироблений з заліза *слюсарем*, держить ся на штибли, верх котрого зроблений *місяць*, закінчений двома *звіздами*; від місяця розходять ся з під *лілової пуклі* на боки дві *лілі*; продовженням довшних двох луків хреста є *перехресте* (два грубі

гранчасті залізнi рамена), між яким ве ся *вуж*; у середині, в місці, де перехресть сходить ся, прикривав його з обох боків *пукля середуца*, з під котрої в чотирох вуглах вибігають *проміня*. Крім сих головних частий украшений хрест по кінцях рамен пуклями з хрестиками.

Коло церкви стоїть *дзвінниця* з чотирогранного оструба, побита у ряди гонтами.

Нічю вартують коло церкви *драніжники*.

УІІ. Гуцульська ноша.

і відповідно природі Гуцульщини до-
строюють і її мешканці свою
ношу (Tracht) мальовничо; надто
мусить бути убрале Гуцулів
легке і коротке, бо їм приходить
ся заодно перелазити воринь,
штрикати по через потоки, спи-
нати ся д' горі, всідати на коня,
кермувати на тратвах і т. и.

*Завсідне муциньське убра-
ня* складає ся з білої, на гру-
дях отвертої сорочки, яка на
шиї зібрана вузкою *обшивкою*
а на руках при живчику в вузкі
дуди; в окрут бедер перевязані
очкurement або притримувані *бу-
курів* (вузким ремнем) довгі
широкі *поркениці* з грубого,
білого полотна, або ширші, чер-
вові суконні *крашениці* або

чорні, часом білі суконні *холошині* = *гачі*; поверх них спадає
сорочка від бедер, де обперізує її ремінний *черес*; пазуху сорочки
підтягає Гуцул над черес, наслідком чого звисає вона з переду ко-
ротше, а з заду 20—30 см. довше; в чересі заткнена люлька, скі-
ряна мошонка, а на довгім ремінці або мосяжних *рекізях* (лань-
цущку) *бганій* (складаний) ніж. Стопу овиває Гуцул *онучею*, а по
ній убирає *постоли*; се бувають або *виробякі* (із скіри без шерсти)
або *сирівці* (з скіри сирої з шерстю); як одні так другі суть або на

оба боки морцєні, такі мож на будь котру ногу взяти, або на *один бїк морцєні*, до вбирания лише на одну ногу; *носи* (кінці постолів у пальцях) суть завше менше або більше до гори *заклебучені* (задерті); в постолах пороблені *обори* (дїри), через які за-силєні або довгі вузкі *ремінці*, або вовняні *волок* (шнури) до стягання постолів; кінці ремінців чи волоків окручені раз по при раз

60. Гуцул з Яворова в звєдїнім лїтїм убраню.

в округ ноги верх кісток і верх долїшньої части поркєниць чи крашаниць (обр. 60); молодші Гуцули носять замєсь постолів чоботи з високими холявами, в які запускають кінці крашаниць; до лекшого стягання чобїт служить *гицлик*, скїряний тузик вистаючий на зад обцасїв. — Поверх сорочки перекидують Гуцули через плече невідступну *табїрку* (об. 69) (ремїнну торбу), в яку ховають люльку, тютюн, протячку, кресало, кремїнь і чїр (губку) або сїрники, мошонку, і т. и. На сорочку надївав Гуцул *кєптар*, (бїлий короткий кошушок без ру-

кавів), *обрамований* на вкруги, в раменах і на *прошеві* (ковнір) або одностайним смушем, або кавалками з білої і жовтої телячої шкіри (*скіра* — з шерстю, *ремін* — без шерsti) (обр. 62); *грідушкі* (передні часті кептара), *плече* і *клінь* (по боках), а також і *шви* понашивані сафяновими червоними і зеленими *зубцями*, закінченими *кітцями* з волічки; надто понабивані ті зубці взористо мосяжними капелями; по краях а також поміж двома рядами зубців суть кептарі *єрвані* (переплетені вузькими сафяновими пасками,

61. Гуцул з Ростік

62. Лепів з Brustур

в завісднім літнім убраню.

обшиваними червоним волічковим шнуром); і инші місця кептарика, особливо вугли, суть *мудро* витинаною сафяновою скіркою понашивані; — на плече звисав два і більше дармовисів; такими двома дармовисами звязують кептар під шибю (див. понизше літогр. таблицю).

Голову з буйним темним, по середині поділений, на оба боки і карчило у кучері спадаючим, звичайно маслом намащеним волосом, вкривав Гуцул *кресанею* (чорним, повстяним капелюхом); денце кресані перевязане *басаманом* (тальоном), *писаною* мосяжною бляхою, або *байорками* (різнобарвними шнурками) (обр. 62).

Челдінське завсідне убраня складає ся з сорочки з обшивкою і дудами, що звисає у *павуках* і сягає до половини під'удя, — з двох коротких запасок, що вкривають перед і зад тіла або тільки з одної (задної) (обр. 63), притримуваних в округ бедер *попружкою* (вовняним вузким поясом) або *букурівв* (вузким ременем); ноги в постолах з онучами як у мушці; по сорочці іде кептар як мушцінський.

63. Дівчина з Яворова в завсіднім літнім убраню.

Голова дівчини літом і зимою не вкрита, волос мащений, на середині голови перечесаний і з заду заплетений у дві малі бічні кіски, що зараз при голові сплетені у одну грубшу червоною волічкою переплітану косу; кінці волічки, *фіст*, звисають на плече.

Жінки убирають ся на *бўдень* (будь котрий день кромі свят) так як дівки, заплітають так само волося як дівки, лише без волічки; волося вкривають білим чіпцем, почім завивають голову у *черлену* або чорну писану купну фустку, яку завязують на потилиці так, що кінці її враз з *тўроками* (френалі) звисають на плече (обр. 64, 65).

Ідучи у місто або за якою орудкою убирає молодша челядь на шию много рядів лискавок, пацьорок, хрещиків, поміж якими звичайно один більший; в около шиї перевязує *силятку* або *ґердан*

64. 65. Молодиця в Брустур в завсїднім лїтнім убраню.

з дрібоньких пацьорок (об. 73), а через плече перекидує вовняну дзьобню, в яку вкладає фустину, хліба, та таке иньше (об. 66.). Дзьобня така в ткацькою роботою; дівчата украшають її вузкими золоченими і срібними басаманами, нашивають золотих ґузиків, наслідком чого така дзьобня з далеку визначуєсь полиском.

Над білим Черемошем носять дівчата і молодиці багато вишивані¹⁾ дуди рукавів (див. обр. 71, 77), до чого в поміж Гуцулками осїбні *швалї*, що за заплатаю виконують роботу після жаданого

¹⁾ О гуцульських вишивках подаю повизше.

взору; тепер узялись і жиди до того і продають по краях готові *уставки* і *дуди* вироблені на ткацьких варстатах.

Прілюдне убраня (див. титуловий кольоровий образок) уживане в свята і неділю, на весіля і т. и. складає ся з описаних конечних частин, воно *біле* (чисте), *красце* і *більше писане* (богатші взори).

66. Молодиця з Мигуличива. (Кліш власність тов. Просвіта).

Мущина овиває стопу у червоні *грубі суконні онучі*, так зручно в округ кісток зложені, що творять там 10—15 см. високу, краєм шнурочком з жовтої і зеленої волічки обшивану холявку; деякі ваувають замість онуч *капці* з холявкою з червоного грубого сукна шиті; верх онуч чи капців убуває мущина червоної на оба боки морщені, у пальцях заклебучені постולי, які стягає довгими в округ кісток високо овиненими волоками; бедра оперізає мущина широким ременем окрашеним писаною бляхою, цїточками,

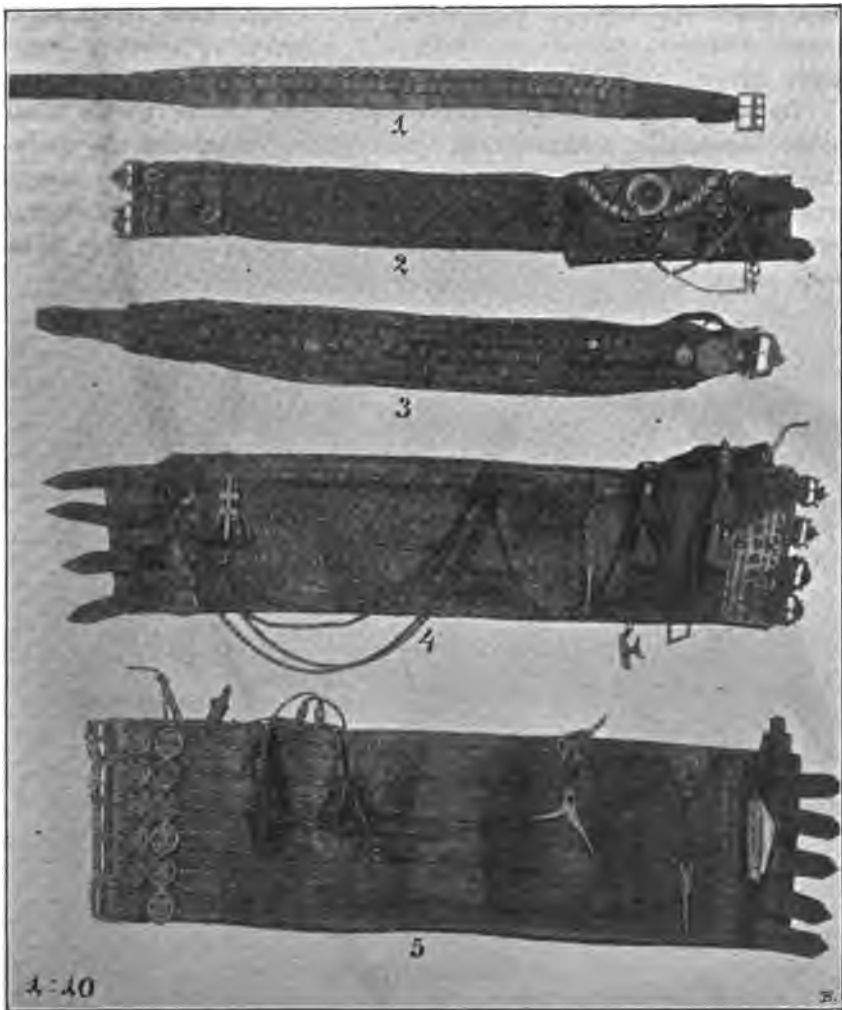
канонєрками (канонєрскими гузиками), *бобриками* (мос. гузиками власного виробу); ремінь снитий мосяжними спряжками, з якого звисають дармовиси від мошонки, игольник, протичка, ніж бганий, *сугак* роговий (прилад до роблення дїр в шкірі і розв'язуваня узлів), *рекізі* (ланьцюшки) від люльки, ножа і т. д. Дехто бере поверх такого ременя іще грубі рекізі, а в ремінь вкладає *ніжна* (ніж і сугак

67. Гуцульська родина з Брустур в звесїдїім лїтїім убраню.

у скіряних похвах¹. Через рамена перскладає Гуцул *перехрєсницїт*, *порошницїт* (кубок (об. 70) і рожок) а надто іще *табіаку* (об. 69), (скіряну торбу) багато уквітчану мосяжем*); на се убирав кептар, а верх него короткий чорний *сердак*, або темночервоний *крашенєк*, або *байбарак*; (сердак, зглядно крашенєк має бічне клинє, через се він у клубах вистає на боки, а байбарак, без клинів, прилягає гладко в округи тіла). *Сердак*, *крашенєк* чи *байбарак* обшиті

*) О тих і яньших частях бльише в часті: Домашній промисл.

68. 1. *Букурійки*, вузький челядницький ремінь украшений *бобрікми* (мосяжними гузиками гуц. виробу). 2, 3, 4, 5. *Муцицьські ремені*. 2. Ремінь вибитий у зорі *ціточками* (дрібнобляжними мосяжними гузиками), украшений з лівого боку мосяжною писаною бляхою, по правій видно мошонку, кресиво, протичка на *рекідзах*. 3. Ремінь до щоденного вжитку украшений більшими і меншими бобріками. 4. Ремінь, орнамент витиснений на шкірі; украшений грубими звислими рекізами, бовтицями; з лівого боку звисає игольник, з правого кресиво, протичка, а з поза ременя видно вистаючий цибух люлька і дармовиси від мошонки. 5. Ремінь, що сягав від бедер по під паху, в ній люлька, мошонка, *сугак роговий*, протичка, ніж бганий. Власність музею імени Дідушицьких у Львові.

довкола і на швах червоними, зглядно чорними шнурами, а на грідушках украшені богато *рвзкою* (морщеними шнурами); з під прбшивки звисають червоні дармовиси; краєм грідушки понашивані червоні волічкові *Гузики* до запинання; з переду у *ріжках* понашивані *кучери*. (Гл. літ. обр.).

Прилюдна кресаня красча буденної; вона убрана новим басаманом, байорками, а закосичена (у парубків) *когутами* або *павуна́ми* (перами з когутьчих або з павених хвостів); з боку звисає *кітиця* (круглі волічкові дармовиси); кресаню притримує *підборідь* (ременець з черленого сапьянца, вибитий у взори капелями). (дыв. літогр. обр.).

69. 1. Табівка 2. Табівочка.

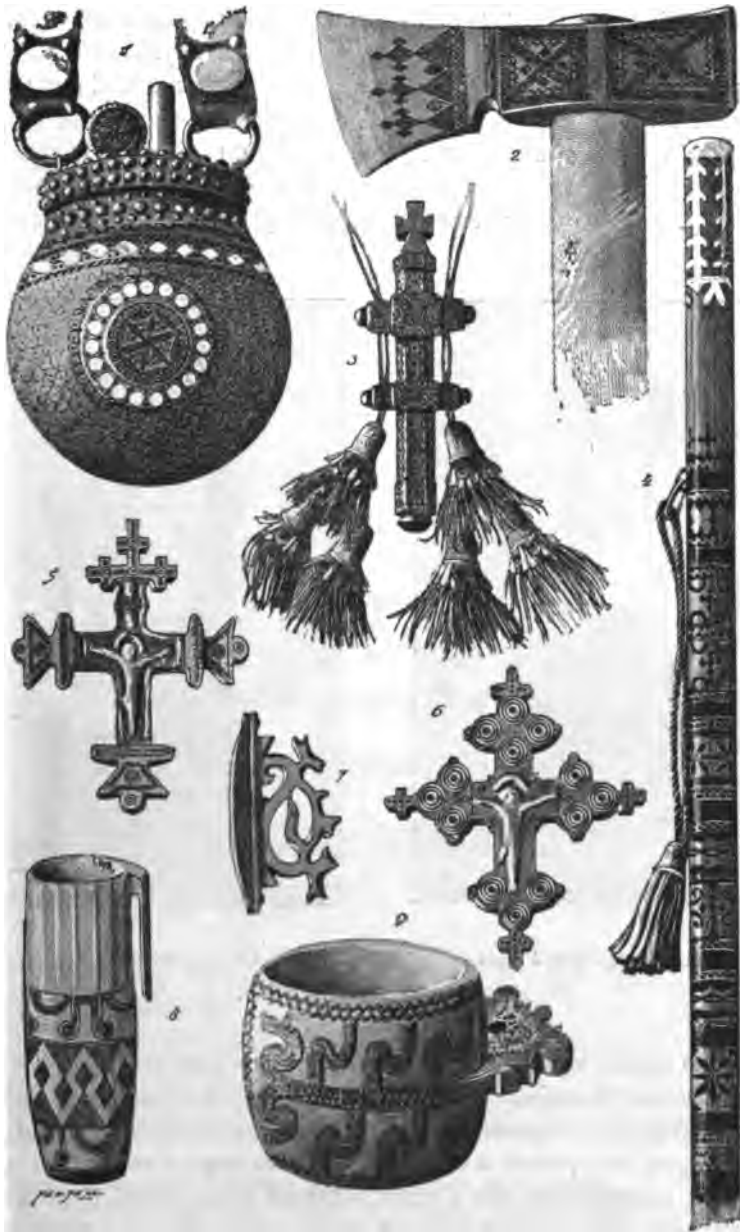
До сего всего належить конечно *топорéць* або *келеф*, а у старших *пáлиця*. (дыв. об. 70 і Домашній промисл).

Старші *люде* носять після давньої *звичі* (звичаю) на грудях великий мосяжний хрест перевішений через шию на грубих мосяжних рекізьках (дыв. об. 70 і Домашній промисл).

Хустка в околю шиї на пів шовкова, чорна у легкі взори, спнята з переду великим перстéнем, або звязана у *Гудь*, кінцями звисає на груди, доповнюючи цілість *муцицьського* убраня.

СЕРДАК

70. 1. Кубок на порох, 2. Топорець, 3. Игольни, 4. Палиця, 5. 6. Мосяжні нагрудні хрести, 7. Кресиво.

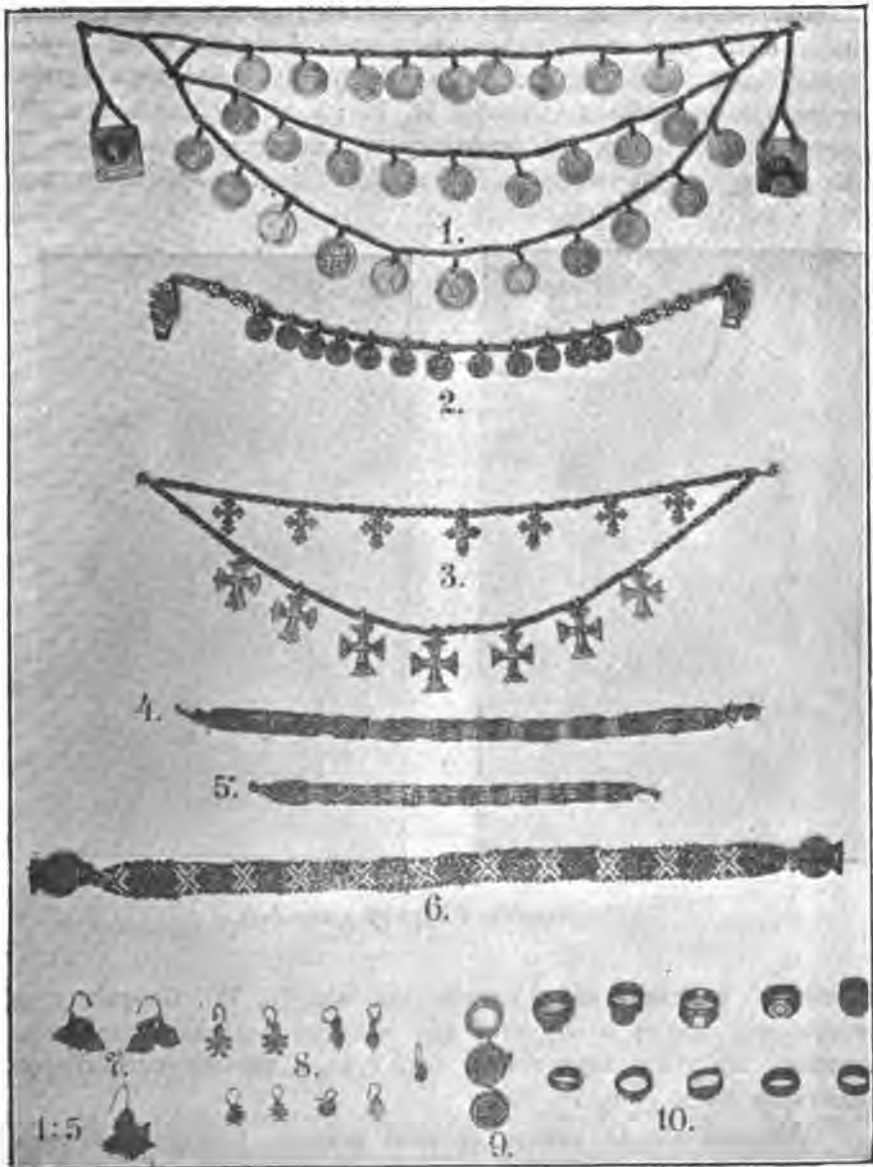
І *челвдінське прилюдне* убраня багатіще і більше його як заведного. Сорочка з *уставками* (вишиваннями на раменах); (обр. 76.) а у многих і цілі рукави дрібно і густо вишивані (обр. 74. 77.); під дудами над *живчиком в параквиці* (на дротах плетені з волічки); через плечі перевішена у лівий бік червона, бовтицями та *сухозолотев* уквітчана дзьобня, а з шиї звисають на груди шнурки *ліскавок* (блускучих скляних перелок), *писаних пацьорок*, *кlockічок* і одна або більше *згард* (обр. 73.). *Пацьорки* склянні, ріжнобарвні, взористі, вироблюють

71. Молодиця з Ростія

72. Старша жінка з Брустур
в сьвяточнім літнім убраню.

специально для Гуцульщини в Венеції, звідки їх жиди спроваджують до своїх крамів; *кlockічки*, се кругле насінє корча *кlockічки* (*Staphylea pinnata*); *згарди*, се мосяжні хрестики *наборсані* (насилені) на шнурки, дроти, шкіряні шнурочки, а відділені від себе *переліжками* (з дрота мосяжного скрученими або з такої бляшки зробленими рурочками). Шнурки пацьорочок і згард снвяті на карку мосяжними *чепрагами* (об. 73) (спінками). Тягар тих нагрудних окрас доходить у деяких жінок до ваги кількох кг. В ухах висять *ковткі* купні або гуцульської роботи з мосяжних бляшок та *бовтиць* (гузиків) (обр. 73.).

73 1. Згарда, трирядова із срібних монет завішених на ланцюжку, зробленім з переліжок. З обох боків висять дві чепраги з мосіяної бляхи, якими спиняє ся згарда на ярку. 2. Згарда однорядова з мосіяних вирізуваних грубих бляшок; з боків чепраги. 3. Згарда дворядова з мосіяних хрещиків гуцульської роботи, переложених переліжками з пацьорок. 4, 5. Силанки з червоних кораликів, переложених мосіяними бляшками. 6. Цердині з дрібньких різнобарвних пацьорок у візори понасялюваних. 7, 8. Косички, 9, 10. Перстені гуцульської роботи. Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

Молодиці і старші жінки покривають уплетене волосся білим чіпцем, почім завивають голову *штудерно* і *мудро* білою *переміткою* (завій з полотна власного виробу) або *рантухом* (завій з купного полотна, Reintuch) (обр. 74, 75); з переду над чолом *рісують* (морщать) (обр. 76) перемітку зглядно рантух, овивають її попід бороду, *підборідь* (обр. 74), а *циби* (кінці) з *заборами* (ви-

74. 75. Молодица в Брустур у перемітці.

шиванями) пускають назад голови (див. обр. 75, 79). Перемітку чи рантух *підсивають* в скромні дни поверха черленою квітчастою фусткою, завязують верх тімя у один гудз, а *тброки* (френзлі) пускають на плече (обр. 78, 79).

У сьвята вбирає челядь *дротяні* запаски, (переткані сухозолотю), такі блищать з далека.

Замість запасок убирають дівчата у великі сьвята або на весіля (особливо молода) *сукню* з синього сукна обшиту долом кількома рядами *басаманів* (гальонів).

Запаски чи сукню перевязують *попружкою* або *букурійкою* (об. 68) (скіряним вузким ременем) часто гарно украшеною мосяжними

бляшками, бовтицями, клямрами та пряжками. З поза пояса звисає (від паради) червона довга фустка.

Ноги убирає челядь червоними на холявках різнобарвно украшеними *капчуріми* (плетені на дратах з крашеної вовни), а верх них червоні заклебучені постולי, або чоботи на високих вузких обцасах з підківками; запетки і обцаси густо понабивані мосяжними кап-

76. Молодиця з Шешор у *рішений* перемітці.

77. Молодиця з Brustur. Дуда багато вишивані.

слями. Холявки капчурів, густо оповиті волоками, сягають до половини під'уда, доки теж звисає сорочка, — наслідком чого видні завше холявки капчурів, зглядно чобіт.

До прилюдного убрання належить ще *сугля* (в болгарськiм: бугла, род довгого каптура з білого грубого сукна), (обр. 89), яку челядина при погоді носить на руці, а на случай дощу перекидає зшитим боком через голову, а незшитий звисає через плече і укриває цілковито сердак; з переду спинають туґлю *чепрґою*.

До сьвяточного убрання належить ще біла *фустинка*, яку челядь (молодша) держить на показ у руках, не утираючи нею ні носа ні поту.

В часі посту не носять челядь ні коралів, ні згард, ні дротяних запасок, і не заплітає волося ані у бовтиці ані у волічку, тільки *гладко* (без прикрас), а жінки не завивають голову червоною хусткою верх перемітки, але тільки самою білою переміткою; хоч і ся *звич* (звичай) уже устав, і жінки (особливо молодші) перестають в загалі завивати голову в *перемітку*, тоту давню ознаку чистоти, але радше завивають ся дешешною і догіднішою фусткою.

78 79. Жінка в Яворова в перемітці перевязаній квітчастою хусткою.

Так як заведіне убранє легке, а, як се бачимо з повисше описаного, прилюдне убранє при своїй мальовничости тяжке; дивно виглядає се особливо літом, що челядь і парубки обладують ся лудинем з грубого вовняного сукна, під яким гріє ся їх тіло в кептарі з баранячої густим волосом покритої шкіри! Зрозумімо се, коли зважимо, що Гуцули дуже честолюбні, з усім своїм багатством люблять прилюдно показувати ся та звертати на себе увагу, що особливо мають на цілі дівки на відданю, *фіціГорні* молодиці і *джуци*!

Мимоволі считає хто, як же їм ходити у тім убраню по горах, перелазити воринє, штрикати через потоки з каміня на камінь і т. н. ?

Се все двигав у бесагах на плечах або сама челедь або тернеливешкапа, а люде *пóрають ся* (роблять тоалету) аж там, де їм треба выступити прилюдно. Тому не дивно, що павіть літом мож у церкві, на храму бачити Гуцулку у тяжкім довгім кожусі з рукавами (обр. 81), а під ним кештарик а вже що найменче сердак!

Дівка причісує голову ось як: волося ділить по середині голови на дві части, а кожду з тих частий на три *пелюстці* (частини); з кождої з трех пелюсток заплітає косу враз із *шваркою*, ниткою, на якій з рідка *наборсані* (понасилювані) *пуголовиці* (Сургаєа *moneta*) або *бовтиці*; шварка губить ся у косі а бовтиці чи пуголовиці ідуть лицем по верх кося; наслідком того украшають цілу косу

80. Дівка з Яворова в уплітках; кештар мало *срозаний*

81. Молодиця з Яворова у кожусі (див. також обр. 89).

бовтиці чи пуголовиці (обр. 80, 82, 83, 84, 85 і кольор. таблиця); щоби коса довший час, тиждень цілий (бо Гуцулка заплітає ся лише раз в тиждень, в суботу, пізнім вечером або начею) добре заплетена тримала ся, *поплітають* косу *поплітками*, обвивають її *туго* поміжи бовтиці різнобарвною, найбільше червоною волічкою так густо, що а під попліток не видно волося; щоби сей *упліт* тримав ся голови, привязують верх тімя кінці кісок *привязкою* (червоною

82. Закосичена дівчина з Ростік. Дуди багато вишивані.

83. Дівчина з Яворовз у святочнім літнім убраню. Кептар багато вишиваний.

84. 85. Дівчина з Яворова у святочнім кептарі і улітках.

КЕПТАР

УПЛИТКИ

гарасівкою), і звязують її на потилиці; той упліт *закосичують* ще, (накладуть чічок у косу і на ціле тімв).

Новіцями часами підв'язують ся, особливо старші дівчата, по під бороду червоною квітчастою *фусткою*, а звязавши її на тімю у *переміть* (туда) пускають кінці її з тороками по потилиці; по під хустку з боків голови втикають *чічки* (живі або роблені цвѣти); хустку здоймають дівчата у хаті; в деяких селах прив'язують по під упліт на зад голови цілі мітки ріжнобарвної волічки, котра звисає на плечі (обр. 80. 84. 85. і кольор. табл.).

86. Гуцул у клепані.

87. Гуцул у шепці, з оберненим до гори кожухом (підчас снігу).

Зимою вкривають муштини голову *клепанією*, *шліком*, або *шепкою*; *клепаня* (обр. 83), з червоного або синього сукна бараном підбита, а по краях обрамована лисячим хвостом; вона вкриває цілу голову, кінцями іде по над уха і по під бороду, де з переду зав'язує ся її на шнурок, так що з під клепані видно лиш очі, ніс та уста; *шлік* має дно з червоного сукна, а навкруги *ковнір* (обрамоване широким чорним смушем), якого мож в часі студени у долину стягнути і заслонити потилицю і боки голови від вітру; *шепка* (обр. 87. 88.) ціла смушева чорна, підбита білим бараном.

На студінь закидають мушцини сиву, довгу, суконну *манту* з високим ковнірем, якого піднімають у гору, а руки ховають у вовняні плетені рукавиці з одним пальцем.

На босу ногу убирають мушцини і челядь зимою, як мають іти у дорогу, або до роботи *напёрсницю* (малу мягку вовняну

88. Гуцул з Яворова, в зимовім убраню.

онучку), верх неї *повёрхницю* = *черезножицю* (велику, грубу вовняну онучку), верх тої мокру предівну онучу так велику, аби *скєклá* (вистала) на цілу ногу, по ній постели, а замотавши волокни виходять зараз на двір; предівна онучка ствердне від морозу, тоді вже

холод не перейде до ноги, мож іти і водою, нога буде суха цілий час. Як би посидів у вохкій, предівній онучи довше у хаті, набрала би поверхниця від неї *вблоду* (вохкості), тоді було би зимно і мокро у ноги.

У велику студінь, до роботи у млинівках, на ріці убирають муштини на тіло вовняні холошні а верх них вохкі полотняні гачі,

89. Іруша Гуцулів в Яворова. Третя з ряду молодиця у кожусі; Гуцул — майстер церковий Лесьо Ковбчук; з правого боку жінка з гуґлею на руці.

на яких утворить ся верства поледиці, що не допускає під себе ні зимна, ні води.

Челядь надіває в зимі *наколінницї* (білі вовняні ногавиці), привязані висше колін; верх кептара убирають жіянки *підбіякі* (довгі сердаки підбиті кожухом), а на сьвято до церкви *кожухи* з рукавами, довші від кептарів (обр. 81, 89).

VIII. Гуцульський харч.

арчуйте здорові! — Девкуватъ, просимо і вас ршевих!

Такими словами здоровлять Гуцули себе посполу, коли зайдуть до себе в пору обіду, коло 9-ої год. рано.

Головну, нераз одинокую поживу дав Гуцулам кукурудзяна мука; з неї варять у осібних горшках, *кулешінниках*, а в більшій скількості у *чугунних казанях*, *кулешу*, а у богатших, в скоромні дни *бануш*; на бануш сиплять на три міри кипячої

сметани по трохи одну міру кукурудзяної муки не мішаючи її і лишаяють, щоби з чверть години спокійно варила ся, почім ділять її на дві часті і варять кожду для себе з 5 минут, заколочуючи на огни так довго, аж зварений *бануш* пустить масло і вийде за колотівкою.

З кукурудзяної муки варять надто у дни скоромні на солодкім молоці *кашу*, і печуть *малай* = *коржі*.

По при страві з кукурудзяної муки становить *бурбика* (бараболя), сира (квашена) *капуста*, *фасуля*, *горох*, *біб* найважливішу поживу Гуцулів, до того у скромні дні *молоко*, *масло*, *бриндзя*, а у пісні *огірки*, *олій смажений* з цибулею і солею, яко приправа до бараболі, кулеші, малая, хліба, а у декого варені *сушенці* з слив, яблук, груш, черешень, і *росіаниця* (квас з огірків та капуста).

У великі пости їдять Гуцули пісну кулешу, яку мачають у воду засолоджену цукром.

Буденною стравою по при кулешу в *борц*, *свєкляний* (бураковий) і *гусьлянка*.

Гусьлянку роблять ось як: Гріють солодке молоко так довго, аби добре скипіло, (*тільки вода, божа манна, та те що у ній є, готівить ся, а молоко гріє ся, воно кипить*); потім відкладають на бік, аби трохи *прохолодало*; відтак пересипають у деревляну коновку, в якій була квасна сметана (коновки по ній не треба мити); там стоїть молоко легко прикрите і тихонько; за пів доби воно згусне і гусьлянка (квашена) готова. — Як же в дома гусьлянка, тоді мастять *квасниці* (гусьлянкою, бо вона квасить молоко) коновку, і сиплять у ню солодке переварене *літєнле* молоко, верх котрого кладуть трохи квасниці і накривають, *аби нікто не кивав*; за пів доби буде гусьлянка готова.

Як гусьлянка стоїть у бербениці довго, пр. пів року, називає ся вона *вімне молоко* (з зими). — Вона стає на виживленє не тільки чоловікови, але і *ківним коровам* та вівцям, як *укотять ся*.

Кісьляку, квасного молока, що *устійло* ся саме, не їсть Гуцул.

Масло роблять або у фасці хитаючи нею, або у *ботелєвах* (масничках), поколючючи подіравленим кружком; із сметани виходить *масло* і *сколєгини* (маслянка).

Хліб кислий роблять ось як: варять бурьшку, *луплять її* (оббирають з лупини), товчуть у кориті, розпустьять водою на рідко, поставлять на піч у тепле, де вона кисне, а як стане зверху шум (сквасніє), сиплють кукурудзяної муки і причиняють, почім виробляють хліб і сажють у піч на капустянім листю.

Богатіші їдять у скромні дні надто ще і овече мясо, різно-родно приправлене, найбільш вуджене, *буженицю*.

Крім сих звичайних страв споживають Гуцули ще ось які:

Югварка; покришену бурьшку наставлять на воді, посолять, накривають до неї сира, а як зачне кипіти, докидають пощипаного тіста з білої муки і закришки.

Двѣма на пісні дні; сїїджують воду з вареної фасолі, бульби, бобу, кришать до неї малая, хліба або кулеші.

Росівниця; варять трохи квасної капусти з капустяним росолом і водою, додають до того рижу і кукурудзяних круп, і розїджують тертим маком або молоком з під сімя. (Виешене сімя труть у макітрі, почім видушують і сїїджують через цїдало, черес котре переходить біле молоко).

Юшка з мяса або риби; варять посолене мясо або рибу з бурешкою, тїстом і закришкою.

Лизанка, солодке молоко підбивають білою мукою на рідко солять і варять. Лизанку їдять з хлібом або кулешею.

Логáза, се піханий варений ячмінь; логáзу їдять з олієм, цукром або медом.

Пирог; на скоромий день з бриндзею; до ужитку *рѣдѣ* (приправляють) їх яєшницею або сметаною; на пісні дні роблять пироги з повилом або із сливами.

Лопаткі; молода не лущена варена фасоля.

Кукурудза ціла з коченом зварена або спечена.

Молочна каша, кукурудзяні крупи варені на молоці.

Каша з гарбузів; розїбують гарбуз або диньку, виберуть із неї *почки* (зерно) а *ніжку* (мягке) вистругують ножем, віддуплюють *кору*, кришать дрібно біле мясо з під кори, наставлять у горнець і готвлять на воді. Як добре скипіло, зїїджують воду, розїсруть варений гарбуз і сиплють до него гречаних або кукурудзяних круп, а вимішавши варять у друге. Як уварить ся, додають тертого маку.

Бураки дрібненько кришені; у однім горшку приставляють половину солодких другу квасних бураків, у другім горшку *кукурудзенок* (білих, дрібоньких фасоль, що ростуть між кукурудзою), а як зварять ся, зсипають до купи, закришають і їдять з хлібом або кулешею.

Варя: солодки, квасні бураки, сливи і фасолю зварені кожде окрено зсипають до купи і мішають.

Товчѣнка: варять бїб, фасолю і бурешку кожде окремо, потім зїїджують з них *двѣму*, а фасолю, бурешку і бїб зсипають разом у миску, додають до того тертого маку, перцю, цукру, цибулі, закришки, трохи перцюги, перемішують і перетовчують усе разом.

Бруква, її дуплять (оббирають), кришать, солять і варять, потім додають до неї троха перчиці.

Сира капуста: (квашену) капусту солять, додають тертого хріу, цибулі, закришки, розїджують олієм і їдять з хлібом або кулешею; кладуть також таку капусту у книш.

Солодка капуста: варять капусту, відціджують, додають оцту і цукру; в скоромні дни варять капусту з солониною, будженицею.

Смажені барабулі: варять бурьшку, луплять її, покривають у ринку, закривають, сиплять (в піст) олію, (в скоромні дни) сметани і масла і висмажують.

Киселиця: із сушених переварених слив видушать кістки, розготовлять мясо із слив іще раз на *молот* (аж цілком розварить ся), сиплять до того кукурудзяних круп і варять іще раз.

Голубці: миють кукурудзяні крупни, аби *пустили* муку, додають до круп закришки і завивають у капустяне листя, зварені голубці *рвдв* (приправляють) олієм, чесноком, маслом, солониною.

Дзьобавка: варять пшеницю, почім додають цукру, меду і трохи соли.

Явшниця: до солодкої сметани, і стілько *давнїцої* (квасної) бють двов, тров яць і підбивають трохи кукурудзяною мукою, а посоливши варять і закривають.

Масло топлене з яйцями (звичайна явшниця).

Мясо смажене: покришену будженицю, ковбасу, солонину, *топлять* (смажать) з закришкою; коли нема ковбаси і солонини, то *топлять* покришену будженицю з маслом.

Квшки свинські надївають гречаними або кукурудзяними крупами і печуть їх з кусаком солонини.

Ковбаса з свинського мяса.

Студенец з буджениці: юшку з студенця сиплють у миску, заправляють тертим чесноком і перцем, почім ставлять у холод аби застигла.

Крім хліба і маля печуть іще: *книші*, *легкодушники* = *подівники*, *кукуці*, *пугачі* і *баби*.

Книші: варену бурьшку луплять, товчуть у кориті, *валють у муці* (перемішують з мукою), розплескують і накладають у середину бриндзі змішаної з чебриком, петрушкою, чесноком, а загорнувши се у тісто, кладуть на верх овечого масла або солонини і так печуть.

До книша роблять у піст осібну *приправу*; в тій ціли трут мак, солять его, кришають плодистцу, приросту, чебрику, цибулі, сиплять олію, цукру або меду, (закришку сю парять трохи); се все змішають разом і їдять хоч з хлібом, хоч з кулешою, або кладуть у книш, заким его поставлять печь.

Легкодушники = *подівники*, се малі хлібці, які подають за простибіг, аби легче було помершим душам.

Кукуці, малі хлібці, що дають дітям на новий рік.

Пугачі (*матаржін* в Жабю): набирають літом усякої закришки, поварять її трохи, сцідять, потовчуть макогоном, перемісять з кукурудзяною мукою і печуть як хліб; пугачі дуже запашні.

На *баби* готують кулешу не густо і не рідко; почім крають її виткою на *грінки* (кавалки) і кладуть у *теґаньку* (горне в горі ширше), у якій є на дні солонина; верх неї кладуть верству грінок, другу бриндзі, знов грінок, масла, кулеші, солонини і т. д. аж до верху, і поперетикають веретеном з верху аж до спода; теґаньку накривають бляшаною покривкою, перевязують дротом, щоби з неї не парувало і щоби масть із середини не чуріла; потім кладуть у піч зразу коло ватри, а як теґанька розігрів ся, у грань, де обертають теґаньку на всі боки, аби баба добре випекла ся.

Таких страв добирають Гуцули найбільше на толбку (чи при хаті, чи на сіножатах), на празники, весіля і більші сьвята.

За напій уживають: *горівку*, *пиво*, *вино* (нераз квасніще оцту), *вар* (з сушу) і *квас* з яблук; на квас кладуть у полібочок одну половину солодких а другу квасних яблук, наливають водою, сиплять нетертого перцю і накидають скорушини; се все постоїть до зими, і квас готовий.

Зміст першої частини.

	Стор.
1. Фізикографічний огляд	1
2. Етнольоґічний "	25
3. Статистичний "	54
4. Гуцульське село	71
5. Гуцульський оседок	86
6. Гуцульська церков	115
7. Гуцульська ноша	120
8. Гуцульський харч	139

Друга часть містити буде:

9. Роботи в оседку і на кішницц.
10. Домашній промисл.
11. Бутини і сплавачка.
12. Полонина.
13. Родини.
14. Весіля.
15. Сьпівн, музика, танці (в нотами).
16. Смерть і похорони.
17. Церковні обряди.
18. Космоґонія.
19. Демонольоґія.
20. Словарець гуцульских виразів.

Table des matières de la première partie.

1. La physiographie du pays	1
1. L' ethnologie des Houzoules	25
3. La statistique „ „	54
4. Le village houzoulien	74
5. La demeure houzoulienne	86
6. L' église „ „	115
7. Le costume Houzoulien	120
8. La nourriture houzoulienne	139

Sommaires de chaque chapitre avec explications des figures seront ajoutée à la seconde partie.

